

Studier til Danmarks Historie i det 13^{de}
Aarhundrede.

A n d e t S t y k k e.

Om Kong Valdemars Jordbog.

Af

C. Paludan-Müller.

Vidensk. Selsk. Skr., 5 Række, historisk og philosophisk Afd. 4 B. V.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1871.

Journal of the American Medical Association

Chicago, Ill., June 1, 1912

Dear Sir:

I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of May 21, 1912, in relation to the above mentioned matter.

Very truly yours,

W. H. C. [Signature]

Indledning.

En af de mest omtalte Levninger fra Danmarks Middelalder, men ogsaa en af de mindst forstaaede, er Kong *Valdemars Jordbog*. Den nævntes første Gang med dette Navn for 127 Aar siden af Lundenseren *Sven Bring* (Lagerbring)¹⁾, men er dog først af *Langebek* og *Suhm* draget ret frem for Dagens Lys og har siden den Tid været Gjenstand for nordiske Historieforskeres Opmærksomhed, uden at man dog kan sige, at nogen af dem har kunnet lære os, hvad denne Jordbog egentlig er for et Væsen, eller løse de Gaader, den henstiller for Granskerens Skarpsindighed, — ja, uden at man endog blot har kunnet give den et Navn, der nogenlunde tilfredsstillende betegner dens Indhold. Det har været lettere at raade halvudslettede Runer end at tolke disse flygtige Optegnelser og bringe disse løse Blade i den rette indbyrdes Forbindelse.

Det var *Langebek* der paa sin videnskabelige Reise i Østersølandene først alvorligt undersøgte det eneste tilværende Haandskrift i Stokholm og tog en Afskrift i Aaret 1754. Selv fik han dog ikke denne udgivet. At han overhovedet har været uvis om hele Værkets Opfattelse, seer man af hvad *Suhm* meddeler om hans lange Tvivlraadighed angaaende den passende Titel, da Haandskriftet selv intet Navn havde. *Suhm* modtog denne Afskrift med *Langebeks* andre Samlinger til Fortsættelsen af *Scriptores Rerum Danicarum m. æ.* og lod den i Aaret 1792 trykke i 7de Tome uden at kunne paany sammenholde den med Haandskriftet selv, altsaa uden at kunne see med egne Øine. Denne, hidtil den eneste, Udgave er det, som almindelig kaldes *Valdemars Jordbog*; dog findes et smukt Facsimile af de Stykker, der angaae Estland, i 2den Tome af det Nordiske Oldskriftselskabs *Antiquités Russes*.

For *Langebek* viste *Jordbogen* sig som et Haandskrift; i hans og *Suhms* Udgave maa det bibringe Læseren den Forestilling, at det er et sammenhængende Skrift, hvis enkelte Partier vel nok kunne gjøre Læseren uvis om den rette Forbindelse imellem dem, men som han dog ikke lettelig vil tvivle om ere Dele af et og samme Skrift. Saaledes

---

¹⁾ Monumenta Scanensia I, 4—6, 18—87.

have ogsaa de, der indtil 1851 have benyttet det, taget det som et sammenhørende Heelt, som en Bog. Men da Haandskriftet i det nævnte Aar efter lang Fraværelse kom tilbage til Rigsbibliotheket i Stockholm, opdagede Bibliothekaren *G. E. Klemming*, at det ikke var Andet end enkelte Læg og Blade, udtagne af et andet større Haandskrift, der ligesom Jordbogen var i Begyndelsen af forrige Aarhundrede givet til det daværende Antiquitets-Archiv i Stockholm¹⁾ og senere indlemmet i Rigsbibliotheket. Han opløste da Jordbogshaandskriftet og indsatte Bladene i dette Moderhaandskrift paa de Pladser, der tilkom dem efter en gammel Blyantspaginering, der i een Talrække gaaer igjennem begge Haandskrifter. Saaledes er Valdemars Jordbog forsvundet som et Skrift, men gjenopstaaet efter dettes Død og Undergang som Bestanddele af Codex A. 41 i det svenske Rigsbibliothek²⁾. Om Rigtigheden af Klemmings Blik paa begge Haandskrifter og om hans Ret til at gjenforene dem kan Ingen, der selv har undersøgt den restituerede Codex A. 41, være i Tvivl; det vil ogsaa strax blive ham indlysende, at Forandringen betinger en ny Opfattelse af hvad der hidtil har heddet Valdemars Jordbog, og at nu først en virkelig kritisk Undersøgelse af dens Væsen og Værd bliver mulig.

Efter 1851 har Moderhaandskriftet to Gange været her i Danmark. Vor ærede Collega Hr. Professor Thorsen har havt det i sin Haand og har i Aaret 1866 ladet tage tre foto-lithograferede Afbildninger af Jordbogsbladene med Prøver af de andre Stykker i Haandskriftet. Og i Efteraaret 1869 erholdt jeg dette, ved Hr. Justitsraad C. Bruuns velvillige Mægling, tillaans i otte Dage paa det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn. Det er paa denne Undersøgelse, i Forbindelse med et længere Laan af Prof. Thorsens fotograferede Exemplar, at den følgende Beskrivelse af Haandskriftet hviler.

¹⁾ At Giveren var den svenske Bibliophil *Johan Gabriel Sparvenfeldt*, død 1727 som Overceremoni-mester, der skænkede sine Bøger og Haandskrifter til det Offentlige (see *G. Wallin*, *parentalia in obitum Joh. Gabr.: Sparvenf. Holmiæ 1730* og *Svensk Biograf: Lexicon*), sees af *Äldre och Nyare Skånska Handlingar 1755*, S. 11, et Kvartalskrift af *Nils Wessmann*, Assessor i Antiquitetscollegiet, men som ophørte allerede med det 2det Hefte. Det hedder her: «Iblandt de Bøger, Overceremoni-mesteren Hr. Joh. Gabr. Sparvenfeldt har skænket til det kgl. Antiquitetsarchiv, hvorover senere er udkommen en trykt Fortegnelse, er vel dette Manuskript (Valdemars Jordbog) ikke nævnt; men det er dog skænket af ham, hvilket saavel hans egenhændige Notitser bevidne, som den afdøde kgl. Sekretær og Antikvar Hr. Johan Helins Vidnesbyrd, at Manuskriptet kjøbtes af bemeldte Herre paa «en nålstol» (?) i Kjøbenhavn for 12 Skilling dansk». At ogsaa den defekte Codex A. 41 er skænket af Sparvenfeldt til Antiq.-Archivet, viser Klemmings Meddelelse af 1851 og de der paaberaabte Steder. Men det forekommer mig, at Klemming gaaer Sparvenfeldts Ære vel nær, naar han beskylder denne Mand for et literært Bedrageri; han paastaaer nemlig, at det er ham, der har udtaget Jordbogsbladene af Moderhaandskriftet og dannet dem til et selvstændigt Haandskrift, hvis sande Oprindelse han ved tilføjede Sidetal og andre Foranstaltninger har gjort ukjendelig for at sætte den lærde Verden Blaar i Øinene. Dette modsiges dog af J. Helins anførte Ord om at Sparvenf. kjøbte Jordbogen (altsaa som et selvstændigt Haandskrift) i Kbhvn., og er tillige af andre Grunde lidet troligt; men det vilde føre for vidt her at modbevise Klemmings Paastand udførligt.

²⁾ See Klemmings Meddelelse i det Nord. Oldskriftselskabs Antiquariske Tidsskrift for 1849—51, S. 266—270.

Første Afdeling.
Haandskriftet og dets Dele.

Første Afsnit.

Haandskriftets Ydre. Dets Indhold og Væsen.

1. Efter Gjenforeningen af Codex A. 41 og Valdemars Jordbog til eet Haandskrift, som vi ville kalde Moderhaandskriftet for at undgaae Omskrivninger, maa Kritiken i Behandlingen af Valdemars Jordbog nødvendig gaae ud fra en Prøvelse af *det hele* Moderhaandskrift, fordi Jordbogen nu kun er et Samlingsnavn paa nogle spredte Dele af dette, der bæres og betinges af det Hele, hvortil de høre.

Moderhaandskriftet er nu en temmelig tyk Bog, der ligesaa godt kan kaldes en Oktav som en Kvart; væsentlig bestaaer den af 20 Læg, hvert med 8 Pergamentsblade. Dertil kommer et Forsætsblad og to Slutningsblade, der ikke synes oprindeligt at have hørt til Lægene, ihvorvel de ogsaa ere Pergament; de ere snarest tilføjede efter at Lægene vare beskrevne, da disse samledes til en Bog. De 20 Læg have altsaa oprindeligt havt 160 Blade; men af disse ere 10 bortskaarne fra gammel Tid, dog, saavidt nu kan skjønnes, uden Tab af Skrift. Maaskee ere de to Slutningsblade Levninger af et 21de Læg paa 4 Blade, hvoraf de to første ere bortskaarne; men ogsaa dette maa være skeet meget tidligt, og heller ikke her savnes noget Skrevet. Moderhaandskriftet har altsaa nu 153 Blade, der efter at de 10 (eller 12) Blade vare bortskaarne, og efterat Forsætsbladet og de to Slutningsblade vare tilføjede, altsaa efter at de 20 beskrevne Læg vare samlede til en Bog, er af en senere Besidder numererede, med Blyant, i fortløbende Række fra 1 til 153. Ogsaa Jordbogsbladene have disse Blyantstal, hvorefter Klemming har indsat dem i Moderhaandskriftet; men fra den Tid, da Jordbogsbladene udgjorde et eget Haandskrift, har enten den, der udtog dem af Moderhaandskriftet, eller en senere Eier, dækket disse Bladtal med Tal, som med en tyk Blækpen ere skrevne oven over dem, dog uden at skjule dem heelt. Det seer ud som om Eieren ikke har forstaaet de gamle Blyantstal, hvad han jo heller ikke kunde, naar han ikke kjendte Codex A. 41, altsaa ikke kunde oversee hele Rækken af Blyantstal, især da Stykkerne vare i det selvstændige Jordbogshaandskrift sammenstillede i en anden Orden end i Moderhaandskriftet efter Blyantstallene. Denne Blækpaginering har Langebek fulgt i sin Afskrift af 1754, og Suhm i Udgaven, hvor man nu seer denne Talrække i Randen, dog saaledes, at Bladtallene ere multiplicerede med to og forvandlede til Sidetal, fra 1—108. For ikke at forvirres i Brugen er det nødvendigt at holde disse tre Talrækker: Moderhaandskriftets Blyants-Bladtal, det forhenværende Jordbogshaandskrifts Blæk-Bladtal, Jordbogs-Udgavens Sidetal, fra hverandre.

2. Vende vi os til Haandskriftets Indhold, da finde vi, at det *første* Læg, som kun har 6 Blade, fordi de 2 sidste i Lægget ere bortskaarne, og som altsaa have Blyants-tallene 2—7, da Forsætsbladet er betegnet med 1, — at dette Læg indeholder et *Calendarium perpetuum*. Denne Kalender kalder Klemming «fuldkommen»; men saaledes kan den kun kaldes, fordi alle Aarets Maaneder findes. Iøvrigt er den af en tidligere Beskriver Peringer Liljeblad rigtig betegnet som «ubique mutilum»¹⁾; thi den er aabenbart kun et halvfærdigt Arbeide. Haandskriftets Sider indeholde hver en Maaned og have derfor her 31 horizontale Linier, der overskæres af 5 vertikale Kolumner, den første med Gyldentallene, den anden med Dagbogstaverne, den tredie og fjerde med Dagenes Ordenstal efter den romerske Kalender, den femte og bredeste med mange af de sædvanlige Kalendervers og Dagnavne. Disse Antegnelser ere dels minierede, med rød eller grøn Farve, dels skrevet med Blæk. Næsten overalt har det været Hensigten at indskrive Helgennavnenes Begyndelsesbogstaver med anden Farve end det Øvrige af Navnet; men det er meget ofte ikke skeet, saa at der f. Ex. staaer ved 5te Februar: — *gathe* uirginis med Blæk, ved 12te Marts: — *regorii* pape et confessoris ligeledes, hvor Initialerne A og G ikke ere tilføiede; i April, Mai og September mangle alle Navnene Initialer, medens de i December alle ere tilføiede med Rødt eller Grønt, saa at det aabenbart ikke er af Mangel paa Farve, eller fordi Arbeidet er bleven afbrudt, at saa mange farvede Initialer mangle. Det samme sees ogsaa af Ordet Kalendæ, der med et stort grønt KL staaer foran 1ste Januar, men er udeladt ved Februar, Marts, Juni, Juli, August, September, Oktober og November. Ved 1ste April staaer et stort K., men Maanedens Navn mangler; ved Mai ligeledes et grønt K., men Begyndelsesbogstavet til Maanedens Navn er ikke tilføiet, saa at der efter K alene staaer med Rødt: — *aii*. Ved December derimod er ogsaa i denne Henseende Alt i Orden. — Endnu et Par andre Eiendommeligheder give Vink om, at Kalenderen er et ufærdigt Arbeide, der ikke har været bestemt til Brug, men kun til Skriftprøve. Under Februarkolumnen staaer, med den sædvanlige Haand, i Randen som en Penneprove, uden nogensomhelst Forbindelse med Sidens Indhold, men *skrevet* med samme Omhu, Initialen rød, Resten med Blæk: *Fortis es athleta duro certamine gaude*; ved 28de Juni: — *igilia* (uden Initial); men Festdagen selv, apostolorum Petri et Pauli, d. 29de, er enten glemt eller foreløbig forbigaaet for at skrives med Rødt ligesom Begyndelsesbogstavet til *vigilia*; men ingen af Delene er skeet; og dog staaer ved 6te Juli: Octava apostolorum Petri et Pauli. I September mangler baade *ex=altatio* Sctæ crucis og Michaelis archangeli, hvorimod der ved den 20de staaer et *igilia*, uden Initial og uden efterfølgende Fest; ved 10de November mangler Vigilien foran Mortensdag. — Ogsaa det er paafaldende, at endskjøndt Kalenderen her er en Afskrift,

¹⁾ citeret af Klemming i Antiq. Tidsskrift anf. St. p. 267. Liljeblads Ecloga har jeg forgjæves søgt paa vore Bibliotheker.

der er samtidig med Moderhaandskriftets øvrige Skrift, altsaa ikke ældre end Aarene 1259—1261, som det senere skal vises, har man ikke brudt sig om at lægge en nogenlunde samtidig Kalender til Grund for Afskriften, eller om at føre Antegnelse af mærkelige Begivenheder ned til Afskriftens Tid. Kalenderen maa efter de Dage, hvor Solens Indgang i Himmeltegnene er noteret med de sædvanlige latinske Kalendervers¹⁾, antages at være forfattet imellem det 9de og det 11te Aarhundrede; og den sidste Begivenhed, der omtales, er den unge Kong Valdemars Død, som antegnes ved den 27de November, ikke som ellers overalt den 28de. Afskriveren har altsaa havt liggende for sig en Kalender, der har været i Brug indtil Slutningen af 1231; men han, eller den, der satte ham til Arbejdet mindst 30 Aar derefter, har ikke bekymret sig om at indføre saa mærkelige og gribende Dødsfald i Kongefamilien som Kong Valdemar den Andens, Erik Plovpenning, Abels, Christoffers.

3. Efter Kalenderen følger paa 2det, 3die, 4de, 5te, 6te og 7de Læg en betydelig Del af Jordbogsbladene. Af disse Læg ere 3, 4, 5 og 6 fuldstændige, hvert med 8 Blade, medens 2det og 7de kun have 7 Blade, da et Blad er bortskaaret i hvert af dem; og af Moderhaandskriftets 20de Blad (i 3die Læg), Udgavens Jordbogsside 25 (S. R. Dan. VII, p. 524) er omtrent den nederste Trediedel bortskaaret fra gammel Tid uden at dog noget af Skriften er gaaet tabt, saavidt nu kan skjønnes. Efter Blyantstallene i Moderhaandskriftet omfatter dette hele Stykke Blad 8—53, begge medregnede; det indeholder først den Del af Jordbogen, som er trykt i Script. Rer. Danic. VII, p. 517—536, Lin. 23, «Dominus Holmwith de marö habet duos colonos regis» medregnet, altsaa i Udgaven Jordbogssiderne 1—62, Haandskriftets Blyantstal 8—38. Derpaa følger paa Moderhaandskriftets Blad 39—53, Læg 6 og 7, hvad der i S. R. D. VII, S. 542—553 er trykt som Jordbogens S. 78 indtil Bogens Slutning nederst S. 108. Den, der har udtaget Jordbogsbladene af Moderhaandskriftet, har altsaa vilkaarligt sammenstillet de enkelte Stykker anderledes, end de stode i hint, aabenbart for at faae Stykkerne om Estland sidst i Jordbogen, hvorved han, maaskee uden at tænke paa Følgen, har frembragt en meget vildledende Forestilling om en *Plan* i Jordbogen, der maatte styrke den urigtige Tanke, at denne var et sammenhængende *Skrift*.

4. Det 8de Læg, fuldstændigt med 8 Blade, Moderhaandskriftets Blad 54—61, af hvilke dog omtrent to Trediedele af Blad 57 er bortskaaret uden at Noget savnes, da her netop det første Stykke i dette Læg endes. Dette Stykke, der er skrevet med 2 Kolumner paa Siden, er trykt i S. R. Danic. V, p. 615—621 under Navn af Fragmentum enumerationis territoriorum Daniæ cet. Stykkets tidligere Skjæbne viser tydeligt, at Moderhaand-

¹⁾ Nemlig: 18de Januar, 15de Februar, 18de Marts, 17de April, 18de Mai, 17de Juni, 18de Juli, 18de August, 17de September, 18de Oktober, 17de November, 18de December. Jfr. Pilgram, Calendarium med. ævi p. 155.

skriftet midt i forrige Aarhundrede har været delt i *tre* selvstændige Stykker: den defekte Codex A. 41, Jordbogen, Fragmentum. Thi efter Liljeblads og Berchs Ord manglede i Aaret 1706 i *Codex A. 41* alle Bladene fra 8—57¹⁾, det er hele det første Afsnit af Jordbogen, Læg 2—7, Blad 8—53, og Fragmentum paa 8de Læg, Blad 54—57; men disse Blade sad heller ikke ved *Jordbogen* 1754 og 1755, da Langebek og N. Wessmann fandt denne bestaaende af 54 Blade, altsaa kun Udgavens 108 Sider²⁾. Langebek afskrev dengang ikke Fragmentum udaf det Haandskrift, der indeholdt Jordbogen; han fik en Afskrift 1761, efter sin Hjemkomst fra sin Ven og Medarbejder N. R. Brocman³⁾, der udtrykkelig betegnede dette Fragmentum som Brudstykke af Valdemars Jordbog, rationarium som han kaldte den, men tilføiede, at det *ikke* var sammenbundet med denne⁴⁾. Imidlertid sad Fragmentum i Aaret 1783, da Suhm udgav det i 5te Tome af *Scriptores*, atter paa sin Plads i Moderhaandskriftet som Blad 54—57 i *Codex A. 41*, hvoraf J. A. Stechau sendte Suhm den Afskrift, denne lod trykke⁵⁾. Naar man altsaa i det mindste mellem 1761 og 1783 i det svenske Antiquitets-Archiv vidste, at Fragmentum hørte til Valdemars Jordbog, men at det dog nu sad i *Codex A. 41*, saa kan det ikke være undgaaet Opmærksomheden, at ogsaa Jordbogen hørte til denne Codex, — med andre Ord: man har da i Antiquitets-Archivet gjort den samme Opdagelse, som Klemming gjorde 1851 ved Jordbogens Tilbagekomst efter mange Aars Fraværelse; men man har ikke haft Mod til at gjøre det eneste Rigtige, det som Klemming gjorde 1851, nemlig at opløse Jordbogen som et selvstændigt Haandskrift og indsætte dets Blade efter Blyantspagineringen paa deres Plads i Moderhaandskriftet.

Efter dette Fragmentum staaer Bagsiden af det mutilerede Blad 57 og Forsiden af Blad 58 tomme og tillige uden Liniering, saa at det, efter hvad nedenfor skal oplyses om Moderhaandskriftets Liniering, fra først af har været bestemt, at paa disse Sider skulde ikke skrives. Derpaa følger paa Bagsiden af Blad 58 indtil Blad 61, d. e. indtil Slutningen af 8de Læg, største Delen af den *Chronicon Danicum ab anno 1074 usque ad 1219*, der er trykt i *Script. Rer. Dan. III*, p. 259—265. Hvad Langebek siger i Indledningen til denne Krønike bestyrker hvad der ogsaa i sig selv er det troligste, at han i Stokholm 1754 *ikke* har havt *Codex A. 41*⁶⁾ i sin Haand. Havde han kjendt denne Codex, da havde en Mand som han ganske vist nok udfundet den rette Sammenhæng imellem den og Jordbogen.

1) Antiqv. Tidsskrift 1849—51, S. 267.

2) Langebekiana S. 262. Äldre och Nyare Skånska Handlingar p. 10.

3) Histor. Tidsskrift 4, 319.

4) See Suhms Beretning i Indledningen til Udgaven af *Jordbogen*, S. R. Dan., VII, p. 508. Sammenholder man iøvrigt dette Sted med p. 626, saa seer man, at Langebek ogsaa har havt dette Fragmentum i sin Haand 1754 og ladet Abildgaard tage en Prøve af Skriften.

5) S. R. Dan. V, p. 615.

6) Ved Skriv- eller Trykfeil i S. R. D. III, p. 260 staaer A. 14 istedetf. 41.

Det 9de Læg, oprindeligt 8, nu kun 7 Blade, da et Blad imellem Blyantstallet 64—65 er bortskaaret¹⁾, indeholder paa Blad 62—68 først Slutningen af Krøniken (Blad 62,1—64,1). Naar Langebek i sin Indledning beklager, at Krøniken er afbrudt med Aar 1219, da viser Haandskriftet tydeligt, at den Original, der har foreligget Moderhaandskriftets Kalligraf, virkelig ikke har gaaet længer end til det Aar, hvormed Krøniken her ender; thi Siden 64,1 er fuldskreven, men den følgende Side ikke engang linieret. Kalligrafen har Intet udeladt; havde der i Originalen staaet Mere, var der Plads nok paa den tomme næste Side. Men han har heller ikke bekymret sig om, eller ikke haft Ordre til, at fortsætte Begivenhedsrækken udover Originalens Slutning, ligesom vi ovenfor saae det ved Kalendernotitserne: han har skrevet, ikke samlet; og den, der lod ham skrive, har ikke villet have Andet paa disse Pergamentsblade end hvad der stod i Forlægsbladet.

5. Efter Krøniken følger paa Blad 65's Bagside indtil Bagsiden af Blad 66 i samme Læg den Kongeliste, som Langebek har ladet trykke i S. Rer. Dan. I, p. 19—20 under Navn af Nomina regum Daniae a Dan ad Ericum Glipping efter en Afskrift, Brocman havde sendt ham fra Stokholm, — et nyt Bevis paa, at Langebek selv ikke har seet vort Moderhaandskrift. Kongerækken ender med «Ericus», og da derefter endnu to Linier staae tomme, er det antageligt, at Afskriveren har standset, fordi Erik Glipping var den sidste danske Konge. Dette Tidsmærke for Moderhaandskriftets Alder bør ikke oversees.

Umiddelbart efter Kongelisten, paa 9de Lægs Side 67,1—68,2, følger Begyndelsen af et Stykke, der overskrives «*Incipit provincialis*» og fortsættes paa 10de og 11te Læg, der begge ere fuldstændige, hvert med 8 Blade, henholdsvis Blad 69—76 og 77—84. Stykket *Incipit provincialis* omfatter altsaa Haandskriftets Blad 67—84,1. Det indeholder en Fortegnelse over de Folkeslag, der staa under Romerkirken, de Biskopper, der sortere umiddelbart under Paven, Staden Roms 5 Patriarkalkirker, Kardinal-Presbyterne og Kardinal-Diakonerne, samt over de Ærkebiskopsdømmer og Patriarkater, med deres Suffraganbiskopper, der lyde den romerske Pave²⁾. Paa Blad 84,2, sidste Side af 11te Læg, følger

¹⁾ Dette maa være gjort ikke alene førend Bladtallene skreves, altsaa førend Jordbogen udtoges, men ogsaa førend Pergamentet linieredes; thi Blad 64 v. og 65 recto staae nu tomme og ulinierede, saa at det fra først af har været bestemt, at her ikke skulde skrives. Her er Overgangen fra Krøniken til det næste Stykke; havde det bortskaarne Blad mellem 64 og 65 ikke været borttaget før Linieringen, saa havde 4 Sider været bestemte til at staae tomme mellem disse to Stykker; men dette er usandsynligt. Det kan jo have været et ubrugeligt Blad. Der er ikke nogetsomhelst Tegn til, at Bladet har haft Skrift.

²⁾ Dengang jeg undersøgte Moderhaandskriftet, tænkte jeg ikke paa det lille Stykke Nr. CLXXXVII, *Provincialis Daciae*, i Scr. Rer. Danic., VI, p. 610. Ved senere at gennemgaae denne Tome seer jeg, at dette ganske vist er et Brudstykke af *Incipit provincialis* i vort Moderhaandskrift, sendt Langebek af N. R. Brocman. Dette, og at her atter fremkommer den Skrivfeil, som ovenfor er bemærket (S. 168, Anm. 4) ved Aftrykket af *Chronicon Danicum* i Scr. Rer. Dan. III, p. 259, nemlig at Moder-

saa umiddelbart en Fortegnelse over Keiserdømmer og Kongeriger. Heller ikke dette Stykke er færdigt, idet flere Landes Navne mangle; og Skriften selv er ikke gennemført lige- lig. Hvor Overgangen skeer fra et Land til et andet, staaer Overskriften saaledes: *In sicilia*, *In* med grøn Initial, Resten med Rødt; men ved mange Landes Navne findes kun Initialen, intet af det Røde, saasom *I(n polonia mangler)*, *I(n germania mangler)*. Nogle Steder er den farvede Initial kun underlagt, ikke helt udført.

Af det 12te Læg er oprindelig bortskaaret de to sidste Blade; nu ere kun de 6 Blade 85—90 tilbage. De indeholde en Liste, der øverst har Christi Navn og saa alle Paverne indtil Gregor IX medregnet¹⁾, efter hvis Navn de tre sidste Linier paa Forsiden af Blad 90 og hele Bladets Bagside staae tomme. Da Bagsiden ikke engang er linieret, har det fra først af været bestemt, at denne sidste Side i Læget skulde staae tom. Denne Paveliste viser ligesom Kalenderen, med hvis Skriftræk og hele Behandling den har Lighed, at det ikke har været Afskriverens Mening at arbeide for Indholdets Skyld, men alene for Øvelse i kalligrafisk Kunst. Kun enkelte Initialer ved Navnene og det ideligt tilbagevendende Ord «*Cessavit*», som betegner Pavernes Afgangsaar, ere tilføiede; hele det første Blad (85) og Forsiden af Blad 86 mangle dem ganske (— «*etrus*», — «*helesphorus*», — «*essavit*»); de to følgende Sider 86,2 og 87,1 have røde Initialer ved Navnene, ingen ved Ordet *Cessavit* (— «*essavit*»); 87,2 røde Initialer ved *Cessavit*, ingen ved Navnene, 88,1 røde ved Navnene, ingen ved — «*essavit*»; 88,2 afvejlende røde ved Pavenavnene, grønne ved *Cessavit*; 89—90,1 afvejlende grønne og røde ved Navnene, Ordet *Cessavit* forekommer her kun to Gange og da med rød Initial. Det er aabenbart kalligrafiske Forsøg. Iøvrigt bemærkes, at Stykkets første Side er delt paa langs i 9, de følgende i 7 vertikale Kolumner, hvor Tallene for Tidsbestemmelsen af Pavernes Tiltrædelse, Afgang, Regeringsvarighed m. m. skulde været indførte; men det er skeet saa springende, vilkaarligt og uordentligt, at Afskriveren slet ikke kan have villet levere en brugelig Paveliste. Blad 85 har disse Tal; men man skal vanskeligt finde Sammenhæng imellem dem, og slet ikke rigtig Sammenlægning; Bladene 86, 87, 88 have ingen Tal, Kolumnerne paa disse 6 Sider staae aldeles tomme. Paa Blad 89, Forsiden, komme Tallene igjen i 3 Linier, dog ikke engang i alle 7 vertikale Kolumner; Blad 89,2 har Tal i de fleste Rum, ikke i alle; Blad 90,1 har nogle, ingenlunde alle Tal, ved Pavenavnene indtil Paschalis II medregnet, saa blive de helt borte, altsaa ved de 10 sidste Paver indtil Gregor IX.

Det 13de Læg, paa 8 Blade, efter Blyantspagineringen Bl. 91—98, indeholder først fra 91 recto indtil 97 verso, 3die Linie, et Stykke med Overskrift: «*De regis filio captivato atque in carcerem truso et iterum liberato*». Det er en allegorisk Fremstilling af Menne-

haandskriftet betegnes som Codex A. 14 istedetfor 41, — dette er et nyt Bevis paa, at Langebek selv ikke har havt Moderhaandskriftet under sine egne Øine.

¹⁾ Ikke, som i Antiq. Tidsskrift anf. St. p. 269: Gregor V.

skets Affald fra Gud og Frelse ved de af ham udsendte Magter: først timor, der i Menne- skets Elendighed som den forlorne Søn slaaer ham reent til Jorden, saa spes, der reiser ham op igjen o. s. v. *Derefter* følger Blad 97,2, 5te Linie, indtil 98,1, nogle kunstige la- tinske Munkevers af theologisk og gudeligt Indhold; *endelig* Blad 98,2 et Slutningsstykke, overskrevet: *Expositio xij lapidum quibus fundamenta et muri facti sunt*, efter Johannes' Aabenbaring 21, 19—20; men kun de to første Slags Stene, Jaspis og Safir, ere optagne, saa at dette Stykke kjendelig staaer her kun for ikke at lade Resten af Siden være ubenyttet.

Læg 14, oprindelig 8, nu 6 Blade, nemlig Bl. 99—104, da de to sidste Blade i Læget ere bortskaarne førend Bladtallene skreves i Moderhaandskriftet, indeholder Forskrifter til Indskærpelse af den H. Benedikts Klosterregel og overhovedet af et strengt Munkeliv. Stykket ender Blad 104,1 saaledes: *Denique abbates uel priores discurrere uel uagari non debeant. uolumus ut in clauastro cum fratribus sedeant et diuinis intersint. maxime uigiliis capitulo et collationi. et aliis diuinis cum eisdem nisi* — her ender hele Stykket nederst i den fuldskrevne sidste Linie, saaledes afbrudt midt i Sætningen, medens Bagsiden af Bladet staaer tom, skjøndt linieret. Her er det aabenbart, at Kalligrafen ikke har villet, eller ikke har skullet skrive Mere. Iøvrigt er dette Stykke netop mærkeligt med Hensyn til den sær- deles smukke og omhyggelige Skrift, og især ved de her langt hyppigere end i de andre Stykker benyttede vanskelige Forkortninger; det gjør Indtrykket af en Øvelse i at bruge disse med Lethed og Sikkerhed.

De to næste Læg, det 15de og 16de, der begge ere fuldstændige og omfatte Bla- dene 105—120, indeholde et theologisk Stykke med Titel: *Continuatio distinctionum, quas dominus innocencius papa III composuit sub figuris de sacramentis misse*; det synes at være enten et Udtog af eller en Forklaring til Innocents den Tredies Værk de mysteriis missæ. Dette Stykke sluttes paa Bagsiden af Blad 126, i 17de Læg, der ligeledes har 8 Blade. *Derefter* følger paa samme Læg, Blad 127—128, de to Stykker om Seiladsen fra Ribe til det hellige Land og fra Bleking til Reval, der ere trykte i *Script. Rer. Danicarum* V, p. 622 under den fælles Titel: *Navigatio ex Dania per mare occidentale orientem ver- sus circa 1270*. Dette Aarstal er ganske vilkaarligt tilføiet af Suhm, saa at det ikke kan komme i Betragtning ved Afgjørelsen af Moderhaandskriftets Alder. Naar Suhm i Indled- ningen siger, at Stykket er afskrevet af Langebek efter Codex A. 41 i det svenske Antiqui- tets-Archiv, saa strider dette imod hvad ovenfor er viist, at Langebek ikke har kjendt Codex A. 41. Formodentlig har Suhm blandt Langebeks Papirer fundet en Afskrift med dennes Haand, hvilket dog ikke siger Andet, end at Langebek selv har renskrevet Stykket til Op- tagelse i *Scriptores*. Han har sagtens faaet det, samtidigt med det umiddelbart foran trykte *Fragmentum enumerationis terr. Dan.*, fra R. N. Brocmann.

6. De sidste af de Blade i Moderhaandskriftet, der høre til Jordbogen, nemlig Blad 129—136, udgjøre det 18de Læg, der har alle sine 8 Blade. Det er Udgavens Side

63—77¹), trykt i Script. Rer. Danicar. VII, p. 536, Lin. 24 indtil p. 542, Lin. 22 medr. Det indeholder Stykkerne (anf. St. p. 536): 1. Ista bona scotauit Haquinus palne sun domino Regi Christoforo; 2. Descriptio cuiusdam partis falstrie, sammesteds p. 536—540; 3. Terra domini Regis in lalandia, p. 540—541; og 4. Hec sunt nomina uillarum in ymbria, p. 541—542. Det er uvist, om Stykket Descriptio cuiusdam partis Falstriæ er ganske fuldstændigt, da Skriften helt udfylder den sidste Linie paa Forsiden af Blad 136 eller Udgavens Jordbogsside 71, S. R. D. VII, p. 540, Lin. 22, medens den næste Side staaer helt tom, skjøndt linieret; desuden vækker ogsaa Indholdet Tvivl, da Byen *Ornsthorps* Jord angives til 4 Bol eller 8 Mark, d. e. til 192 Skilling Jord, medens de enkelte her anførte Lods-eieres Dele kun udgjøre tilsammen 42 Skilling. Ogsaa Forsiden af Blad 135, Udgavens 75de Jordbogsside, staaer tom, ihvorvel den er linieret; men her er det dog antageligst, at Intet skulde være skrevet paa denne Side, eller rettere, at Fortegnelsen over Kongens Gods i Lolland virkelig er sluttet med den sidste Linie paa den foregaaende Side, da de sidste Ord: «*mæthælböloræ III marcas auri*» staae *under* den sidste Linie paa Blad 134,2, i Bladets nederste Rand, som om Skriveren har villet ende hele Stykket paa dette Blad uden at behøve at vende om for en eneste Linies Skyld.

Da Stykket «*hec sunt nomina villarum in ymbria*» ender med en Opsummering, er det sandsynligvis fuldstændigt paa Blad 136,1, endskjøndt denne Side er fuldskreven, medens den næste, Blad 136,2 staaer helt tom, saa at Skriftens Slutning i og for sig kun siger, at nu har Skriveren standset. I Udgaven spores her en Forvirring i Sidetallene, der vistnok paa en eller anden Maade staaer i Forbindelse med den ovenfor berørte vilkaarlige Omstilling af Bladene i det forhenværende Jordbogshaandskrift, hvor Moderhaandskriftets 6te og 7de Læg ere indsatte bag efter dets 18de Læg. Der staaer nu i S. R. D. VII, p. 542, 1) efter Jordbogssiden 78: «*NB. p. 78 vacabit, et hæc legentur pag. 79 sequenti*»; 2) S. R. D. VII, p. 543, efter Jordbogssiden 79: «*NB. quæ in hac pagina scripta sunt, legentur p. 80 sequenti, et refer huc, quæ pag. antecedenti habentur*»; 3) ved Jordbogssiden 80: «*Tota hæc pagina vacat in Manuscripto*»; endelig 4) ved Siden 81: «*NB. pagina 81 vacat*». Den 2den og 3die af disse Noter modsige aabenbart hinanden; jeg veed ingen anden Forklaring paa disse vildledende og forvirrende²⁾ Redactionsbemærkninger, end at Udgiveren har anbragt den 3die Note, da han sendte Haandskriftet i Trykken, men under Korrekturen er bleven opmærksom paa, at efter Langebeks Afskrift og Bemærkninger maa det være S. 79 der staaer tom, hvorfor han saa har tilføiet den første og anden Note. Men da Suhm ikke kjendte Haandskriftet selv, er han bleven uvis om, hvorledes det forholdt sig med Side 80

¹⁾ Ikke, som i Antiq. Tidsskr. anf. S. 270, Jordbogssiderne 63—78 i Udgaven; dennes S. 78 er den første Side i 6te Læg, ikke den sidste i 18de Læg.

²⁾ I det mindste have de længe forvirret mig, indtil jeg fik Moderhaandskriftet selv at see.

og har saa dog ladet Note 3 blive staaende. Det er ikke uden Betydning for Dommen over Udgaven at bemærke dette Vink: Udgaven, ved hvis Trykning kun en for 17 Aar siden afdød Mands Afskrift og Noter have foreligget, giver i Textens hele Sammenstilling en anden Forestilling om det Skrevnes indbyrdes Sammenhæng, end Haandskriftet selv; det er ikke afgjort, at Langebek vilde have havt sin Afskrift saaledes trykt, som vi nu see det i *Scriptores Rerum Danicarum*. Ogsaa af den Grund var det en lykkelig Tanke at lade Originalen fotografere til Brug her i Landet.

7. Det 19de Læg og det 20de, af hvilket det sidste Blad er bortskaaret fra gammel Tid, førend Bladtallene tilføiedes med Blyant, omfatter Blad 137—144 og 145—151. Forsiden af Blad 137 staaer tom; da den ikke engang er linieret, har den fra først af været bestemt til en ubeskreven Overgangsside. Med *nyere* Haand staaer dog: *Explicatio Alarum Cherubim et pennarum*. Paa dette Blads Bagside findes en Pennetegning af en Cherub. Denne Figurs, dens Vingers og enkelte Fjedres allegoriske Betydning følger saa fra Blad 138, 1. Uddydningen begynder saaledes: Ad explicationem hujus figuræ necessaria videtur esse discussio hujus auctoritatis: «*Vidi dominum sedentem super solium excelsum et elevatum*» osv.; den ender Blad 151, øverst paa Forsiden. Hermed ophører det egentlige Haandskrift; hvad der følger derefter er skrevet uden den saa karakteristiske Liniering med en fra alt det Øvrige aldeles forskjellig Haand, der snarest tilhører det 15de Aarhundrede. Af Bladet 151 er omtrent de tre Fjerdedele afskaarne fra gammel Tid uden at det nu kan siges, om der har staaet noget paa det Borttagne. Paa Forsiden af den bevarede Bladstump staaer nu med den nye Haand: Amen. Pater noster; og paa Bagsiden, med samme Haand: «*hee sunt penne, quibus volemus ad celum*».

Blad 152 indeholder paa Forsiden et Testament: «*Istut scriptum est de testamento domine Margarete in lecto egritudinis, dum vivit nichil expositum fiet de testamento*»; Bladets Bagside er tom. Det 153de Blad, det sidste i Moderhaandskriftet, har paa Forsiden en slet Efterligning af den ovenomtalte Cherub; Bagsiden er tom.

Det vil altsaa sees, at Moderhaandskriftet oprindeligt ikke har havt flere end 20 Læg eller 160 Blade, af hvilke de 10 ere bortskaarne førend Blyantspagineringen tilføiedes, og høist sandsynligt førend der blev skrevet paa dem. Forsætsbladet og begge de sidste Blade have i Virkeligheden Intet med de oprindeligt beskrevne Læg at gjøre.

Da den nu opløste Jordbogs Bladtal, der ligge til Grund for Udgavens Sidetal, ikke alene er en Talrække med en anden Begyndelse end Moderhaandskriftets Blyants-Bladtal, men ogsaa fuldstændig bryde denne sidstnævnte Talrække ved Omstillingen af Jordbogstykkerne, hidsættes her til Veiledning en Udsigt over, hvorledes disse forskjellige Talrækker svare til hinanden:

Moderhaandskriftets Blyants-Bladtal	Jordbogs-Haandskriftets Bladtal	Udgavens Sidetal	Sidetal i Scriptorum Rer. Danicarum VII.
Blad 8—38	er == Blad 2—31	= Side 1—62	= S. 517—536, L. 23.
— 39—53	= — 40—54	= — 78 (79)—108	= - 542, L. 23—553.
— 129—136	= — 32—39	= — 63—77	= - 536, L. 24—542, L. 22

eller

Script. R. D. VII	Jordbogs- Haandskriftets	Udgavens	Moderhaandskriftets Bladtal
p. 515—536	= Blad 2—31	= S. 1—62	= Blad 8—38
- 536—542	= — 32—39	= - 63—77	= — 129—136
- 542—553	= — 40—54	= - 78 (79)—108	= — 39—53.

Det opløste Jordbogshaandskrifts Blad 1 er Forsætsbladet, der ikke er medregnet i Udgavens Sidetal.

Men foruden de Stykker, der vare optagne i det forrige Jordbogs-Haandskrift og som ere trykte i Udgaven, Scr. Rer. Danic. VII, p. 517—553, maa herefter ogsaa det saakaldte Fragmentum enumerationis territoriorum Daniæ i Moderhaandskriftets 8de Læg, dets Blad 54—57, trykt i Scr. Rer. Danicarum V, p. 615 ff., henregnes til Kong Valdemars Jordbog; thi dette Navn, som det er rigtigst og bekvemmest at beholde for at undgaae Forvirring og Omskrivninger, kan siden Aar 1851 kun gjælde for et Samlingsnavn paa de Stykker i Moderhaandskriftet, der indeholde *statistiske* Oplysninger om danske Forhold imellem Aarene 1231 og 1261. Ved Udtrykket «Valdemars Jordbog» forstaae vi altsaa de Stykker, der ere skrevne paa Moderhaandskriftets Blad 8—57 og Blad 129—136. De udgjøre altsaa 57 af de 20 Lægs 151 Blade.

8. Spørger man om den *ydre Behandling* af Moderhaandskriftets 20 Læg, da paa-trænger sig først, at Lægene ikke ere skrevne i en samlet Bog, men hvert for sig. De bortskaarne Blade ere de første eller de sidste i Læget og have uden al Tvivl være ubeskrevne, hvad Sammenhængen viser: et eller andet Sted maatte dog Texten være afbrudt, havde der staaet Noget paa de borttagne Blade; men nu kan man kun af de tilbagestaaende smalle Bladkanter see, at de 10 Blade engang have hørt med til de oprindelige Læg. Dertil kommer, at i hvert Læg ere de to Nabosider affinierede sammen; men dette er aldrig Tilfældet, hvor den første Naboside er den sidste i det ene Læg, den anden den første i det næste.

Med Undtagelse af Kalenderen og Pavelisten er Linieringen aldeles eens i hele Bogen; det er aabenbart en og samme Mand, der til hvert Læg har taget 4 eens store Pergamentsblade, lagt dem over hinanden, sammensyet dem i Midten og draget Linierne

med et og samme Middel, som han har brugt paa en og samme Maade. Linierne ere dragne med en Ridsefjeder, ikke med Skrivers Pen; de lodrette og de vandrette Linier mødes saa nøiagtigt, at der maa være brugt en Ramme eller andet mekanisk Middel, da Frihaandsliniering efter Lineal synes udelukket. Siderne have hver 21 horizontale Linier, der ere regulerede ved Huller, stukne med en Passer eller lignende spidst Instrument i begge Bladets Kanter. Der fremkomme derved 20 eens store Parallelogrammer; Linierne 1—2, 11—12 og 20—21 ere dragne helt ud til Bladrandene, medens de øvrige slutte sig nøiagtigt til to lodrette Linier, der gaae parallelt med Bladets høire og venstre Rand. Kalenderen har dog 31 Linier paa Siden, fordi den har Maaneden paa een Side; og Pavelisten har til sin finere Skrift 27 Linier, iøvrigt dragne paa den samme eiendommelige Maade, som i de andre Læg. Hist og her har den, der drog Linierne, brugt rød Farve istedetfor Blæk, medens Linieringen iøvrigt er den samme som andensteds.

Skriften er med Undtagelse af hvad der staaer paa de to sidste Blade ogsaa samtidig, da det kjendelig er fra en og samme Skriveskole den er udgaaet: den kraftige, for det meste smukke Minuskels Form, de farvede Begyndelsesbogstaver, Tallene, saavel Romertal som arabiske, Forkortningerne, Forkortningstegnene, Sløiferne til Samling af flere Led osv. have saa stor indbyrdes Lighed, at de, trods de Forskjelligheder, der ogsaa findes, dog røbe et nært Slægtskab i Skriftens Behandling. Men det er paa den anden Side umiskjendeligt, at flere Afskrivere her have haft Arbeide. Med fuld Vished kunne vel kun to Skrivere adskilles, nemlig den, der har skrevet Pavelisten, og saa de øvrige Stykkers Kalligraf; men det synes dog ikke med Grund at kunne bestrides, at der er 6 forskjellige Hænder i Moderhaandskriftet. En og samme Mand har udentvivl skrevet Kalenderen og Pavelisten. Alle de af Jordbogsbladene, der ere trykte i Udgaven, altsaa Moderhaandskriftets Blad 8—53 og 129—136, hidrøre fra een Haand. Den tredie Haand findes i Fragmentum enumerationis territoriorum Daniae, Kroniken, Kongelisten, Stykket Incipit provincialis, og sandsynligvis i Stykket De regis filio, de theologiske Vers og Expositio 12 lapidum, Moderhaandskriftets Blad 54—84 og 91—98. Den fjerde Haand synes at være dens, der har skrevet Indskærpelsen af Munkelivet, Continuatio distinctionum, Søreisen fra Ribe til det hellige Land og Udlæggelsen af Cherubens Vinger. — Med en anden Haand, den femte, synes Søreisen i Østersøen at være skreven. Den sjette Haand, der har skrevet paa Bagsiden af Blad 151 og indført Udtog af Fru Margretes Testament paa Blad 152, er Aarhundreder yngre; sammenholdt med det Øvrige viser netop denne Haand, hvor nær de andre staae hinanden.

De 20 Lægs Samtidighed styrkes ved de Tidsmærker, Moderhaandskriftet frembyder. Kongelisten ender med Erik Glipping; Blad 38,1 siges, at Hertug Knud af Norge fik af Kong Valdemar en Jord i Halland, «som han endnu besidder»; disse to Mærker tilstede ikke at henvise Haandskriftet til en senere Tid end 1259—1261. Paa den anden Side kan det ikke

være ældre end 1231, da Overskriften over det første af Jordbogsbladene siger, at dette er skrevet i Herrens Aar 1231. Blad 17,2 (S. R. Dan. VII, 523) forekommer vel Aarstallet 1217; men dette er indkommet fra det Aktstykke, hvis Indhold er optaget paa dette Sted. Blad 37,2 staaer, at Aar 1254 købte Kong Christoffer nogle Jordeiendomme i Halland. At *Kroniken* ender med 1219, at *Kalenderen* ikke har noget yngre Aarstal end 1231, at *Pavelisten* slutter med Gregor den Niende siger ikke Mere, end at Forlægsbladene have havt det saaledes, og staaer derfor i god Overensstemmelse med den Erkjendelse, at alle Stykkerne ere *Afskrifter*, der i Begyndelsen af Kong Erik Glippings Regering inden Udgangen af Aaret 1261 ere indførte samtidigt af i det mindste to, i det høieste 5 hinanden meget nærstaaende Kalligrafer under een Mands Ledelse.

9. Men saa eensartet alt det *Ydre* ved Moderhaandskriftet er, saa ueensartet er dets *Indhold*. Dersom Læseren ikke har ladet sig afskrække ved det Tørre og Trættende i den foranstaaende Beskrivelse, vil han sikkert indrømme, at der ikke kan paavises nogen fælles Interesse, der har ført alle disse Stykker sammen i een Bog eller ordnet dem som her er skeet¹⁾. Til hvis Brug skulde vel Indenlandsk og Udenlandsk, Kronologisk og Statistisk, Theologisk og Historisk, Søreisen i Østersøen og Cherubens Vinger osv. være samlet paa disse saa eensartet behandlede Blade? I et Kancelli kunde man have Brug for et Calendarium og for Jordgodslister; men hvad skulde man der med Stenene i det Nye Jerusalems Mure, eller med en Tegning af Cheruben og en vidtløftig Udtydning af Vingefjedrenes allegoriske Betydning? De theologiske Stykker henvise Bogen til et Kloster; men i et saadant maatte det være ganske ligegyldigt, hvor mange Gaarde Kongen eiede paa Femern, eller hvor Meget han havde købt af Hagen Palmesøn osv. — Det er ubestrideligt, at der ingen fælles Interesse er i Haandskriftets Indhold; og naar hertil kommer det Ufærdige i de Stykker, i hvis Selskab Jordbogsbladene her befinde sig, — om disse selv skal strax tales nærmere, — det Prøvende og Forsøgende i flere Stykker, i Initialerne og deres Behandling, Afbrydelser midt i Sætninger, hvor der var Plads nok til at fuldføre dem, havde der været lagt Vægt derpaa: saa vil der neppe kunne findes anden Forklaring af alle Modsigelser og Besynderligheder i dette Moderhaandskrift, end at det er hverken Meer eller Mindre end en *Skriverbog*, en Bog til Øvelse i en Kloster- eller Domscole, hvor man uddannede Kalligrafer. Tilfældigviis har man havt disse Stykker at lade den tilkommende Kancellist eller Afskriver øve sig paa; men man kunde ligesaa godt have benyttet Andet dertil.

¹⁾ Man kunde gjerne sige, at de forskjellige Stykker ere kastede hulter til bulter mellem hinanden, dersom man kunde ansee det for afgjort, at Blyantspagineringen angiver den oprindelige Orden af Lægene; men det er jo muligt, at oprindeligt have Lægene slet ikke været sammenbundne, saa at de gjerne kunne have ligget i en anden Orden, end de nu ere indbundne i et Bind, der vel er gammelt, men neppe ældre end det 16de Aarhundrede. Men man lægge Lægene som man vil, — man lægge alle Jordbogsbladene sammen, saa blive de forskjellige Stykker lige ueensartede.

Naar dette er saa, da falder der et eiendommeligt Lys paa «Kong Valdemars Jordbog». Er det kun Øvelsesblade, vi have for os i denne næsten med en afgudisk Veneration betragtede Fortidslevning, svækkes endnu mere, end ved en sædvanlig Afskrift, Tilliden til Indholdets Paalidelighed og Fuldstændighed. Enhver Afskrift afviger fra Originalen, og jo flere de Mellemed ere, der knytte Efterkommeren til Stamfaderen, desto færre blive Lighederne; naar det da som her har været Skrivemesteren og Afskriveren temmelig ligegyldigt, hvad det var der skreves, naar al Vægten lagdes paa Ord og Bogstaver, paa Initialer, Majuskel- og Minuskelskrift, i det høieste paa Sprogrigtighed og Retskrivning, — hvilken Sikkerhed have vi da for, at Forlægsbladenes Indhold er tro gjengivet? Ikke engang *det* kan man forlade sig paa, at Alt er skrevet hvad der stod i Forlægsbladet, og dette er en Tvivl, som atter og atter paatrænger sig ved Valdemars Jordbog. Udgaven er i denne Henseende aldeles vildledende; det seer der ud som om Alt var sammenskrevet, Pladsen heelt fyldt med Skrift; men i Moderhaandskriftets Jordbogsblade ere betydelige Mellemrum, ikke alene ved de heelt tomme Sider, men meget ofte paa de beskrevne, hvor man efter Optegnelsernes Beskaffenhed maatte ventet, at der var Stof nok til at fylde de tomme Pladser. Ved mange Herreders Navne staaer slet Intet; ved Lolland staae de blotte Herredsnavne uden et eneste Ord mere, og saaledes flere Steder. Er dette saaledes, fordi Forlægsbladet har havt disse aabne Steder, eller fordi Kalligrafen af en eller anden Grund har sprunget over? og hvorfor afbrydes før Stykkets Ende, eller endog midt i en Sætning, hvor der var Plads nok til Fuldførelsen? har Skriveren eller Skrivemesteren meent, at nu havde han skrevet nok, eller havde Forlægsbladet heller ikke Mere? Her staaer man uden enhversomhelst Veiledning

Denne Opfattelse af Haandskriftet som en Bog til Øvelse i Skrivning og Pennetegning styrkes for Jordbogens Vedkommende i høi Grad ved det besynderlige Misforhold, der ogsaa i dens Blade finder Sted imellem stor Flid og Omhu for alt det Ydre og de mange Kjendetegn paa en flygtig, ufærdig Behandling af Indholdet, af hvilke en Del ville blive fremhævede i det Følgende. Det er umuligt, at Kongens Renteri har villet nøies med at fastholde i monumental Form som endelige disse let henkastede Notitser, der ofte kun ere halve Vink, ubrugelige for andre end dem, der andenstedsfra medbragte tilstrækkelig Kundskab om Forholdene, eller disse mange aabne Rum, hvor det maa have været let for Rente-mesteren at tilveiebringe overflødig Stof til Udfyldning; — for ikke at tale om næsten pud-sige Øieblikkeligheder, der overraske paa flere Steder i disse Blades Hovedafdeling. Men det er ikke antageligere, at Kalligrafens hele Kunst er anvendt paa en første Kladde, der snart skulde afløses af en endelig Redaktion og Renskrift. Det Modsigende ikke mindre i disse Dele af Moderhaandskriftet end i de øvrige bliver derimod forklarligt, naar man fastholder, at Skrivemesteren har søgt sine Forlægsblade maaskee nok med noget Hensyn til Lærlingens fremtidige Beskjæftigelse med lignende Indhold, men fortrinsvis dog efter deres

Brugbarhed til Øvelse i Læsning, Opløsning af Vanskeligheder, overhovedet til kalligrafisk Uddannelse.

Dog bør det aldrig glemmes, at om vor Opfattelse noget maa nedstemme Ærbødigheden for Kong Valdemars Jordbog, beholde Jordbogsbladené altid stort Værd for dansk Historieforskning; thi kun i dem have vi Forlægsbladenes Indhold, der uagtet alle Tvivl og Indvendinger er en meget vigtig Kilde til Kundskab om vort Lands Tilstand i det trettende Aarhundrede.

10. Efterat have undersøgt det Selskab, hvori «Kong Valdemars Jordbog» oprindelig befandt sig, og hvori det nu atter er indtraadt, tage vi Moderhaandskriftets Jordbogsblade selv i nærmere Betragtning. Der maa derved først gjøres Rede for Antallet af de Blade i Moderhaandskriftet, der nu bør henregnes til Jordbogen. Disse ere følgende:

1. Jordbogens *Hovedstykke*, der har til Overskrift: «Jucia. Anno domini 1231 factum est hoc scriptum». Det er en Fortegnelse over alle det danske Riges Sysler og Herreder. Ved mange af disse findes Optegnelser om Jordbesiddelser og om forskellige kongelige Indtægter. Dette Stykke fylder efter Blyantspagineringen Blad 8—30, Forsiden, i Moderhaandskriftet, S. 1—45 i den Langebek-Suhmske Jordbog, p. 517—529 i 7de Tome af *Scriptores Rerum Danicarum*.

2. *Krongodslisten*, med Overskrift: «Ista pertinent ad Konunglef»; i Moderhaandskriftet Blad 30, Forsiden, indtil Forsiden af Blad 32; i Langebeks Jordbog S. 45—49, S. R. Dan. VII, p. 530 og 531.

3. *Øfortegnelsen*, overskreven: «Hec sunt nomina insularum», en Fortegnelse over de danske Smaaøer med stenografagtigt forkortede Ord om Vildt, Bygning o. a. paa disse Øer. Moderhaandskriftets Blad 32, Bagsiden, indtil Blad 34, Forsiden, den Langebekske Jordbogs S. 50—55, S. R. Dan. VII, p. 532—533.

4. *Natholdslisten*: «Procuratio hiemalis domini regis est de duabus noctibus». Det er en Fortegnelse over Ydelser til to Nætters Gjæsteri. Moderhaandskriftets Blad 34; Jordbogens S. 53—54, S. Rer. Dan. VII, p. 533.

5. *Hallandslisten*: «Hii sunt redditus in hallandia pertinentes ad dominum regem». Dette Stykke handler om de kongelige Indtægter og andre statistiske Forhold i de hallandske Herreder. Det er i Moderhaandskriftet Blad 35—36, Bagsiden indtil Lin. 14 medregnet, i Jordbogen S. 55—58, Scr. R. Dan VII, p. 533—535, Lin. 13 medregnet, og ender med Ordene: — «et excepta liberacione expeditionis». Hertil knytte sig Endel senere Optegnelser paa Bagsiden af Moderhaandskriftets 36te Blad indtil Bagsiden af Blad 38. I Langebek-Suhms Jordbog er det S. 58—62, i Script. R. Dan. VII, p. 535, Lin. 14 — p. 536, Lin. 23 medregnet, hvor det ender med Ordene: «Dominus holmwith de maro habet duos colonos regis».

6. *Indtægtslisten*, overskreven «Jucia», en lille Optegnelse om Indtægtsbeløb fra enkelte Byer og Egne. I Moderhaandskriftet Blad 39; i Jordbogen S. 78—79 (rettere: 79—80); i S. Rer. Dan. VII, p. 542—543.

7. *Den lille Estlandsliste*, «In wironia», er en kort almindelig Oversigt over Landskaberne i Estland efter Inddelingen i Kiligunder, samt en Navneliste over Lande i Preussen, Kurland og Livland. Denne Estlandsliste staaer i Moderhaandskriftet paa Bagsiden af Blad 40, i Jordbogen S. 82, i Scr. Rer. Danic. VII, p. 543; et Facsimile er givet i det Nørdiske Oldskriftselskabs Antiquités Russes II, Facs. Fol. VIII.

8. *Estlandsk Hovedfortegnelse*, overskreven «Hariæ», Optegnelser om Besiddelsesforhold i Estland, er i Moderhaandskriftet Blad 41—53, i Jordbogen S. 83—108, i Scr. Rer. Dan. VII, p. 543—553, i Oldskriftselskabets Antiquités Russes II, Facsimile Fol. VIII—XIV.

9. *Plovtalslisten*, uden Overskrift; den begynder i Script. Rer. Dan. V, p. 616 med Ordene «Streheret DLVI aratra», ender p. 617, Lin. 14 med «Møn habet CCXL imo marcas». Det er i Moderhaandskriftet Blad 54, Forsiden.

10. *Bylisten*, umiddelbar Fortsættelse af Nr. 9, uden Overskrift; den begynder S. R. D. p. 617, Lin. 15, saaledes: «Hvorthinburg XV marcas danicas et dimidium» (sic); ender pag. 618, Lin. 6: «Summa CCL. mr. et II oras»; i Moderhaandskriftet staaer den paa Bagsiden af Blad 54.

11. *Broderlisten*. Denne følger ligeledes umiddelbart, uden Mellemrum og uden Overskrift, efter den foregaaende i Scr. Rer. Dan. V, p. 618, Lin. 7 med Begyndelseslinien: «Vvendel sysel»; den ender S. 621 nederst. Moderhaandskriftets Blad 55—57 recto: Denne Liste indeholder en Fortegnelse over Endel Personer, der gruppevis betegnes som *fratres*, for største Delen fra Jylland ordnede sysselvis, samt fra Fyen og Sjælland, ikke fra andre danske Lande.

12. *Hagen Palnesøns Godsliste*: «Ista bona scotauit Haquinus palne sun domino Regi Christoforo». I Moderhaandskriftet Blad 129, Forsiden; i Jordbogen S. 63; i S. R. D. VII, p. 536.

13. *Falsters Beskrivelse*, «Descriptio cuiusdam partis falstrie». I Moderhaandskriftet Blad 129 verso — 133 recto; i Jordbogen S. 64—71; i S. R. Dan. VII, p. 536—540.

14. *Lollandslisten*, med Overskrift: «Terra domini Regis in lalandia». Det er en Fortegnelse over kongeligt Gods i Lolland. Moderhaandskriftets Blad 134, Jordbogens S. 73—74; i S. R. Dan. VII, pag. 540—541.

15. *Femersk Godsliste*, «Hec sunt nomina uillarum in ymbria». Denne Liste giver Besiddelserne paa og Indtægterne af Øen Femern. I Moderhaandskriftet begynder den paa Bagsiden af Blad 135, ender paa Forsiden af 136. Det er Jordbogens S. 76—77, i S. R. Dan. VII, p. 541—542.

Sidetallene i Jordbogen ere i denne Indholdsliste givne efter Udgaven i Scr. Rer. Danicarum. Det er ovenfor tilstrækkelig oplyst, hvorfor denne ikke har Stykkerne 9, 10 og 11, hvilke efter deres Plads i Moderhaandskriftet og saavel N. R. Brocmans som Suhms Mening høre til Jordbogen eller, som vi nu vilde sige, til de Blade i Codex A. 41., der indeholde statistiske Oplysninger om danske Forhold. Disse Stykkers Nummere ere her betingede af deres Plads i Moderhaandskriftet.

11. Der kan ikke være Tvivl om, at Nr. 1 og 2, *Hovedstykket* og *Krongodslisten*, høre nøie sammen og ere skrevne enten parallelt med hinanden, eller dog hinanden saa nær, at de maa kaldes samtidige. For at forstaae deres indbyrdes Forhold er det nødvendigt at fastholde, at har der i ældre Tid været skjelnet imellem Kongernes Eiendomme og deres Krongods, kan der dog ikke paavises Spor af et fideicommissarisk Baand paa dette sidstnævnte Jordgods, eller at Kongerne ikke have disponeret lige frit over begge Slags Gods. *Saxo* stiller *fiscus regius* ved Siden af *latifundia regia*, dog uden at betegne deres indbyrdes Forhold; og han lader Kong Knud Svendsøn dotere Lunde Domkirke af begge Dele¹⁾. *Knytlinga Saga* lader som bekjendt den samme Konge boie Bønderne i Halland og Skaane under sin Villie ved Trusel om at fratage dem Brugen af Kongens Skov og Fiskeriet i Øresund, da begge Dele vare Kongens Eiendom, som overhovedet Søen og alle Ubygder²⁾. Før ham havde jo Kong Svend Haraldsøn solgt Bønderne Tilladelsen til fælles Brug af Skovene for at faae deres Hjælp til de Gidsler, han skulde stille, og den Sum, han havde at udrede for sin Frihed³⁾. Da Knud Magnussøn ved Forliget hos Keiser Frederik i Merseburg skulde have Sjælland som Len af Kong Svend Eriksøn, vilde Kongen kun holde Aftalen saaledes, at alle kongelige Gaarde i Sjælland — regii penates kalder Saxo dem — skulde være undtagne fra Lenet, fordi de efter hans Paastand vare hans *Eiendom*⁴⁾. Det kan ikke vel tænkes anderledes, end at om endog Alt, hvad der ikke var Nogens, tilhørte Kongen som saadan, har Kongernes Jordgods været *Familiegods*, sammenbragt af oprindelig Besiddelse, ved Ægteskab og Kjøb, og vel især ved Arv efter de Landskabskonger, der fortrængtes ved Rigets Samling; ligesom i ældre Tider ogsaa forbrudt Gods maa være lagt til Arvegodsset, da det først i en Lov⁵⁾ fra det 14de Aarhundrede bestemtes, at saadant Gods skulde lægges til Riget og Kronen, ikke til Kongens Arvegods. Om af dette Gods en Del er som et Forlods forbeholdt Kongen som saadan, vides ikke, og heller ikke

¹⁾ Saxo XI, ed. Müller-Velsch. p. 580.

²⁾ Fornmanna sögur XI, p. 224—25.

³⁾ Saxo X, p. 492. Svend Aagesen cap. IV. i S. R. D. I, p. 54.

⁴⁾ Saxo XIV, p. 694. *Knytlinga* cap. 109. p. 356.

⁵⁾ Eller maaskee snarere kun et Lovudkast; see De crimine læsæ majestatis, i Kofod Anchers Lovhistorie II, p. 549.

om det er derpaa Saxo har tænkt ved de Ord, at Kong Valdemar legerede det Halve af sin Fædrearv til Klosters med Undtagelse af hvad der tilhørte den kongelige Fiskus¹⁾. Men det kan ikke være Tvivl underkastet, at hvad der var Kongefamiliens Arvegods uden at være Kongens personlige Fædrearv er behandlet som andet arveligt Jordgods efter Lov og Sædvane, altsaa skiftet mellem Eierens Arvinger. De afdøde Kongers Sønner og Slægtninge see vi paa saa mange Steder i Kilderne som betydelige Jordgodseiere, at en nærmere Paavisning er uforuden. Arvegodset kom saaledes til at følge Kongefamiliens Skjæbne: det samledes og spredtes og samledes atter med Slægten. Valdemar den Første i sine sidste Aar, og Valdemar den Anden maa have besiddet hele Massen af Kongeslægts Gods²⁾ i Forbindelse med hvad der tilhørte den kongelige Fiskus. Dette har uden tvivl været den vigtigste Grundvold for disse Kongers Magtstilling. Men efter dem maatte Arvegodset atter spredes i ligesaa mange Familiegodser som der blev Slægtlinier af Kongehuset. Blev der i en Linie en eneste Repræsentant, der efter andre Liniers Afgang fik med Kronen og det fiskalske Gods tillige andre Dele af Kongefamiliens Arvegods, saa blev der to Slags kongeligt Arvegods: Kongens Fædrearv og den Arv, han fik efter de andre Linier. Over denne Arv havde han samme Ret som en anden Eier, medens han som denne var ved Afhændelsen af sin egentlige Fædrearv bunden til sine Nærmestes Samtykke. Saaledes paaberaabte Kong Erik Emun sig sin Dronnings og sin Søns Samtykke til Afhændelsen af det Arvegods, hvormed han 1135 udstyrede et Kanonikat i Lunde Domkirke³⁾; og Kong Knud Valdemarsøn sin Moders og Broders, da han udlagde sin afdøde Faders Legat til S. Knuds Kloster i Odense⁴⁾. Kong Valdemar den Førstes Fædrearv maa have været en Broderlod af Hertug Knud Lavards Jordgods; da hans tre Søstre skulde have hver sin Del, og da Faderen kun var en af de mange dalevende Ætlinger af Kongehuset, kan dette Jordgods ikke have været nogen betydelig Del af alt det Gods, Knuds Søn Valdemar fik i sin Magt, da han blev Konge i Danmark. Hvad Gods Kongen købte blev selvfølgelig Landets almindelige Love undergivet og behandledes i flere Henseender anderledes end Arvegods i Kjøberens Levetid; gik det over til hans Søn, blev det for denne fædre Arvegods.

1) Saxo XV, p. 955. Saxos Ord ere iøvrigt ikke ganske nøiagtige; thi ikke det halve Patrimonium, men kun sin halve Hovedlod kunde en Mand lovlig bortgive af sit Arvegods. Da Kong Valdemar ved sin Død havde to ægte Sønner og fire Døttre, kunde hans Hovedlod, der var lig en Søns Lod, kun blive en Femtepart af hans fædre Arvegods. Jfr. Valdemars Sjællandske Lov, Thorsens Udgave 16—17. — Skaanske Lov, Thorsens Udgave S. 12, Anders Sunesøn sstds. p. 103.

2) Hermed menes kun hvad der paa disse Kongers Tid var Slægtsgods, ikke hvad der nogensinde havde været det; ved Salg og Gave, især ved Kirkers og Klosters Udstyr, var meget af Godset omsat eller ganske gaaet ud af Kongeslægts Besiddelse.

3) Suhm, Hist. af Dmk. V, S. 649.

4) Stephanius, prolegomena ad Saxonem, p. 16—17.

Det Kongegods, der opføres i Valdemars Jordbog, falder altsaa i 4 Afdelinger: Først hvad der endnu var tilbage af de gamle kongelige Almindinger, Skove, eller Jordgods dannet af disse, opdyrket Hede, Mose, Kjør; dernæst Kong Valdemar den Andens fædrene Arvegods, der maa have været langt betydeligere end hans Faders Fædrengods, dels fordi da i det mindste to af Knud Lavards Døttres Linier vare uddøde, dels ved at meget Gods som forbrudt var tilfaldet Kong Valdemar den Første efter Buris Henrikson, Magnus Erikson, Knud og Karl, Erkebiskop Eskilds Dattersønner; dels endelig ved Tillæg af Kjøbegods. Endvidere var i Valdemar Seiers Haand samlet de ældre Liniers Arvegods, da han var eneste mandlig Ætling af Kongehuset. Men da han tillige gennem sine tre ægte og to uægte Sønner, og sin ægte Datter, blev den tredie Stamfader for Harald Gormsøns Kongehus, blev dette Arvegods Fædrearv for hans Børn, — muligens dog med Undtagelse af en Del, der er lagt til Fiskus som et Forlods for Kongen. Hertil kommer det saakaldte Sigridlev og hans mødrene Arvegods i Sverrig. Den fjerde Afdeling bliver Kong Valdemars eget Kjøbegods, der ligeledes blev Fædrearv for hans Efterkommere.

12. I de to første Stykker af Jordbogen, *Hovedstykket* og *Krongodslisten*, anføres nu en Mængde Jordgods, for det meste uden nogensomhelst Betegnelse af dets Natur eller Herkomst, blot med det Mark- Guld- eller Mark-Sølvtaal, eller den Census, hvortil det var anslaaet, eller betegnet med disse Udtryk: *possessio nostra*, *possessio domini regis*, *possessio regis Valdemari in Svecia*, *terra dni regis*, *rex habet*, *rex acquisivit*, *N. N. scotavit regi*; eller og som patrimonium eller patrimonium nostrum, eller endelig som terra quæ attinet regno, og som *Konunglef*. Ved denne sidste Betegnelse kan ikke være meent Andet end det kongelige Forlods bestaaende af hvad der engang var, og endnu i Kong Valdemars Tid tildeels var Almindinger¹⁾. Hvor Ordet *patrimonium* forekommer i Jordbogen, bør det tages, lige efter Bemærkelsen, om *Fædrearv*; der foreligger Intet, som giver Anledning til at forstaae det om *Alt*, hvad der foruden *Konunglef* var Kongens Gods. Det Gods, der siges *erhvervet* af Kongen eller ham tilskjødet, er at forstaae om hans Kjøbegods. De øvrige Betegnelser lade Kongens Adkomst være ubestemt; det ligger da nærmest at antage dette Gods for Kongehusets Arvegods, — maaskee dog nogle Steder med Undtagelse af Kongens Fædrearv.

Det er derfor urigtigt at betragte disse Stykker af Jordbogen som Fortegnelse over Konunglef og Kong Valdemars patrimonium. Ordet patrimonium forekommer kun to Gange, og da netop saaledes, at det seer ud som om det fædrene Arvegods var forsætlig holdt udenfor Bogen; i det mindste er det ikke anført i det Enkelte efter Jordernes Guldvurdering

¹⁾ Jfr. Jensen, *Konunglef*, i Michelsen und Asmussens Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Brzth. Schleswig, Holstein, Lauenburg. II, p. 566.

eller Census, saaledes som de af Kongens Besiddelser, der blot betegnes som saadanne. Det Rigtigste bliver da, at Hovedstykket, saavidt det anfører *Jordgods*, giver en Fortegnelse over det Gods, Kong Valdemar den Anden besad som Konge og som Kongeslægts eneste Repræsentant under forskellige Retstitler. Hvad det andet Stykke i Jordbogen, Krongodslisten, angaaer, kunne disse Spørgsmaal slet ikke fremkomme, da den selv gjentagne Gange betegner sig som Fortegnelse over «*Konunglef*», det kongelige Forlods af *Jordgods*, og da den alene indeholder en Navnefortegnelse over dette Gods.

13. Men ikke saa let at bestemme er det *indre* Forhold imellem Hovedstykket og Krongodslisten, om og Forbindelsen imellem dem strax springer i Øinene. Først er det paafaldende, at medens Krongodslisten giver sin Fortegnelse reent og klart, uden noget Sideblik til Hovedstykkets kongelige *Jordgods*, har Hovedstykket derimod paa nogle Steder optaget Gods, som det selv erklærer for *Konunglef* eller for at tilhøre Riget, og som til dels kommer igjen som saadant i Krongodslisten¹⁾. Og Meget af det Gods, der er optaget i Hovedstykket uden nogen udsondrende Betegnelse, findes ogsaa i Krongodslisten som *Konunglef*²⁾. Viser dette, at de to *Jordgods*grupper ikke vare fuldkommen klarede ud fra hinanden, da *Hovedstykket* forfattedes, saa har dettes Forfatter dog allerede dengang kjendt det Allermeste af det Gods, der var bestemt til at optages ikke blandt de egentlige kongelige Eiendomme, men blandt *Kronens* Gods; thi han maa have haft dette Gods i Tankerne, saa at han i Hovedstykket forsællig er gaaet udenom det Meste af, hvad Krongodslisten har. Forglemme saa meget og saa stort *Jordgods* kunde han umuligt, da han skrev Hovedstykket; Krongodset var altsaa allerede i det Hele sat tilside ifølge den forskellige Bestemmelse. Men derefter maa der dog endnu være foregaaet en Udjævning³⁾, hvorved Endel Gods,

1) Saasom ved Ærø, S. R. D. VII, p. 524, ved Langeland ib. ib. nederst, ved Redersø i Løveherred i Sjælland, ib. p. 526, ved Ljunitsherred i Skaane, ib. 528; sammenholdt med Krongodslisten ib. p. 530 og 531.

2) Skive, S. R. Dan. VII, p. 518—530; Aalborg, p. 519—530; Viborg, Randers, Helgenæs ib. ib.; Haldby, Slesvig, p. 521—530; Gelting, Kamp, Skatten af Frisland, p. 522—530; Odense og Taasinge, Skrøbelev og Hov paa Langeland, p. 524—531; Røsnæs, «Anxsiøthorp», en Del af Redersø, Hals, p. 526—531; Hagedsted, Haraldsted, p. 527—530; Hveen, Lister, Lusn, Rønneby, Huby, Scønevad, p. 529—531.

3) Ogsaa tidligere maa der være foregaaet Ombytninger mellem Kongehusets Arvegods og hvad der hørte til *fiscus regius*; thi Krongodslisten siger om Taarnborg og Halseby, der anføres som *Konunglev*, at det var givet for Antvorskov; da dette Kloster er stiftet af Kong Valdemar den Første af hans eget *Arvegods*, maa han have tilbyttet sig dette af Kronen for Taarnborg og Halseby, der altsaa tidligere havde været Kongens Arvegods. Saaledes maa det ogsaa forklares, at Søborg siges at være givet for Ringsted, nemlig for Gods, der ved Kongefamiliens Gave var kommet til Ringsted Kloster. At det antvorskovske og ringstedske Gods ikke nævnes i Hovedstykket istedetfor Taarnborg og Søborg m. m. har naturligvis sin Grund i, at det 1231 var gaaet ud af Kongehusets Besiddelse over i de to Klosters.

som allerede var optaget i Hovedstykket, er efter nærmere Overveielse overført til Fortegnelsen over Kronens Gods, som nu skulde afsluttes. Hvilken Liste er da den først forfattede: Hovedstykket eller Krongodslisten? — med andre Ord: er det, der var Konunglev, gjort til Kongefamiliens Gods, eller er Kongegods bleven Krongods? Upaatvivleligt det Sidste; baade er det uantageligt, at Kong Valdemar skulde efter de uhyre Udgifter, Ulykken fra 1223 havde voldt Kongehuset, have havt Midler til at erhverve som dettes Eiendom saa betydelige Stykker af hvad der efter Forudsætningen allerede var Kronens og Rigets Gods, selv om han havde havt Ret til at gjøre det; og dernæst er det imod hele Udviklingens Gang, at Steder som Aalborg, Viborg, Randers, Slesvig, Odense skulde fra Rigets Byer være blevene Kongehusets private Eiendom, medens det Naturlige er, at de, først opbyggede paa Jord, der engang tilhørte Kongen, ere ved stigende Betydning komne under Kronen. Hertil kommer, at Vakerbol og Gelting, som i Hovedstykket er Kongens Gods, men i Krongodslisten Konunglev, ogsaa var dette i Aaret 1285¹⁾; da var ogsaa Brøns, Søderup, Jarnved, Hanved Konunglev, saaledes som allerede i Krongodslisten. At Bevægelsen overhovedet har været fra Kongens Gods til Konunglev, ikke omvendt, sees ogsaa af den nævnte Dom af 1285, hvor Byscopstoft og Hatsted forekomme som Krongods (Konunglev); thi disse Byer staae endnu i Jordbogens *Hovedstykket* som Kongens Gods, dengang dette Stykke forfattedes, men ikke i *Krongodslisten*, saa de maa være overførte fra den ene til den anden Klasse imellem Aarene 1231 og 1285.

Altsaa, — der er arbeidet samtidigt paa Fortegnelser over Kongehusets og Kronens Gods med en foreløbig Adskillelse af begge Afdelinger, og saaledes, at den første, Hovedstykket i Jordbogen, er samlet tidligst, og den anden, Krongodslisten, derefter underkastet et sidste Gjennemsyn, hvorved Endel Gods, som allerede stod i Fortegnelsen over Kongens Jordgods, er endelig overført til Konunglev. Begge Fortegnelser have været samtidigt under Arbeide, men Redaktionen af Krongodslisten er sluttet sidst; da der dog ingen Grund er til at betvivle, at den *dominus rex*, der ved Almindingerne i Skaane og Halland omtales i Krongodslisten som nu herskende, og som maa være Grundordet i Sætningen: «omnia quæ habebat Lyster»²⁾, er Kong Valdemar, der 1231 lod Hovedstykket udarbeide, saa kan Krongodslistens Afslutning dog ikke være meget yngre end dette sidstomtalte Stykke.

¹⁾ See Dommen af 28 Mai 1285 i Processen mellem Kong Erik og Hertug Valdemar i Schleswig-Holst.-Lauenb. Urkundensammlung I, Nr. CX, p. 121; Suhm, Hist. af Danmark X, p. 1024.

²⁾ S. R. D. VII, p. 531.

Andet Afsnit.

Nærmere om Jordbogens enkelte Dele.

I.

Hovedstykket. Krongodslisten. Olisten. Natholdslisten.

1. Tager man *Hovedstykket* nærmere i Oiesyn, paatrænger det sig strax, at Arbejdet er begyndt med at forfatte en fuldstændig Liste over alle det danske Riges Landskaber, Sysler (i Jylland) og Herreder, med saa store Mellemlum, som man har formodet at være tilstrækkelige til at optage hvad der skulde indføres, men som siden ingenlunde viste sig at svare til det, der virkelig er bleven indført. Mange Rum staa tomme, medens andre have været aldeles utilstrækkelige. I denne Fortegnelse har man strax efter *Herredets* Navn indført et Beløb af enten Mark reent Sølv (*marca puri argenti*), Mark Penge (*marca denariorum*) eller Mark Korn (*marca annonæ*), Rug, Byg, Hvede eller Havre, eller andre Naturalydelser, saasom Kvæg, Faar, Svin, Honning, Smør, Ost — Alt uden nærmere Betegnelse af den Rettighed eller den Kilde, hvorfra Beløbet hidrørte. Men ved adskillige Herredsnavne mangler dette Beløb, i hvis Sted, paa *første* Plads efter Herredsnavnet, staaer en nærmere betegnet Ydelse, saasom: *servicium*, *expeditio*, *quærsæte*, eller *pro solutione* eller *redemptione expeditionis*, eller *exactio*; eller af Kjøbstæderne *exactio*, *theloneum*, *pro expeditione*, *moneta* eller deslige.

Alle disse første Notitser maa antages at vedkomme de kongelige *Indtægter* af Herredet eller Byen i Almindelighed, altsaa *Kongedømmets* Indtægt, ikke Midler, der tilhørte *Kongehuset* som Eiendom.

Ved Skodborgherred, Hjermerred, Helligumherred, Hindstedherred, Hadsherred, Hornsherred i Vardesyssel, alle i Nørrejylland, samt ved Gudme- og Vindingherred i Fyen berøres Inddelingen i Skibsreder (*Skipæn*, *navigium*) og deres Havnelæg, men ingenlunde for at skildre Forsvarsvæsenet; det er kun de Ydelser, Kongen havde af Havnene, der ere berørte; og man kan ikke se, om disse Ydelser vare særegne for de nævnte Herreder, eller om det er rent tilfældigt, at man har havt Optegnelser om dem ved Haanden, da der arbejdedes paa denne Fortegnelse.

Der forekomme endnu flere Særegenheder; men uagtet de Afvigelser, der naturligen maatte følge af en flygtig Redaction, staaer det dog fast som Hovedregel i dette Stykke, at *efter* Herredsnavnet anføres *først* Kongedømmets almindelige *Indtægter* af Herredet. *Der-efter* følger saa i anden Række hyppigt Navn paa et eller andet Sted i Herredet: Gaard, By, Mark, Mølle, Skov, ofte blot anført med et Mark- Guld- eller Sølvtaal, eller som «terra in censu», eller betegnet med et «possessio nostra» eller «dominus rex habet» eller deslige, med Tilføielse af hvormange Bol eller Dele af Bol, Fjerdinger, Ottinger Jord, eller

Mark Guld og Sølv i Jord, Kongen har. Saaledes i Jylland og Fyen; i Sjælland derimod som oftest Mark og Skilling Jord i Skyld (terra in censu), — i Regelen uden at der er skjelnet mellem Kongehusets Eiendom og Kongens egen Fædrearv. Kongens *patrimonium* omtales kun ved *Ærrø*, men her ganske i Almindelighed som Alt paa Øen med Undtagelse af Skjoldnæs og Brunsnæs, der var Konunglev, og ved *Fyen*, hvor der ovenover den hele Fortegnelse over Indtægter af og Jordgods paa Øen staaer: «Vort *patrimonium* i Fyen omtrent 400 Mark Guld efter gammel Vurdering». Disse Ord staa dog i Moderhaandskriftet paa en noget paafaldende Maade — i Udgaven kan det ikke sees — som om de ikke hørte til den derpaa følgende Fortegnelse; der er ogsaa en paafaldende Uoverensstemmelse imellem denne og den nævnte Overskrift, idet den specificerede Fortegnelse over Jordgods i de fyenske Herreder viser et Beløb af 514 Mark Guld, medens Overskriften angiver Kongens *Patrimonium* til omtrent 400 Mark Guld. Snarere synes det, at den ellers uforstaaelige Notits, hvormed Fyenslisten i Hovedstykket ender, og som staaer alene paa Forsiden af det 20de Blad i Moderhaandskriftet, den 25de Side af Jordbogen i Udgaven (S. R. D. VII, p. 524, Lin. 10—12) «preter hægnæzholm, Nyburgh, Twywath» osv., — at denne Notits hænger sammen med Overskriften om *Patrimoniet*. Efter denne Opfattelse maa den ellers gaadefulde Fyensliste betragtes som bestaaende af tre Dele, nemlig

- 1) en Overskrift om det samlede Beløb af Kong Valdemars *Fædrearv* i Fyen,
- 2) en Herredsfortegnelse af samme Art som i Jyllandslisten, i hvilken Notitserne om *Jordgods* anføre *kongeligt Gods* uden Hensyn til Kongens Adkomst;
- 3) en kort Navnefortegnelse over *Patrimoniet* i snævrere Forstand, baade hvad der var nævnt og hvad der ikke var nævnt i Herredsfortegnelsen. Thi at navnlig Nyborg, som forekommer begge Steder, hørte til det egentlige *Patrimonium*, sees deraf, at denne Borg var anlagt af Prizlavs Søn Knud, Kong Valdemar den Førstes Søstersøn, der havde sit fyenske *Jordgods* som Arv efter sin Moder, Hertug Knud Lavards Datter Catharina. Dette *Gods* maatte altsaa efter denne Linies Afgang falde tilbage til Kong Valdemar den Første som en Del af hans *Fædrearv*. Og dette bestyrkes derved, at Kong Erik Plovpenningss Datter Jutta, Kong Valdemar den Andens Sønnedatter, fik Nyborg som en Del af sin *Fædrearv*, saa at hendes Fætter Kong Erik Glipping maatte erhverve det af hende ved at udlægge andet *Gods* i Nyborgs Sted¹⁾. Dersom denne Opfattelse af Fyenslisten i Hovedstykket er rigtig, dersom der altsaa her ligesaa lidt som paa *Ærrø* specificeres Noget af det ganske i Almindelighed angivne egentlige kongelige *Patrimonium*, bliver det umuligt at fastholde den almindelige Opfattelse af *Hovedstykket* i Jordbogen som en Fortegnelse paa Kong Valdemar den Andens *Fædrearv* i Modsætning til *Krongodslisten*; thi kun paa de to nævnte Steder i Hovedstykket, ved *Ærrø* og Fyen, forekommer Ordet *patrimonium*.

¹⁾ Suhm X, p. 1021.

2. Foruden disse tre vigtigste Bestanddele af *Hovedstykket*, nemlig 1) Landets Inddeling, 2) almindelige kongelige Indtægter af Herrederne, 3) Kongens Jordgods, findes der i dette Stykke paa *ni* Steder mere i det enkelte gaaende Angivelser, hvor tildels kongelige Indtægter og Jordgods ere saaledes blandede mellem hinanden, at de ikke kunne adskilles, nemlig Samsø, Sundeved, Kong Valdemar den Andens Kjøbegods i Ditmarsken, Langeland, Falster, Viskinde, Snese og overhovedet det Sydligste af Sjælland, Bjergerherred i Skaane, Kong Valdemars Gods i Sverrig¹⁾. Og paa to Steder, ved Førs og ved Liunits Herreder i Skaane, ere indsatte danske Notitser om Grændseskjæl, der aabenbart ere Randnotitser i Forlægsbladet, som i Moderhaandskriftet ere inddragne i Texten og i Udgaven trykte ligefrem som en Del af denne²⁾.

3. Hvad der staaer i *Hovedstykket* er altsaa i det Væsentlige to Ting: kongelig Indtægt af Herrederne og Kongens Jordgods i Herrederne. I Almindelighed er det ikke vanskeligt at forstaa Betydningen af de tilføiede Tal: ved Herrederne angive disse Indtægternes Beløb, ved Jordgodset Ansættelsen — i Jylland og Fyen efter Guldvurdering, i Sjælland efter Bol, Mark, Skyld, hvorom mere nedenfor. Men mange Steder er Optegnelsen dog saa flygtig, at den bliver gaadefuld; navnlig volder Ordet «Mark Sølv» Vanskelighed, fordi det forekommer baade som *Matrikelstørrelse* og som *Indtægt*. Man skal være vel inde i Datidens Forhold og i Jordbogens Sprog, — dens Tegnsprog gad jeg sagt, for at skjelne imellem disse to Betydninger med antagelig Sikkerhed. Exempler ville bedre end alle Forklaringer oplyse Forholdet. I Udgavens S. 16, S. R. Dan. VII, p. 522, paa Bagsiden af Moderhaandskriftets Blad 15 staaer Følgende (om Sønderjylland):

Slæshæret. XX m̄ puri. S kyræthorp. totū (og over Linien: 37 m̄ auri). Tøsthorp. fere. xxij m̄ auri. Rafnækyær xiiij m̄ auri et dim̄. Fughælwich iiij partē³⁾. Grøthæbøl totū. In Dolruth^{or} iiij m̄ auri et dim̄. Skiæggeruth v. m̄ arḡ. Bolæ. v. m̄ auri. ¶ Tyarsnæs. vj. m̄ auri. In syndræbrathorp. vj m̄ auri in baxis thrithyng. Item unā³⁾ m̄

¹⁾ S. R. D. VII, p. 519. 521. 523. 524. 525. 526. 527. 529.

²⁾ S. R. D. VII, p. 528.

³⁾ Da disse to Forkortelser kun lade sig opløse til *quartam partem* og «*unam marcæ*», viser Ordnes Gjenstandsform, at der maa underforstaaes et transitivt Gjærningsord som *habet* eller deslige, og et Grundord, her Kongen, som *har* eller *eier* disse Jorder. Det er derfor urigtigt, naar *Udgaven* ellers i dette Stykke opløser det forkortede m̄ til *marce* (*marcæ*, Flertal af *marca*), hvilket forudsætter et intransitivt eller passivt Verbum som *sunt*, *inveniuntur* eller dsl. Til Jordbogens rigtige Bedømmelse er det af Vigtighed at fastholde Udgavens Vilkaarlighed i dette Punkt. Abbreviationen kan i og for sig opløses paa begge Maader, ja, som det nedenfor skal vises, ogsaa som andre Forholdsformer af Ordet *marca*; men her at give det i Nævneformen, hvor Ordene *partem* og *unam* bestemt vise, at Skriveren har ment Gjenstandsformen, er at vildlede Læseren ved at paanøde ham

auri in hakons thrithyng. In nutæ fellæ. ij. m̄ auri et dim̄ et xvj sol' argenti. In brethæbol vj. m̄ arg. sic. antiquitus e. apreciata.

Dette bør forstaaes saaledes:

Sliesherred. Af dette Herred har Kongen 20 Mark fint Sølv om Aaret. I Skjærdrup eier han Alt, der efter Vurdering er ansat til 37 Mark-Gulds Jord; i Tøstrup eier han næsten 22 Mark-Gulds Jord; i Ravnkjær 14½ Marks Gulds Jord; i Fovlløk den ene Fjerdings i Bymarken; i Grødesby Alt; i Dollerød 4½ Mark-Gulds Jord; i Skæggerød 5 Mark-Sølvs Jord; i Bøl 5 Mark-Gulds Jord; i Tyarsnæs (?) 6 Mark-Gulds Jord; i Sønderbrarup 6 Mark-Gulds Jord i Baxis Trediedel, samt 1 Mark-Gulds Jord i Hakons Trediedel; i Notfeld 2½ Mark-Gulds Jord og 16 Skilling-Sølvs Jord; i Bredebøl 6 Mark-Sølvs Jord. Saaledes er denne Jord (— eller dette Gods —) vurderet i ældre Tid.

I Moderhaandskriftet, paa Bagsiden af Blad 25 (Udgavens S. 36, S. R. D. VII, p. 527) hedder det:

Snesør. viij sol' in censu. soluit añuatim. iij m̄ arg. Tercia pars de burghus. xij m̄ arg. Iunxhouæth xv m̄ arg. Withemosæ et scanynghafn. xij m̄ arg. Mærn xxiiij. m̄ arg. Stensby. m̄ et dim̄. Faarø m̄ arg. Masnæth. iij m̄ arg. Worthing. m̄ arg. Kaarlsthorp. iij m̄ arg. Thruls uillic' ij m̄ arg. Asmund uillic' ij. m̄ arg. Transit' xvij. m̄ arg. Redditus de cereuisia. vij m̄ arg. Theloniū. vij m̄ arg. Thorg ørthygh. iij m̄ arg. Ingifte men. x m̄ argñ. Studh. iiij. m̄ arg. Ørslef.

Her er det meget sværere at opløse Forkortelserne og derved bestemme Opfattelsen af Sætningerne, samt at udfinde Indholdet. Den første Linie maa forstaaes saaledes: «I Snesere har Kongen Otteskilling Jord i Skyld, der aarligen betaler tre Mark Sølv»; men er det ogsaa *Afgiften* af Kongens Trediepart af Baarse, der løber op til 12 Mark Sølv om Aaret? Dette vilde være en overordentlig stor Afgift, ligesaa stor som af et helt Herred. Det Samme gjælder i endnu høiere Grad om Jungshoved, Viemose og Kallehave (Scanynghafn) samt Mærn. Paa disse Steder troer jeg derfor Marktallet maa betyde Mark-Sølvs *Jord*, som Kongen eier i Byerne. For Stensbys, Faarøs, Masneds, Oringes og Kastrops Vedkommende vover jeg ingen Forklaring. I det derpaa Følgende er der kjendelig nok Tale om hvad de To af Kongens Bryder *have at svare*, hvad der *kommer ind* af Færgevæsenet, af Ølskat, af Told osv.

---

en Opfattelse af Sætningsbygningen, der, rigtignok mindre paa dette Sted end paa andre, kan faa Indflydelse paa Forstaaelsen af Indholdet.

4. Endnu mere uvis staaer man dog foran de mange Steder, hvor der blot nævnes et Antal Mark uden mindste Vink om, hvad det er for Mark, der menes — Mark-Sølv? Mark Penge? Mark Korn? Saa flygtige Optegnelser, der maatte være betydningsløse for Enhver, som ikke medbragte Kundskab til at udfylde dem, kunne umuligt have været bestemte til at fastslaaes i et Kataster til varig Brug i Kongens Renteri. Og dertil de mange Lakuner, hvor der efter Sagens Natur skulde have staaet Noget, men hvor nu dog Intet staaer. Ved ikke mindre end 12 Herreder staaer Intet uden det blotte Herredsnavn; ved 14 Herreder er ingen almindelig Indtægt af Herredet anført. Ved *Als*, ved *Taastrup*, ved *Lolland*, ved Smaaøerne Fæmø, Fæø, Seirø, Veirø finder Læseren kun den tomme Plads; saaledes og ved Bleking og Bornholm. Og overhovedet ér der slet intet kongeligt Jordgods anført i Landskaberne østfor Øresund. Af det Skifte, som efter Grev Albrecht af Orlamündes Død 1245 foretoges imellem Kong Erik Valdemarsøn og hans Brødre, vides det dog, at Kongefamilien havde meget Jordgods paa *Als*¹⁾; og *Lollandslisten* i Jordbogen viser det Samme for Lollands Vedkommende. Hertil kommer, at der i Haandskriftet findes saa mange aabne Rum af forskjellig Størrelse imellem de enkelte Herreder, hvor den, der har skrevet Herredsfortegnelsen, maa have ment at burde lade Plads til Antegninger af forskjellig Længde, men hvor slet Intet staaer, saa at det Spørgsmaal ikke lader sig besvare, om Moderhaandskriftets Text ogsaa virkelig giver hvad der var bestemt til at optages i denne Fortegnelse, — mindst da det ikke engang lader sig besvare, om Afskriveren har skullet gjengive Forlægsbladet fuldstændigt.

5. Andre Besynderligheder ere ikke mindre paafaldende. I Almindelighed tales om Kongen i 3die Person: rex eller dominus rex; men paa flere Steder overraskes man af Kongens egen personlige Røst. Saaledes hedder det: »*possessio nostra* in tymberby marc»; — »*preter partes nostras, quas habemus* in duobus molendinis»; — *cum quatuor navibus tenetur nos transducere*»; — »*omnia ista vocamus* Gelyng»; — »*patrimonium nostrum* in feonia»; — »*omnes prædictas possessiones dedimus* duci Kanuto²⁾. Et Sted synes man endog at see Kong Valdemar omgivet af sine Sønner; i Listen over Kongens Gods paa Langeland hedder det: »in Bosebol scotavit aggi aute sun comiti Godefrido iij marcas argenti. Sit in *uestro* arbitrio utrum habeat nec ne³⁾». Kan dette være Andet end Kongens Ord til Sønnerne, Skriveren har opsnappet og noteret til Efterretning? Strax derpaa atter *rex* i tredie Person.

Øieblikkets Indtryk, der hensætter os paa den allerførste Materialsamlings Standpunkt, spores ogsaa i den Uvished, flere Notitser røbe om Eiendommenes Værdi eller om

¹⁾ Abels og Christoffers Skiftebrev af 22 Oktober 1245 i Schlesw. Holst. Lauenb. Urkundensml. 1, Nr. 44, p. 49. Suhm X, p. 964.

²⁾ S. R. D. VII, p. 518. 520. 522. 523. 529.

³⁾ S. R. D. VII, p. 524.

Ydelsernes Størrelse. Ved Ningherred staaer: «Withby LX marcæ auri *et amplius*; cum uillulis C marcæ auri *et amplius*»; ved Hornsherred, Vardesyssel: «Item de *quodam* nauigio dimidium» etc., som om man i Øieblikket ikke erindrede, hvem der havde dette nauigium¹⁾. Efter «ælm tungæ» i «Almundæhæret» er Linien afbrudt, saa at man ikke faaer at vide, hvad der svares af de tre sidstnævnte Byer²⁾. Kongens Gods paa Langeland udgjør «*ferè*» 100 Mark-Guld³⁾. Paa Falster har Christiern Mask i Egelev unam mansionem «*parum valentem*⁴⁾» — mon af ringe Værd, eller som staaer for en ringe Afgift? Ved Tusseherred i Sjælland staaer Intet uden disse Ord: «xii marcas, sed *plus ualet*⁵⁾». Gjøngeherred i Skaane svarer 4 Nætters Gjæsteri «uel L marcas argenti *preter alia multa*⁶⁾». Hvad skulde vel Kongens Rentemester gjøre med et Kataster, der gav slige Oplysninger om de Ydelser, han havde at oppebære?

Sproget er Latin; men ved Galtenherred bryder Dansk ret pudsigt ind: «af Bro Fjerding viij marcæ⁶⁾», — ikke at tale om de længere danske Stykker ved Færs og Liunits Herreder i Skaane⁷⁾.

Andre Eiendommeligheder i Haandskriftet vise tydeligt, at Stoffet ikke samlet har fra først af foreligget Skriveren, men efterhaanden er kommet til hans Kundskab og har sat ham i Forlegenhed ved Indførelsen. Horns- og Skadsherred, Vardesyssel⁸⁾, passe i *Udgaven* godt sammen med de 300 Mark Sølv, der staa ved Skadsherred, og med Sidenotitsen om Lønborg; i Haandskriftet derimod sees det aabenbart, at Skriveren først har henført Lønborg og hvad dertil hørte til Hornsherred, de 300 Mark til Skadsherred, men saa er bleven opmærksom paa, at Pengesummen hører til begge Herreder, hvilke han da har forenet med en Samlingsløife, der gaaer tværs *igjennem* Lønborg-Notitsen. Længere hen har han først skrevet Ordene «*Seruicium iiij noctium*» udfor «*Nyburgh*»⁹⁾, men saa faaet at vide, at dette Nathold ogsaa vedkom det foregaaende og det efterfølgende Herred, som han nu bagefter maatte forene med krogede Samlingslinier saaledes, som det kan sees i Haandskriftet, men ikke i *Udgaven*. — Ved Langeland¹⁰⁾ er det ret indlysende, at dengang Grundstammen af Hovedstykket forfattedes, d. e. da Landskabs- og Herredslisten blev skreven, havde Skriveren ingen eller en høist utilstrækkelig Forestilling om hvad her skulde

1) S. R. D. VII, p. 520.

2) S. R. D. VII, p. 521.

3) Ib. ib., p. 525.

4) Ib. ib. samme Side.

5) Ib. ib., p. 527.

6) S. R. D. VII, p. 529.

7) S. R. D. VII, p. 519. Saadanne danske Ord som Fjarthing, Trithyng, Atting, Thorg ørthug, Jngifte men o. dsl. ere sandsynligvis foretrukne med Forsæt for latinske Oversættelser, der kunde gjøre Meningen utydelig.

8) S. R. D. VII, p. 520.

9) S. R. D. VII, p. 523.

10) S. R. D. VII, p. 524.

indføres, da han i saa Fald vilde have gjort Rum nok mellem Herredsnavnene til, at Alt kunde komme paa rette Plads. Nu maatte han, eller den, der indførte Godsnotitserne, bagefter sætte den hele Fortegnelse over Kongens Jordgods i de to langlandske Herreder ind som en Sidenotits uden at kunne adskille hvad der hørte til hvert Herred især, hvorved det er kommet til at see ud, som om han mente, at Alt hørte til *Sønderherred*. Endnu mere paafaldende viser dette sig ved Stykket *Falstria*¹⁾. Her har den ved Rubriceringen afsatte Plads til begge Herreder ikke alene været utilstrækkelig til den første detaillerede Meddelelse, saa at Kongens Indtægt af Gjedesby og andre Byer i *Sønderherred* optager mere Rum, end der fra først af var bestemt til *begge* Herreder; men Skriveren har senere hen faaet saa meget om Falster, at han har maattet gjøre en ny Rubricering, saa at de første Rubra: «Falstria, Syndrehæret, Nørræhæret», gjentages saaledes: «Falstria, Nørræhæret, Syndræhæret». Disse sidste Rubra ere tilføiede samtidigt med deres Indhold; thi her har han kunnet beregne Pladsen.

Listen over Kong Valdemars Gods i Sverrig²⁾, i hvis Slutningslinie man, som bemærket, atter uventet hører Valdemar den Andens egen Røst, er anbragt som en Sidenotits ved *Landskaberne Lister og Bleking*, da dog dens rette Plads var bagefter alle de danske Lande østfor Øresund, ligesom Notitsen p. 523 om Kong Valdemars Kjøbegods i Ditmarsken har sin Plads paa en egen Side *efter* hele Jylland og Frisland; men Skriveren har udentvivel faaet dette Stykke om det svenske Gods at indføre, efterat han havde rubriceret *Lister* og de *blekingske* Herreder og det derefter Følgende; thi Haandskriftet har her mellem Østerherred i Bleking og Bornholm kun een fri Linie, og kun tre frie mellem Hveen og Krongodslisten, saa at der intet Rum var til det svenske Gods der, hvor det burde have staaet. Han havde da intet andet Valg end enten at sætte dette Jordgods, der i egentligste Forstand var Kongens Arvegods, paa den tomme Plads efter *Krongodslisten*, altsaa paa en ganske urigtig Plads, eller at sætte det der, hvor det nu staaer. Men derved betog han sig rigtignok Muligheden til at meddele Nogetsomhelst om *Lister* og *Bleking*, hvor man nu ikke seer Andet end de nøgne Landskabs- og Herredsnavne.

Maaske er det gaaet ham paa lignende Maade ved Als og Lolland: efterat have rubriceret sit Pergament har han modtaget saa Meget om disse Lande, at han har opgivet Tanken om at faa det indført paa dette Blad og har ladet det ligge til en endelig Redaktion af det hele Hovedstykke.

6. Men det er ikke Moderhaandskriftets Mand, Skriveren af Codex A. 41, om hvem dette er sagt. *Han* har leveret en monumental, en omhyggelig, pyntelig, paa

¹⁾ S. R. D. VII, p. 525.

²⁾ S. R. D. VII, p. 529. Saxo berører dette Gods lib. XIV, p. 703.

engang udført kalligrafisk Gjengivelse af hvad der blev ham forelagt. Det er Forlægsbladet, der har havt de her paapegede Eiendommeligheder; og maaske tjente det netop derfor allerbedst til Øvelse i Læsning af vanskelig forkortet Skrift og i Renskrivning af en forvirret første Kladde.

Hvad er da Jordbogens *Hovedstykke*? Intet uden en første flygtig Sammenstilling af forskellige Materialier, der tilsammen udgjøre en meget ufuldstændig Fortegnelse over Kong Valdemar den Andens visse Indtægter af Herrederne og over hans Jordgods, forfattet Aar 1231 tildels efter Kongens egen Mund. Dette baade i Form og Indhold ufærdige Arbejde, fuldt af betydelige Lakuner, har en Kalligraf renskrevet til Øvelse i Begyndelsen af Kong Erik Glippings Tid; og han har gjort sin Del af Arbejdet paa en Maade, der egnede sig godt til at bibringe Efterkommerne den Forestilling, at her foreligger et historisk Monument af høieste Betydning, medens det i Virkeligheden er ganske uvist, om han, ubekymret om Indholdet og dets Fuldstændighed, har afskrevet endog blot Alt, hvad der blev ham forelagt, eller om han muligen har oversprunget hvad der blev ham for brydsomt at læse eller for kjedeligt at skrive.

7. *Krongodslisten*. Fortegnelsen over «*Konunglef*» er langt klarere og ordentligere end Hovedstykket, hvad der da ogsaa maatte ventes, naar den er *Afslutningen* af de Overveielser, der endte med Adskillelse af Kongens Gods i de to Hovedklasser: Kongehusets Gods og Kongedømmets Indtægt og Jordgods. Her er i Haandskriftet ingen andre aabne Mellemrum end regelmæssig en fri Linie imellem hvert Landskab. Alt er skrevet ordentligt, ensformigt i tre Columner paa Siden, som det synes efter særskilte Lister over Konunglev i hvert Land; thi dels staaer det eiendommelige Opmærksomhedstegn ¶ foran hver Afdeling i Listen¹⁾, medens det ellers i Jordbogen staaer foran de enkelte Notitser; dels indledes hvert af de større Landskaber med en Overskrift som: «*Ista pertinent ad Konunglev in Jucia*». Man maatte sige, at Moderhaandskriftet her gjengiver Forlægsbladet i endelig Redaktion, dersom der dog ikke et Par Steder forekom paafaldende flygtige Yttringer, der neppe skulde have været fastholdte i denne Form. S. 48, p. 531 2 Columne, regnes til Konunglev i Bleking: *Omnes terre et silve, ceteraque eis attinencia, in quorum possessione tunc erat dominus rex, quia non erant alienata; similiter et omnia, que habebat lystær*. Hvilket tilbagelagt Tidspunkt henvises her til? Den, der lod Ordene skrive, vidste det vel nok; men Kongen maatte dog nødvendigvis have en bestemtere Underretning om hvad der var hans, hvad Kronens. Endnu besynderligere lyder det, at et helt Parti af Konunglev i Halland kun betegnes ved «*quicquid habuerat super as*». Hvad

¹⁾ Oversees bør det ikke, at dette Tegn i Konunglevfortegnelsen for Jylland kun staaer foran *Brytymæs* (Brøns) antydende Overgangen til Sønderjylland, medens ellers Jylland her og i Hovedstykket behandles som et Hele.

er Grundordet i denne Sætning? Kongen? Men det var sært, om dominus Rex var behandlet saa familiært; og hvorfor da *habuerat*, medens det ovenfor hed *habebat*? Skulde maaske den i 1218 afdøde Greve Niels, Kong Valdemars uægte Søn, være det underforstaaede Grundord? Ham havde Faderen gjort til Greve af Halland; men vi kjende ikke Omfanget og Betydningen af hans Værdighed. Er maaske Ordene at forstaa om alt det kongelige Gods, Arvegods eller Krongods, Grev Niels havde været forlenet med i Nørre-halland, og som ved hans Død var enten hjemfaldet til Kronen eller nu skulde gaa over til denne fra Kongehuset? Men enten nu Kongen eller Greven skal underforstaaes som Grundord for *habuerat*, er Udtrykket saa uklart og flygtigt, at det ikke kan have været bestemt til at slaes fast i denne Form.

Krongodslisten er kun en *Navnefortegnelse* over det Forlods af kongeligt Jordgods, der skulde udgjøre Konunglev. Om den er fuldstændig, faaer staa uafgjort; men i ethvert Fald giver den ingen Oplysning om Værdien af dette Gods eller om de Indtægter, den kongelige Fiskus havde deraf. Allerede af denne Grund er det Tidsspilde at ville beregne Kong Valdemars Indtægter efter Jordbogen, for ikke at tale om de mange Lakuner og Uvisheder, hvormed denne iøvrigt umuliggjør et saadant Regnestykke. Det er endog indlysende, at Hovedstykket og Krongodslisten slet ikke ere lagt an paa at give en Indtægtsfortegnelse; thi om Hovedstykket opfører *Værdien* af det kongelige Gods efter Guld-vurdering, saa forsøger det ligesaalidt som Krongodslisten at angive *Indtægten* af dette Jordgods.

8. *Øfortegnelsen*. Det tredie Stykke indeholder en Liste over *de mindre danske Øer*, delte i tre Grupper: den første, uden anden Overskrift end den almindelige for hele Listen: *Hec sunt nomina insularum*», omfatter Øer i Østersøen, Kattegattet og deres Stræder, Sunde og Fjorde; den anden, med Overskrift: «Wæsten land», giver Øerne vest for Sønderjylland og Frisland; den tredie, overskreven: «Item insule minores», indeholder spredte Smaaøer østfor Halvøen.

Dersom Fortegnelsen har været bestemt til at omfatte alle Rigets mindre Øer, er den ikke fuldstændig; der mangler saaledes Venø, Avernakø, Svelmø, Nexelø; men da Nexelø før Jordbogens Tid var delt imellem Bispestolen i Roskilde og Domkapitlet i Aarhus¹⁾, er Udeladelsen rimeligvis forsættlig og giver i saa Fald et Vink om, at Fortegnelsen kun skal omfatte de Øer, der staa i Forhold til *Kongen*; dog selv med denne Indskrænkning er Fortegnelsen ikke aldeles fuldstændig: Agerø i Limfjorden, hvor vi af Hovedstykket (Jordb. S. 3) vide, at Kongen var Grundeier, nævnes ikke i *Øfortegnelsen*. Der er saaledes

¹⁾ S. R. D. VI, p. 423.

ikke Grund til at antage denne for mindre flygtigt nedskreven end de to foregaaende Stykker.

Man seer af denne Liste, at flere Lokalteter, der nu ere landfaste, dengang vare Øer: saaledes f. Ex. Lognø, nu Lundø i Fjendsherred, Oringe, Koster, Gath, nu Ø ved Sliens Munding, Pyterø, sandsynligvis Birkø ved Birknakke i Gelting Sogn¹). Det feiler ikke, at ogsaa andre nu landfaste Strækninger engang have været skilte fra Fastlandet ved mellemliggende Havarm, saasom den Del af Sundved ved Alssund, hvor nu Sandbjerg og Storskoven ligge²); men her maa Landfæstningen antages at være skeet før Jordbogens Affattelse, siden denne Landstrækning ikke forekommer i Øfortegnelsen.

Flere af Øerne forekomme ogsaa i *Hovedstykket*: af Lognø (Lundø) i Fjendsherred havde Kongen 10 Mark fint, og han eiede der 24 Mark Gulds-Jord; ifølge Øfortegnelsen havde han et Hus paa Øen; her fandtes Harer. Gjøl i Limfjorden nævnes i Forbindelse med Aalborg; her har Kongen Hus og der er ligeledes Harer. Af Endelave havde Kongen ifølge Hovedstykket aarlig 20 Mark; ifølge Øfortegnelsen havde han der et Hus; paa Øen var stort Vildt af Hjorte og Daadyr. Mors forekommer i Hovedstykket med sine to Herreder og de Indtægter, de afkastede til Kongen; her nævnes Øen blot, fordi der fandtes et Hus og Harer paa den. Paa Samsø havde Kongen ifølge Øfortegnelsen et Hus, og der fandtes Daa- og Raavildt, Harer og Maarer; men efter Hovedstykket var den af langt større Betydning for Kongen ved de Ydelser af alle Slags, den havde at svare. Saaledes forekommer ogsaa Manø, Sild, Før, Holm, Hafræ, Redersø, Masned, Oringe, Fæø, Fæmø, Omø, Agersø, Seierø, Veierø i begge Fortegnelser: i Hovedstykket for Afgifternes Skyld, i Øfortegnelsen for det Hus, Kongen havde der, og det Vildt, der fandtes. — Skjøndt nu paa et Par af Øerne ogsaa Andet end Vildt er anført, f. Ex. «Hors», fritgaaende Hesteopdræt, paa Lyø, Strynø, Siø, Hjortø, Birkholm, eller Kalk (Lim) paa Saltholm, eller at der paa «Byrdingø» og «Bosø» i Skaane vare Klosters, saa er dog Jagtinteressen aldeles overveiende. Det bliver derefter naturligt at opfatte Øfortegnelsen i nøie Forbindelse med Hovedstykket saaledes, at de i begge forekommende Øer staa i *dette* formedelst deres Betydning for Kongen som Eier, eller for den kongelige Fiskus, i Øfortegnelsen derimod kun til Oplysning om Kongens Jagt paa Øerne. Paa dem i Øfortegnelsen, der ikke forekomme i *Hovedstykket*, som altsaa maa antages at have tilhørt Andre, havde han dog Jagtretten og for dennes Skyld et Jagthus. De i *begge* Fortegnelser forbigaaede Øer ere da saadanne, hvor Kongen ikke engang har havt Jagtret.

¹) Jensen, Geschichte des Kirchspiels Gelting, i Michelsen u. Asmussen, Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer Schleswig, Holstein, Lauenburg. B. 3, p. 25.

²) Engelhardt, Nydam Mosefund, S. 1—2.

9. Om *Natholdslisten* er fuldstændig forekommer mig uvist. Begyndelsen staaer i Moderhaandskriftet paa Forsiden af Blad 34 (Jordbogens S. 53, S. R. D. VII, p. 533) i halv Linie *ved Siden* af de sidste Øer, det Øvrige strax efter Øfortegnelsen, som om Skriveren havde frygtet for at mangle Plads. Men paa Bagsiden af samme Blad staa 16 afstregede Linier tomme, saa at der havde været fuldkommen tilstrækkelig Plads til den hele Liste *bagefter*, og i passende Afstand fra Øfortegnelsen. Enten har Kalligrafen her mekanisk eftergjort Forlægsbladet, hvis Skriver kan have haft god Grund til at spare paa Pergamentet, eller Jordbogen giver nu kun Noget af Notitsen om Nathold.

Listen begynder med disse Ord: «Procuratio hiemalis domini Regis est de duabus noctibus». Efter denne Overskrift at dømme kan Stykket ikke antages at gjælde som almindelig Regel for Kongens Gjæsteri; thi der findes jo i Hovedstykket ved mange Herreder angivet en anden Varighed af «servicium»; og kun ved Dannevirke gjøres der Forskjel mellem Sommer- og Vintergjæsteri. Det er desuden ikke antageligt, at der skulde have bestaaet et almindeligt Paabud om, i alle Landets Egne at levere netop disse mange Species; der vare f. Ex. mange Egne i Riget, hvor Almuen kunde levere Fisk og Brænde nok, saa at den ikke behøvede at give Penge til at købe dem for. Sandsynligt er det derfor, at denne Natholdsliste kun gjælder for en enkelt Egn, eller nogle Egne, ikke for hele Riget, ligesom den ogsaa gjælder alene for Vinter-, ikke for Sommergjæsteriet.

II.

Hallandslisten.

1. Naar de fire første Stykker af Jordbogen, eller i ethvert Fald dog de *tre* første, kjendelig danne en sammenhørende Gruppe, staa de øvrige Stykker og Blade som selvstændige Enkeltheder, uden indbyrdes Forbindelse. Og Alt hvad der angaaer *Estland* er ganske fremmed for de Stykker, der vedkomme Danmark og danske Forhold.

2. Først møder *Hallandslisten*. Det er et Stykke af ganske anden Natur end alt det Foregaaende; thi denne Liste er virkelig hvad Overskriften udgiver den for: en, saavidt vi nu kunne dømme, fuldstændig Fortegnelse over Kongens *Indtægter* af Halland, der mere end alt Andet viser, at *Hovedstykket* ikke er, og ikke er anlagt til at være, en Opskrift om Kongens Indtægter. Man sammenligne blot denne Hallandsliste med Afsnittet om Halland i Hovedstykket for at overtyde sig herom. Dernæst er i Hallandslisten intet Spor af den Adskillelse mellem Kongens Gods og Konunglev, der netop er Grundtanken i Jordbogens første og andet Stykke. Det er klart, at det har været forskellige, om og beslægtede, Interesser, der have ledet til Affattelsen af disse Stykker og Hallandslisten. Derfor er det heller ikke antageligt, at de ere forfattede paa samme Tid, saa at Aarstallet 1231 over

Hovedstykket ikke vedkommer Hallandslisten, hvis første Del slet intet Tidsmærke indeholder.

Thi denne Liste bestaaer af to forskellige Dele:

den egentlige Liste over Kongens visse Indtægter af de otte hallandske Herreder, og

de senere danske og latinske Tilføielser.

Den sidstnævnte Afdeling falder atter i to Underafdelinger: en dansk Beskrivelse af Landemærket imellem Halland og Sverrig, og en Del latinske Notitser om forskellige hallandske Indtægter og Besiddelsesforhold.

Den første Afdeling er den egentlige hallandske Indtægtsliste. Den indeholder en detailleret Fortegnelse over Kongens Indtægter af de otte hallandske Herreder, saavel over de Kilder, af hvilke Indtægterne flyde, som over de forskellige Natural- og Pengeydelse, hvori de bestaa. Hertil er føiet Forklaring over Navigier i hvert Herred, over hvert Navigiums Styresmand, over Antallet af Havne i Navigiet, og over Bøndernes Antal i hvert Herred. Havne og Skipæn ere ikke indførte her i Landsforsvarets Interesse, men kjendelig af kameralistiske Grunde, for de kongelige Indtægters Skyld. Denne Afdeling slutter med de Ord, at Kongens Indtægter af Halland beløbe sig til 708 Mark Sølv, men at han desuden har Sagefeld af Tremarkssager og Fyrretyvemarkssager, endvidere Fiskeriet ved Lholm, samt Ledingsafgiften.

3. Foruden de almindelige Herreds- og Havneafgifter anføres syv større Kongsgaarde: Thøle i Fjærehæred, Grimetun i Hænfleherred, «Farthusæ» i Fauråsherred, «Scønæwathsburgh» og Hjortsberg i Årstadsherred, Halmstad i Tønnersjøherred, Lagholm i Høksæherred, foruden flere mindre Gaarde. Ogsaa her seer man den fra de foregaaende Stykker forskellige Tanke; thi medens i *Hovedstykket* Jordgods er anført efter dets taxerede Værdi, ere disse hallandske Gaarde alene anførte efter Indtægten, ikke efter Værdien. Af disse syv Gaarde staaer alene «Scønæwath» i *Hovedstykket* blandt Kongens Gods, Thøle, Farthusæ, Halmstad, Grimetun og tillige Scønæwath i *Krongodslisten*, medens Lagholm og Hjortsberg slet ikke forekomme i disse Jordbogens to første Stykker, af hvilke desuden *Krongodslisten* har en hallandsk By eller Gaard «Oræ», hvilken ikke forekommer i Hallandslisten. Ogsaa dette stadfæster, at Hallandslisten ikke kan være samtidig med, eller af samme Forfatter som *Hovedstykket* og *Krongodslisten*; og tillige, at der i Tiden mellem disses og Hallandslistens Affattelse er foregaaet en Udjævning mellem Kongens og Kronens Gods i Halland, hvorved i det mindste de fem af Kongsgaardene er blevne Krongods. Deraf, og af at andet Gods ligeledes er gaaet over i den sidste Godsklasse, maa den store Forskjel mellem Indtægternes Beløb forklares: Kongen kunde af det Gods og det Gjæsteri, han havde beholdt i Halland efter *Hovedstykket*, ikke have den samme Indtægt, som han efter *Hallandslisten*

havde af hele Landskabet, fordi en stor Del Gods nu var udsondret til Konunglev, medens Kongens og Kronens Gods slet ikke adskilles i Hallandslisten. Efter hvad ovenfor er bemærket om Gangen af Udjævningen mellem Kongens og Kronens Gods, maa det derfor antages, at Indholdet af denne Afdeling af Hallandslisten er *ældre* end de foregaaende Dele af Jordbogen.

4. Hvad Hallandslistens *anden Afdeling* angaaer, har jeg Intet at bemærke om den danske Beskrivelse af Landsgrænsen; men i Slutningsnotitserne vise Aarstallet og Bemærkningen om den norske Hertug Knuds endnu vedvarende Besiddelse af hallandsk Gods, at disse Notitser ere yngre end 1254, men ældre end 1261; de henhøre altsaa til Kong Christoffers sidste eller hans Søns første Tid.

At jeg regner Stykket «subactores» osv.¹⁾ til Listens *anden*, ikke til dens første Afdeling, har sin Grund dels deri, at det i Haandskriftet er betegnet med et Notamærke, der ikke sees i Udgaven, men som udskiller det som en Anmærkning, dels i at Indholdet ikke synes at staa i Forbindelse med den første Afdeling. Denne indeholder Kongens *visse* Indtægter og udsondrer udtrykkelig de uvisse: Sagefald, Fiskeri, Ledingsafgift, der afhang af, om Leding udbødes; men Stykket «subactores» angaaer netop den rent uvisse Indtægt Sagefald og synes kun at kunne forstaaes om det Beløb, Kongen et *enkelt* Aar har modtaget, baade fordi det angiver *bestemte* Tal, og fordi Stykket slutter med en Klage over, at Kongens Kasse ikke har mere af denne Indtægt end det anførte Beløb. Endelig stemmer Antallet af Havne i Halland her i denne Notits ikke med det Tal, der fremkommer ved Sammenlægning af de enkelte Herreders Havne efter første Afdeling: efter denne har hele Landskabet 531, efter Stykket «subactores» 534 Havne.

III.

Indtægtslisten. Estlandslisterne. Plovtalslisten. Bylisten. Broderlisten. Hagen Palnesøns Godsliste.

1. Det sjette Stykke i Jordbogen, *Indtægtslisten*, indeholder Navnene paa enkelte Byer, Herreder, Øer og andre Lokaliteter i Jylland, Fyen, Sjælland og Skaane, til hvilke der ved hvert er føiet et Pengebeløb uden nogensomhelst videre Veiledning, men som efter Beskaffenheden af nogle iblandt dem ikke kan forklares om Andet end *kongelige Indtægter*. Suhm i Noterne til dette Stykke betragter og behandler det som et mindre Kataster. Det bliver her ret indlysende, hvor ganske anderledes de enkelte Stykker i Jordbogen maa forstaaes, naar de opfattes som særskilte Enkeltheder, eller naar det Hele betragtes som en

¹⁾ S. R. D. VII, p. 535, Lin. 14—20.

sammenhængende Bog. Suhm gaar ud fra Enheden; han forsøger derfor at bringe dette forment mindre Kataster i Overensstemmelse med det større, *Hovedstykket*. Men trods alle Vridninger og Fortolkninger lader en saadan Sammenhæng sig ikke bringe tilveie, hvorfor ogsaa denne Indtægtsliste hos ham staaer som en sand Gaade. Mindes man derimod, at disse spredte Blade ikke udgjøre nogen Helhed, og at de trods det ensartede Indhold Intet have med hverandre at gjøre, da er der ingen Grund til at plage sig med frugtesløse Forsøg paa at faa *Hovedstykket* og *Indtægtslisten* til at stemme indbyrdes. Denne sidste angaaer upaatvivlelig kun et *enkelt Regnskabsaar*, neppe engang som dettes Afslutning, men som et Svar paa et Spørgsmaal om hvad der til idag er indkommet i Renteriet. Rentemesteren har da opgjort denne Oversigt, hvis Øieblikkelighed ligesom maler sig i den indskudte Notits om Indtægten af Ledingspenge fra «Hr. Voghens» Ombud samt fra Horsens og Aarhus. Denne Sidenotitses besynderlige Stilling i Haandskriftet forklares naturligst saaledes, at da man i Renteriet havde opgjort de fra Jylland og Fyen indtil Datum modtagne Beløb, indbetales Oppebørslen fra «Hr. Voghens» Len og de to Kjøbstæder; man tager den da med der, hvor den kom, og henfører den ved Indskudslinier til den Plads, den skulde have havt, var den kommen tidsnok. Kalligrafen renskriver saa mekanisk Forlægsbladet saaledes, som det gives ham. Denne Løsningen af Gaaden henstilles til Sagskyndiges Overveielse.

En Gaade er der imidlertid i Stykket, som ikke løses derved, og som jeg ikke kan magte uden ved en Gjetning, der maaske ser noget forvoven ud, men heller ikke udgiver sig for mere end en Gjetning. Der staaer nu i Stykket *Skaane*: «De moneta lundensi denarios pro C C C marcis argenti. Preter Møn pro M. marcis argenti». Saaledes i Udgaven; Haandskriftet kan ikke læses anderledes. Men hvad vil det sige: «Foruden Møn for 1000 Mark Penge?» og hvorledes kommer dette om *Moen* til at staa i Stykket om *Skaane*? Jeg formoder, at Forlægsbladet her er misforstaaet af Haandskriftets Kalligraf, idet han har opløst Forkortningen *møn* urigtigt til *Monam*, Øens Navn, istedetfor til *monetam*. Stedet maa i saa Fald forstaaes saaledes: Fra Mønten i Lund har Kongens Renteri nu modtaget Penge, slagne af indleverede 300 Mark Sølv, samt den Kongen tilkommende Slagskat af 1000 Mark Penge, — maaske møntede for Andre. «Moneta» betyder i Middelalderens Latin ikke alene Mønt og Møntværksted, men ogsaa Afgiften af Møntningen, Møntprivilegiet. Saaledes maa Ordet forstaaes paa flere Steder i Jordbogen.

Paa urigtig Opløsning af en Forkortelse i Forlægsbladet beroer vist ogsaa det «*Kalændæburgh*», som her nævnes i *Fyen*, mellem Faaborg og Odense Herred. Suhm har sikkert Ret, naar han i Noten formoder en Forvexling med «*Kyælteburgh*», der i *Hovedstykkets* Fyensliste nævnes to Gange og henføres til Sundsherred i Fyen¹⁾. At der virkelig

¹⁾ S. R. D. VII, p. 523, 524.

i Kong Valdemar den Andens Tid har været en Borg eller By af dette Navn, er vist nok, da man har et Diplom af denne Konge, givet 4° Kal. Majj in Keldaburch an. 1216¹⁾; og at det har været en *fyensk* By, viser jo Jordbogen. Dersom Formodningen om en Forvexling af det fyenske *Kyæltæburgh* og det sjællandske *Kalændæburgh* er grundet, saa har Kælteborg efter det her behandlede Sted i Jordbogen havt *Møntret* og altsaa været en *Kjøbstad*. Det ligger da meget nær at antage dette Kælteborg i Sundsherred i Fyen for det nuværende *Svendborg*. Maaske er endog Navnet et og det samme; thi Kælteborg kan godt tænkes dannet af *göltr*, en Galt, i Flertallets Eieform *galta*; den ældre Form for Svendborgs Navn var *Svineborg*²⁾.

Den «*dominus Woghæn*», af hvis Oppebørsel er indbetalt 220 Mark Ledingspenge, kan man vel antage for den Samme, som i *Hovedstykket* benævnes netop paa samme Maade, og hvis Len efter dets Plads ligeledes maa have ligget i den Egn, hvortil det er henført i *Indtægtslisten*. Der foreligger i det mindste ingen Grund til at betvivle Mandens Identitet; og heller ingen til at tvivle om Rigtigheden af Suhms Gisning, at det er Hr. *Vagen Gunneson*, en af de betydeligste danske Mænd i Kong Valdemar den Andens Tid, der nævnes i vigtige offentlige Sager. Da denne Stormand døde i Aaret 1245, kan *Indtægtslisten* ikke være yngre end dette Aar, hvis det virkelig er Vagen Gunneson, her omtales; paa den anden Side maa Listen være fra Kong Erik Valdemarsøns Tid, da Plovskat af 5 Herreder i *Sjælland* opføres blandt Indtægterne. Ældre og yngre Historieskrivere sige vel, at det var i Aaret 1249 Kong Erik drev Plovskatten igjennem³⁾; men denne Skat var allerede indført i Jylland i Kong Valdemar den Andens Tid⁴⁾, saa at Hovedkildens, de saakaldte *Esromske*, eller rettere de *Lundske*, Annalers Orø, at i Aaret 1249 nødte Kong Erik hele Danmark til at give Plovpenge, og at derover udbrød Oprør i Skaane ved Paasketid, ikke kunne være at forstaa lige efter Bogstaven. De Lundske Annaler have havt Opmærksomheden fortrinsvis henvendt paa skaanske Forhold, saa at de først omtale Plovskatten der, hvor den drev Almuen i Skaane til Opstand⁵⁾. Indførelsen af denne Skat har medtaget idetmindste 12 Aar og er upaatvivlelig først efterhaanden sat igjennem i de enkelte danske Lande, fra Vest til Øst; derfor kan Plovskatten af 5 *sjællandske* Herreder meget vel være indbetalte i Kongens Kasse før Hr. Vagen Gunnesøns Død, saa at denne Indtægtsliste med Rimelighed kan henføres til Aarene 1241—1245.

¹⁾ Trykt efter Originalen i det Stettinske Provindsialarchiv hos C. G. Fabricius, Urkunden zur Geschichte des Fürstenthums Rügen II, p. 6. Jfr. Suhm, Hist. af Dmk. IX, p. 271.

²⁾ S. R. D. I, p. 167, ad an. 1247.

³⁾ Hvitfeld, Chronol. I, 191; Suhm X 122, efter ham de Yngre.

⁴⁾ Kongebrevene af 1236 og 1237 hos Suhm, Hist. af Danmark IX, S. 771.

⁵⁾ De Esromske Annaler S. R. D. I, p. 245. Om Annales Lundenses see Nordalbingische Studien 5 Bind. Kiel 1858, jfr. R. Usinger, Die dänischen Annalen und Chroniken, Hannover 1861, S. 27 og Lappenberg i Monumenta Germaniæ historica, Script. 16, 390.

2. Den *lille og den store Estlandsliste* forbigaaer jeg, fordi de ligge helt udenfor danske Forhold, og fordi jeg savner den Kundskab om det ældre Estland og de tilgrænsende Lande, der alene kan være Grundbetingelsen for en ikke ganske ørkesløs Behandling af disse Stykker. Ved den levende Bevægelse blandt de russiske Østersøprovincers Historikere, der finder Sted i vore Dage, er det at vente, at vi engang fra dem ville faa Svar paa hundrede og atter hundrede Spørgsmaal, som disse, trods al den derpaa anvendte kalligrafiske Kunst, dog yderst flygtige, forvirrede og raa Førstehaands-Notitser fremkalde. Men endnu ere, saavidt jeg veed, Landenes egne Historikere ikke komne til en bestemt Anskuelse af Listernes Natur eller til Vished om de i dem omtalte Lokalteter; i det mindste var det ikke Tilfældet i Aarene 1858 og 59, da *von Brevern* og *Schirren* behandlede disse Dele af Jordbogen¹⁾. Jeg vover derfor intet Forsøg paa at løse denne gordiske Knude, idet jeg dog haaber at bidrage middelbart til Løsningen, dersom nærværende kritiske Undersøgelse tjener til at fremme en rigtig Opfattelse af de i Moderhaandskriftet samlede og spredte Blade om *danske Kongers Gods og Indtægter* i det 13de Aarhundrede. Kun den Formodning vil jeg her udtale, at den *lille Estlandsliste* er den ældste og henhører til Tiden strax efter Kong Valdemars Korstog i Aaret 1219²⁾, saa at den giver en almindelig Udsigt over hvad Kongen har vundet og et Blik paa de Lande, han som Korsfarer har Adkomst til fremfor nogen Anden. Men den *Estlandske Hovedfortegnelse* er ganske vist yngre end Forliget i Stenby af 2 Juni 1238 mellem Kong Valdemar og den tyske Orden, — hvormeget yngre drister jeg mig ikke til at gjætte.

3. *Plovtalslisten*. Denne Liste staaer i Moderhaandskriftet strax efter den Estlandske Hovedfortegnelse; men da den, som ovenfor oplyst, i Aaret 1754 ikke udgjorde nogen Del af det da selvstændige Jordbogs-Haandskrift, er den ikke udgivet som et Stykke af dette i 7de Tome af *Scriptores Rer. Danicarum*. Derimod er den trykt i denne Samlings 5 Tome i Forbindelse med *Bylisten* og *Broderlisten*, saaledes som om disse tre meget forskjellige Stykker ikkun udgjorde et eneste. I Moderhaandskriftet, hvor de optage efter den gamle Blyantspaginering Blad 54—57, ere de dog afsondrede fra hinanden ved et Overgangsmærke.

I den 5te Tome af *Scrip. Rer. Dan.* har Suhm ladet dem aftrykke efter en Afskrift, sendt ham fra Antikvitets-Archivet i Stokholm. Plovtalslisten gaaer her fra S. 616 øverst indtil S. 617, Lin. 14, «Møn habet CCXL imo marcas» medregnet.

¹⁾ G. v. Brevern, Studien zur Geschichte von Liv- Est- und Kurland, 1. B. Dorpat 1858; C. Schirren, Beitrag zum Verständniss des Liber Censur Danicæ, St. Petersburg 1859. (Memoires de l'academie impériale des sciences de St. Petersbourg VIIème série. T. II, Nr. 3).

²⁾ Saaledes og G. v. Brevern, l. c. p. 11.

Listens Indhold er Plovtallet i Sjælland, Lolland, Falster og Møen; den staaer sandsynligvis i Forbindelse med Plovskattens Indførelse i Sjælland og Smaaøerne, henhører altsaa til Valdemar den Andens sidste Aar eller til hans Søn Eriks Regjeringstid. Thi at Stykket skulde staa i Forbindelse med Ledingsvæsenet¹⁾, er der ingen tilstrækkelig Grund til at antage, da det selv aldeles ingen Antydning derom indeholder, og da Intet vides om, at Ledingspligten i Sjælland og paa Øerne var baseret paa Plovtallet. Naar jydsk Lov 3, 15 paaberaabes, saa giver dette Sted jo kun Kongsmændene det Privilegium, at om de ikke have en Plovs hele Land, maa de *fæste* det manglende uden at gjøre Leding af den fæstede Jord; men det er vanskeligt at indsee, hvorfor dette Bud, der er givet for *Sjælland, Fyen* og tilliggende Øer, skulde bevirke Plovtallet optaget i *Sjælland* og *Smaalandene* herreds- og maaske tildels sysselsvis, medens Intet vides om en lignende Plovtalsliste for de Lande, hvor Loven utvivlsomt gjaldt. Og hvilken Interesse skulde for Ledingsvæsenets Skyld af den Grund bevirke Plovenes Gruppering? Der er jo intet Lovbud om, at den Jord, Kongsmanden fæster, skal høre til samme Herred, som hans Eiendomsjord. Langt nærmere ligger det her at see et Forarbeid for Plovskatten, der i Sjælland virkelig blev oppebaaret herredsvis, saaledes som *Indtægtlisten* viser. Inddelingen i fire store Afdelinger, der rimeligt nok formodes at bero paa den gamle sjællandske Sysselinddeling, synes at antyde større Oppebørselskredse; thi der er kjendeligt lagt an paa at danne fire Kredse med nogenlunde lige mange Plove, hvorfor ogsaa tre Herreder i Sydsjælland ere lagt sammen med Falster og Lolland, som alene kun vilde have havt 1311 $\frac{1}{2}$ Plove, medens de tre store sjællandske Afdelinger have hver imellem to og tre Tusinde.

Naar Udgaven nu meningsløst siger: «Møn habet CCXL imo marcas», og Suhm i Noten formoder, at der bør læses «majora» istedetfor «marcas», saa var dette ganske vist aldrig faldet ham ind, havde han havt Haandskriftet for sig, da der tydeligt nok staaer: «uno minus», hvorom han ogsaa senere har faaet Underretning²⁾. *Møen* var altsaa ansat til 239 Plove. Hvorfor dette Land ikke er forenet med den foregaaende Plovtalskreds, som dannes af Sydsjælland, Falster og Lolland, kan ikke sees. *Møen* vilde dog ikke engang bringe Plovtallet i denne Kreds saa høit op som i enhver af de to første sjællandske Kredse. Nu staaer *Møen* som en egen lille Oppebørselskreds: skulde dette maaske hænge sammen med, at den første verdslige Stormand, næst Kongeslægten, Hr. Jakob Sunesøn, eller som han ogsaa kaldes i Datidens historiske Mindesmærker, Hr. Jakob af *Møen*, havde denne Ø som Pant eller som Len, og at man ikke har villet sætte Oppebørselen i hans Ombud under nogen anden Mand, saa længe den gamle Høvding, Sune Ebbesøns sidste Søn, endnu

1) O. Nielsen, Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark. Kbh. 1867. S. 78 fl.

2) S. R. D. VII, p. 626.

levede? Dette vilde være et Vink om, at denne Plovtalsliste maatte være ældre end Hr. Jakob af Møens Dødsaar 1246¹⁾.

4. *Bylisten*, der følger umiddelbart, uden nogen Overskrift, efter Plovtalslisten baade i Haandskriftet og i Udgaven, indeholder blot Navnene paa nogle Kjøbstæder i Sjælland, Lolland og Falster, med et Pengetal ved hvert Bynavn, uden mindste Vink om, hvad disse Tal have at betyde. At de maa forklares, — paa samme Maade som det ovenfor formodedes om Indtægtslisten, — om de til en vis Tid fra de nævnte Steder indkomne Skatter, er kun en Gjetning, der ikke engang har saa meget at støtte sig til som Formodningen ved hin Liste; men den er dog altid stærk nok til at møde Udgiverens Mening om, at Byernes større eller mindre Betydelighed paa Affattelsestiden kan sees af denne Liste²⁾, da de forskjellige Tal, hvis de angive Oppebørsler, maaske slet Intet lære os om det hele Beløb af hver Byes Afgifter. Det er ogsaa en altfor dristig Slutning, at de her ikke nævnte Kjøbstæder dengang endnu ikke vare til som saadanne. Derimod er det vist nok, at de Byer, der nævnes i denne Liste, afgive et sikkert Mærke paa, at den hører til de *yingste* Stykker i hele Samlingen. Nakskov, Nykjøbing, Saxkjøbing, som her nævnes, forekomme hverken i Hovedstykket, eller i Falsters Beskrivelse, eller i Lollandslisten, — overhovedet ikke i Udgaven af Jordbogen. I Lollandslisten nævnes derimod *Saxtorp* i saadan Forbindelse, at her ikke kan miskjendes et Torp, der senere blev Byen Saxkjøbing; da nu Nykjøbing paa Falster blev til før Aar 1253, Nakskov før 1266, men Stubbekjøbing, som ikke nævnes enten her eller noget andet Sted i Jordbogen, forekommer første Gang Aar 1288, dengang Byen afbrændtes af den norske Flaade og de danske Fredløse, saa kan Bylisten med al Sandsynlighed henføres til Midten af det 13de Aarhundrede.

Denne Liste er ligesaa flygtigt behandlet som de øvrige Stykker. Kun ved Vordingborg er Beløbet betegnet som Mark Penge³⁾; ved de andre Byer staaer blot «Mark» uden nærmere Betegnelse; og det samlede Beløb er urigtigt sammenlagt, da det ikke udgjør 250 Mark og 2 Øre, men 290 Mark, saa at der er Feil enten i Summen eller i de enkelte Tal.

5. *Broderlisten*, den tredie af dem, der ere trykte som eet Stykke i 5te Tome af S. R. Dan., gaaer her fra S. 618, Lin. 7, indtil nederst paa 621; i Haandskriftet fylder den Blad 55, 56 og 5 Linier paa Forsiden af 57; Resten af dette Blad er tomt. Det er en Navnefortegnelse over nogle Mænd fra Jyllands Sysler samt fra Fyen og Sjælland, der i Haandskriftet ere samlede i Grupper og betegnede som «*fratres*» uden nogensomhelst Op-

¹⁾ S. R. D. I, p. 245.

²⁾ S. R. D. V, p. 618, Anm. (0).

³⁾ I Haandskriftet staaer kun XV m̄r d' et dim, hvad der vel bør opløses til 15 marcas denariorum, ikke danicas som i Udgaven.

lysning om dette Broderskabs Betydning. Ordet kan ikke være at forstaa om *fødte Brødre*, da f. Ex. under Aabosyssel anføres som fratres: Kanutus Rex. Eric Christoforus. Hvilken af alle vore Konger af Navnet Knud man vil tage, har ingen af dem havt en Broder Erik og Christoffer¹⁾. — Heller ikke kan det antages at betegne dem, der til en *given Tid* have været *Havnebrødre*; Kong *Knud* kunde da ikke have staaet i samme Liste som Marsken *Score* (— ikke Stori, som i Udgaven —), der levede Aar 1230. Overalt er det ved denne Liste vel at mærke, at Ingen kan vide, om den indeholder Navne paa *da endnu levende* eller *paa afdøde Mænd*, eller *paa begge Dele*, ligesaa lidt som det kan vides, *hvor langt den griber tilbage i Tiden*. Derved tabe vi det Tidsmærke, der ellers vilde hæfte sig til Biskopsnavnene, dersom vi kunde gaa ud fra, at Navnene i denne Broderliste betegnede Mænd, der henhørte til Valdemar den Andens Tid, eller dog til det trettende Aarhundredes første Halvdel, ikke til det foregaaende Aarhundrede; thi da maatte f. Ex. den Biskop *Nicolaus*, der under (det første) Jalingsyssel betegnes som Kantsler, være enten Biskop *Niels Stigsen* af Roskilde, der døde 1249, eller, da *han* var en Sjællænder, snarere Biskop *Nicolaus af Slesvig*, Kong Valdemar den Andens Kantsler, død Aar 1234. Det kunde under denne Forudsætning ogsaa antages, at med Biskop *Ascerus* i samme Syssel er tænkt paa den Biskop *Esger* af Ribe, der sad 1246 og døde 1273, hvormed vi saa tillige vilde have den yderste Tidsgrænse for denne Listes Affattelse, middelbart altsaa ogsaa for hele Moderhaandskriftets Alder. Men naar vi ikke vide, om Listen navngiver Døde eller Levende, saa staa vi her ganske uvisse; Biskop *Ascerus* kan da ligesaa godt betegne f. Ex. den Ripensiske Biskop af dette Navn, der døde Aar 1142, som den der døde 1273, eller det behøver slet ikke at betegne en Biskop i *Ribe*. Biskop *Asker* i *Viborg*, død i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, kan ligesaa godt være ment. Og hvilken af det 13de Aarhundredes *fire* Aarhusbisper af Navnet *Peder* er ment med den episcopus Petrus Arusiensis, der nævnes under samme *Jalingsyssel*? Der er i hele Listen kun et eneste Navn, som med antagelig Sikkerhed vides at betegne en Mand fra *Valdemar den Andens Tid*, *Marsken Score's*; men om han var levende eller død, da Listen forfattedes, er os ganske ubekjendt. Allerede af samme Grund er det frugtesløst at ville finde Brødre af *Skjalm Hvides* Æt i de sjællandske Navne, hvormed Listen slutter; men dertil kommer, at man kun ved ganske vilkaarligt at lægge det til, der mangler, og trække det fra, der er for meget, kan faa

¹⁾ Hr. Dr. O. Nielsen vil i sin Dissertation om Sysselinddelingen (S. 48, Anm.) læse »Kanutus rex Eric Cristoforus» og henføre Ordet rex til *Eric*, ikke til Kanutus, saa at disse tre Navne skulde betegne tre virkelige Brødre, nemlig Kong Valdemar den Andens uægte Søn Knud og hans to ægte Sønner Erik og Kristoffer; men ikke at tale om det Sære i, at den yngste og uægte Søn skulde være nævnt foran de ægte, Kong Erik og Kristoffer, eller om, at her mangler netop ligesaa mange af Kong Valdemars Sønner, nemlig den ældste, uægte Søn Niels og de to ægte Sønner Kong Valdemar og Abel, saa strider denne Forklaring imod Haandskriftet, hvor Kanutus rex staaer for sig i den ene Linie, Eric Cristoforus i den næste.

Navnene til at passe f. Ex. paa Sønner af Jakob Sunesøn o. Andre; — ikke at tale om, at disse Navne ere ganske almindelige, der ligesaa godt betegne hveranden Bondekarl, eller Kjøbstadmand, eller Præst i Danmark, som Adelsmænd. Her at ville hæfte dem til bestemte Personligheder, er Gjætteværk. Skulde der gjættes, fristedes man snarere til at tænke paa et eller andet *geistligt* Broderskab; men heller ikke herfor findes andet Holdpunkt end Ordet *fratres*. Rigtigere er det at vedgaa, at man ikke forstaaer det Uforstaaelige, end vilkaarlig at indlægge en Betydning deri, som ikke udholder Prøvelse. Stykket faaer staa hen, indtil et lykkeligt Tilfælde bringer Opløsningen. Det seer aldeles ud som en Memorialseddel, i Øieblikket tilstrækkelig for den, der skulde bruge den, fordi han havde Forholdet, hvortil den sigtede, i Hovedet, men uforstaaelig for enhver Anden. Hvor mange saadanne Optegnelser finder man ikke blandt sine egne Papirer, som man selv har Nød med at forstaa et Par Maaneder efter at man har skrevet dem med egen Haand? Hvorledes skulde man da kunne forstaa Alt i et Haandskrift, hvor de enkelte Stykker ere indførte uden Hensyn til Indholdet, blot for Skriveøvelsens Skyld!

De tre sidste Lister, Plovtalslisten, Bylisten og Broderlisten, ere mindre pynteligt skrevne end de øvrige Dele af Jordbogen, eller med en anden Haand, der maaske er den samme som den, vi møde i Indtægtslisten.

6. *Hagen Palnesøns Godsliste* siger selv, at det her nævnte Jordgods tilskjødede Hagen Palnesøn Kong Kristoffer, — altsaa Kristoffer den Første Valdemarsøn. Godset udgjør i Alt 114 Mark Gulds Jord; men da dette vilde være en meget stor Eiendom for en enkelt Mand, og da den sidste Linie lyder saaledes: «foruden Kongens to Gaarde i Broby med $7\frac{1}{2}$ Mark Guld», saa bliver man uvis, om ogsaa virkelig alt det her opførte Jordgods hører hen under Overskriften, eller om Listen ogsaa omfatter andet Kong Kristoffer tilhørende Gods i Egnen mellem Kallundborg, Sorø og Nestved. Dette faaer henstaa uafgjort, da vi ingen andre Oplysninger have om denne Konges sjællandske Jordgods. Heller ikke vover jeg nogen Gisning om de her nævnte Byer «Karlsworæ's» og «Stensløs's» Beliggenhed, da Karleby, Karlebo, Karlslund eller Karlslunde, saavel som Stenløse i Ølstykke Herred, ligge for langt borte fra den Egn, hvortil Listen iøvrigt henviser. Jordstynbjerg er maaske Istebjerg i Raklev Sogn, Odthorp nu Odstrup eller Oustrup i Stenmagle Sogn; Writløs høist sandsynlig det nuværende Vredsløse i Herlufholms Sogn. De øvrige Steder gjenkjendes let som Vellerup og Kallerup i Raklev Sogn, Rørby i Sognet af samme Navn, Bjerger i Svallerup Sogn, Jordløse og Ørsø Mølle i Jordløse Sogn, Alleshage i Bregninge Sogn, Kulby i Finderup Sogn, Vædde i Munk-Bjergby Sogn, Niløse i Sognet af samme Navn, Torntved i Jyderup Sogn eller Tjørnetved i Stenlille Sogn.

Mærkelig bliver denne Liste især derved, at den viser Guldvurderingens Anvendelse i Sjælland endnu i Midten af det 13de Aarhundrede; thi at Mark Guld bliver at forstaa om

en Jordvurdering, ikke umiddelbart om den Pris, der er betalt for Jorden, endskjøndt Prisen er Grundlaget for Vurderingen af denne, viser den første og den sidste Linie, hvor det hedder 18 Mark Guld i Jord i Kallundborg, og Kongens to Gaarde i Broby med $7\frac{1}{2}$ Mark Guld. Desuden staaer der jo ogsaa ligefrem, at Hagen Palnesøn tilskjødede Kongen f. Ex. 9 Mark Guld i Karlsworæ, 3 Mark Guld i Vredsløse osv., ikke Jord for 9 eller 3 Mark. Om Guldvurderingen vil Forklaring blive givet længere hen i denne Undersøgelse.

IV.

Lollandslisten. Den Femernske Godsliste.

1. Som Moderhaandskriftets Blade nu ere indbundne følger efter H. Palnesøns Godsliste Stykket *Descriptio cujusdam partis Falstriæ*; men da dette er af en ganske særegen Beskaffenhed og jeg dertil agter at knytte nogle for hele Jordbogens Forstaaelse nødvendige Bemærkninger om ældre Landboforhold, vil det være rigtigst at behandle dette i en egen Afdeling, uagtet det derved ikke kan undgaaes, at Et og Andet, som berøres i de to næste Stykker, først finder sin Forklaring senere. — Jeg gaaer altsaa over til

2. *Lollandslisten*, der overskrives: *Terra domini regis in Lalandia*, saa at den maa antages at indeholde Fortegnelse over det kongelige Jordgods i Lolland. I hvert af Øens fire Herreder anføres dette med et Boltal, et Censustal eller et Mark-Gulds-Tal ved hvert Kongsgods, hvorved vel neppe overalt hele Byens eller Gaardens Jord, men Kongens Lod i Byen eller Gaarden skal antydes. I *Musseherred* gjenkjendes strax Raagelund, Thoreby, Flintinge, Ryggerup, Vignæs¹⁾, Rørbæk, Oreby, Vaabensted, Engestofte, Slemminge; derimod er «*Cnytesbol*» spørløst forsvundet; *Bramsthorp* er den nu under Berritsgaard indtagne Bramstoftegaard i Taars Sogn. *Saxthorp* maa være gaaet op i Sækkjøbing. *Skæmyng* falder sammen med det senere Maribo Kloster og By. *Refshaleburgh* kan ikke være Andet end den Borg, af hvilken endnu findes Murbrokker og andre Levninger paa Borgø i Maribo Sø²⁾; formodentlig er det den samme Borg, som Kong Valdemar i Aaret 1205 kalder Østerborg i Lolland³⁾, hvilket Navn forklarer, at Øen ogsaa havde, og endnu har, et Vesterborg. *Olafsthorp* maa være Olstrup i Engestofte Sogn, siden det laa i Musseherred; «*Wraa*» nu Raa i Hillested Sogn.

¹⁾ Wyrnæs er enten en anden Form for Wyrnæs, eller maaske snarere en blot Feil i Haandskriftet.

²⁾ Skulde det ikke være dette Refshaleborg, Bønderne nedbrøde i Kotkarlekrigen 1256, ikke et forment Kastel paa Refshalen ved Indløbet til Kjøbenhavn? Jfr. Suhm X, p. 287 og de der anførte Steder.

³⁾ Mecklenb. Urkundenbuch I, p. 173, Nr. 177.

I *Fuglseherred* ere Sædinge og Rødby, Stokkemærk, Tjennemærk, Sørup og Østofte endnu til. *Brikethorp* kan vistnok antages for den nedlagte By Bregerup, hvoraf Gaarden Knuthenlund er dannet.

I *Nørreherred* gjenkjendes de nuværende Byer Halsted, Vesterborg, Hellinge, Købelev, Høgsmærk, Sandby, Horslunde, Nybølle, Tvede i Halsted Sogn samt Harpelunde. Derimod er *Thængilsthorp* forsvundet, maaske ogsaa en By *Høgsmærk*; thi nu er der i Nørreherred kun een By af dette Navn, medens Jordbogen har to Høgsmærk. Dog ligger det ligesaa nær at antage det ene Høgsmærk for en Skjødesløshed af samme Art som man vil finde Prøver paa i Stykkerne om Falster og Femern. «*Wyndesæby et brytissæby*» er vel neppe Andet end Vindeby, eller dette og Sæbyholm i Halsted Sogn; dog taler for den første Formodning den nære Forbindelse, Jordbogen sætter mellem de to Byer.

I Jordbogens *Arningeherred*, en Del af det nuværende Sønderherred, nævnes de bekjendte Lokalteter Agnede (Agnwith), Næsby, Arninge, Hollebygaarde i Arninge Sogn (Halæby), Rugbjerg, Thorpe — *Lætæs* er vist Læsø i Vestenskov Sogn, idet Overgangen i Almuens Udtale har været fra Lætæs til Lætese — Lætse — Lasse. Om det *skogh*, der nævnes i Forbindelse med Arninge, skal være Skovby i Vestenskov Sogn eller det nuværende Nakskov, vover jeg ikke at afgjøre. *Skipælund* i Gloslunde Sogn nævnes Aar 1410 og var endnu til i Aaret 1774¹⁾, men er nu forsvundet.

Udenfor Herredsinddelingen anføres endelig *Wantæworæ* og *Mæthælboloræ*, hvis Navne gjenkjendes i Vantore i Nysted Landsogn, og i Maibølle. Kongens Besiddelser her angives i Mark-Guld, hvilket ikke bør oversees; paa de øvrige Steder ere de ansatte efter Bol og Census, flere Steder sammenstillede, paa andre Steder efter Census alene. Hvilke Indtægter Kongen har havt af dette lollandske Gods, angives ikke.

Lollandslistens Forhold til *Hovedstykket* er uvist. Ved første Øiekast opstaaer let den Formodning, at vi her have det, der skulde have staaet i Hovedstykket der, hvor der i dette staaer den tomme Navneliste over de fire lollandske Herreder; men ved nærmere Betragtning bliver dette dog tvivlsomt. Herredsnavnene staa i Lollandslisten i anden Orden end i Hovedlisten, hvor de følge efter hinanden i Retning fra Vest til Øst og begynde med Arningeherred, ende med Musseherred, medens Lollandslisten har dem fra Øst til Vest: Musse, Fuglse, Nørre, Arninge. I Hovedstykket skrives *Fuglæhæret*, *Arnønghæret*, i Lollandslisten *Fughælshæret*, *Arnunghæ hæret*; og *Listens Nørræhæret* hedder i *Hovedstykket* *Horselundehæret*, hvilken sidste Benævnelse synes at maatte være den ældre, da Nørreherred har holdt sig lige til Nutiden. Derimod kan dog indvendes, at da dette Navn hidrører fra hele Herredets *Beliggenhed*, det første Navn derimod fra Herredets Thingsted, kunne begge Navne godt i længere Tid være brugte jævnsides. Heller ikke det er afgjørende,

¹⁾ Ældste danske Archivregistraturer I, 43; Danske Atlas VI, 464.

at Halsted i Listen staaer som *Kongens Gods*, i Krongodslisten derimod som tilhørende Kronen, saa at Lollandslisten skulde synes at være ældre end Fortegnelsen over *Konunglev*, altsaa rimeligvis ogsaa ældre end det med Krongodslisten omtrent samtidige Hovedstykke; thi som vi have seet forekommer ikke saa ganske lidt Jordgods baade i den første og den anden af disse Fortegnelser. At ingen af Lollands Kjøbstæder nævnes som saadanne, siger i alt Fald kun, at Listen er ældre end Aar 1266, da Nakskovs ældste Kongebrev er udstedt, — og siger maaske slet Intet om Listens Alder, da der gjerne kan have været Kjøbstæder paa Øen, uagtet de ikke ere nævnte i en Fortegnelse over Kongens Jordgods i Lolland.

Der findes saaledes hverken i Lollandslisten selv eller i almindelig tilgængelige Kilder sikke Tidsmærker for denne Listes Alder; den kan være ældre, yngre, jævnaldrende med Hovedstykket i Jordbogen.

3. *Den Femernske Godsliste*¹⁾ har ingen Overskrift; thi den første Linie vedkommer kun det første Stykke af den første Afdeling. Den femernske Godsliste bestaaer nemlig af to meget forskellige Opskrifter om Gods paa Øen, hvilke atter ere delte i mindre Afsnit.

Listens *første Del*, der i to Sidekolumner gaar fra Begyndelsen paa Bagsiden af Moderhaandskriftets 135te Blad indtil 4de Linie paa Forsiden af 136te Blad, som kun har een Kolumne²⁾, har *tre* Underafdelinger

den *første* med Overskrift: «hec sunt nomina uillarum in ymbria»,

den *anden* med Overskrift: «hec sunt nomina uillarum sclau» (icarum),

den *trede* uden Overskrift, men udsondret ved det sædvanlige Opmærksomheds-tegn ¶ og begyndende: «Redditus in ymbria».

Godslistens *anden Del* indeholder det Øvrige og bestaaer af *fire* Underafdelinger, af hvilke de tre første afsondres ved nye Linier og Opmærksomhedstegnet, medens den fjerde blot angiver det samlede Beløb af Kongens Kornindtægt fra Femern.

Disse to Hovedafdelinger indeholde beslægtede, men i Meget dog forskellige Meddelelser. Listens første *Hovedafdeling* giver i sine to første Underafdelinger Bynavne, der

¹⁾ Ved dette Afsnit er benyttet, foruden Dankwerth og andre Ældre, *G. Hanssen*, historisch-statistische Darstellung der Insel Femern, Altona 1832; *Sarauw*, Versuch einer geschichtlichen Darstellung des politischen Verhältnisses der Insel Fehmarn bis zum Jahre 1329, i Neues Staatsbürgerliches Magazin II, p. 29 ff., og Nachtrag hertil sammesteds IV, p. 442 ff.; *Velschow*, Om Øen Femerns statsretlige Forhold. Første Periode indtil Aaret 1326, i Kbhvn. Universitets Program 1854; *Ravit*, Die Insel Fehmarn, i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogth. Schleswig, Holstein u. Lauenb. B. IX, Kiel 1867. Da min Opgave kun er, at forstaa Jordbogens Natur og Indretning, forbigaaes her de mange Bemærkninger, de nævnte Skrifter iøvrigt give rigelig Anledning til.

²⁾ I Udgaven er det Jordbogens S. 76 indtil 4de Linie paa S. 77; S. R. D. VII, p. 541, Lin. 23. — p. 542, Lin. 4.

paa to nær, nemlig *Dargænthorp* og *Godescalsthorp*¹⁾, alle endnu gjenkjendes paa Øen; men Fortegnelsen er ikke fuldstændig og stemmer ikke med Listens *anden Hovedafdeling*, som foruden den *første* Afdelings Byer har *Blisækænthorp*, *villa episcopi*, *villa Sullonis* og event. *Gol*, hvilke endnu ere til: *Blischendorf*, *Bisdorf*, *Sulsdorf*, *Gollendorf*²⁾, og desuden de nu forsvundne *villa cristiani*, *Ratæmærsthorp*, *Utæsthorp*, *Blandemærsthorp*, hvis dette sidste ikke skal være den *første* Afdelings *Bondemærsthorp*. De to Hovedafdelinger give ogsaa en forskjellig Liste over uillæ *sclauicæ* eller *Scavorum*; *Kubænthorp*, *Slavæsthorp*, *villa nicolai*, *villa Henrici*, *Stubæsthorp*, *Zarnæsthorp* ere slaviske Byer efter den *anden* Afdelings 3die Stykke, men ikke efter den *første* Afdelings 2det Stykke. *Davidsthorp* regner ingen af Navnelisterne til de *slaviske* Byer, uagtet dens Jordtilliggende er inddelt i slaviske *unci*, «Unken», «Hacken», ikke i «houæ» eller «mansi». Maaske har Byen oprindelig været slavisk, men er i Tidens Længde kommen i tyske Beboeres Eie med Bibeholdelse af den gamle Jorddeling. Heller ikke Antallet af Kongens Jordstykker er det samme i de to Afdelinger: i den *første* udgjøre alle «mansi» og «unci» tilsammen 444, i den *anden* 450.

Saa store Forskjelligheder tilstede ikke at antage begge Afdelinger indførte i Haandskriftet efter et og samme Forlægsblad, eller efter to Forlægsblade skrevne samtidigt og af samme Mand. Det maa have været to ikke sammenhørende Stykker, der ere forelagte Kalligrafen, og som han, ligegyldig mod Indholdet, har afskrevet med lige Omhu uden at bekymre sig om deres Uoverensstemmelse, og uden at spørge om hvilket der var det rette, — et nyt Bevis paa, at disse Jordbogsstykker ikke have været indførte i Moderhaandskriftet til Brug i Kongens Renteri. Spørger man om de to Afdelingers *Alder*, saa finder jeg slet intet Tidsmærke i den *første*, men vel enkelte Vink i den *anden*, der sætte den i en vis Forbindelse med *Hovedstykket* i Jordbogen. Ligesom i dette forekommer vel «*dominus rex*»; men vi høre ogsaa her Kongens egen personlige Røst: «tot «houæ» habemus in ymbria», «tot «houæ» concessimus hominibus nostris». Ogsaa er der en vis Lighed imellem Grupperingen af Kongens Gods paa Falster, efter Afdelingen *Falstria* i *Hovedstykket*, og paa Femern, idet han paa begge Øer har noget Gods sig forbeholdt til sin Gaard, medens det Meste dog er forlenet til Kongsmænd. Da nu hele Femern i Krongodslisten henregnes til *Krongodset*, medens Øen dog ogsaa staaer blandt *Kongens* Gods i *Hovedstyk-*

1) Sarauw formoder dog, at Godescalsthorp er det nuværende Gollendorf i Vestersognet (Neues Staatsbürgerliches Magazin, IV. p. 448). Jeg veed ikke ret, hvorfor han ikke hellere vil lade den *anden* Afdelings *Gol* gjælde for denne By, da dog Navnet ligger Gollendorf nærmere end Gahlendorf, som han antager for Jordbogens *Gol*, medens G. Hanssen i sin Historisch-statistische Darstellung der Insel Fehmarn (Altona 1832) S. 206 gjenfinder dette Navn i en Lokalitet i den sydvestlige Del af Øen, nu Golt ved Albertsdorf.

2) Se foregaaende Anmærkning.

ket, saa synes det ikke ganske uantageligt, at den Femernske Godslistes *anden* Afdeling er omtrent samtidig med dette sidste, Jordbogens Hovedstykke, forfattet paa samme Maade som dette under Kongens egen Medvirkning; og at den altsaa ogsaa maa sættes noget foran Krongodslisten. Listens *første* Afdeling maa derimod være yngre; dette fremgaaer af Forholdet mellem *mansus* og *uncus*, saaledes som disse Benævnelser paa Jordmaal bruges i den Femernske Godsliste. Ordet *mansus* kan her ikke betegne det *danske Bol*, der slet ikke — hverken her eller, saavidt jeg veed, andensteds — omtales i Forbindelse med Femern. Derimod gives *mansus* i Listens *første* Afdeling ved «houæ» i *anden* Afdeling, saasom Houenthorp (i første Afdeling) VI et dimid. mansi = howænthorp VI houæ et dimidium (i anden Afdeling) o. fl. *Mansus* er altsaa det tyske «*Hufe*», den agrariske Enhed, der svarer omtrent til vort *Gaard*, som paa Femern maaske ikke engang havde den almindelige tyske Gjennemsnitsstørrelse af 30 til 40 «Morgen» eller noget over 15—20 Tønder Land, endsige det danske Bols meget betydeligere Størrelse. Til det danske Bol har Tydskland intet Tilsvarende. *Uncus*, tysk *Hacke*, er Navnet paa den lette slaviske Plov, her i Betydning af den Jord, der dreves med den og som var mindre end den, der dreves med den tyske Landmands *Pflug*. *Hufe* og *Hacke* staa her i disse to Afdelinger af den Femernske Godsliste som aabenbare Vidner om, at Øens Befolkning i det 13de Aarhundrede væsentlig var blandet *tydsk* og *slavisk*¹⁾. Naar man nu nærmere sammenholder de to Afdelinger af Listen, viser det sig, at det slaviske Landbrug er i *Tilbagegang*, det tyske i *Fremgang* fra Listens *anden* til den *første* Afdeling. Uilla Cubbonis, som *hist* staaer blandt Slavernes Byer med 12 *Hacken*, anføres i *første* Afdeling som Kubbænthorp med XI mansi (Hufen) d. e. den er fra slavisk bleven *tydsk*. Saaledes finder man ogsaa *Slawæsthorp* i *anden* Afdeling med 14 unci, i *første* Afdeling med 12 mansi; *uilla nicholai* i anden med 14 unci, i første som *Niclawsthorp* med 10 mansi, *Stubperthorp* med henholdsvis 18 og 12, Zarnæsthorp med 16 og 12. Byerne Ratæmæsthorp, Utæsthorp, uilla Christiani ere i anden Afdeling slaviske Byer²⁾; i *første* Afdeling ere de allerede forsvundne. Da nu hele Bevægelsen i de slaviske Lande ved Østersøen: Wagrien, Lauenburg, Schwerin, Mecklenburg, Rügen og Pommern gaaer i Retning af det slaviske Landbrugs Fortrængelse ved det tyske, hvad disse Landes Aktstykkksamlinger give Beviser paa i Hobetal, saa kan det ikke være gaaet anderledes paa Femern. Med andre Ord: den Femernske Godslistes *anden* Afdeling viser os den *ældre* Tilstand, den *første* Afdeling derimod den yngre. Der-

1) Formodentlig dog med en indvandret dansk Bestanddel, ligesom Lollands Befolkning var dansk med en indvandret slavisk Brøkdæl. Dette bliver nok Alt, hvad der med Rimelighed lader sig sige om Tvisten angaaende Øens danske Beboere.

2) Trods de ikke-slaviske lydende Navne. Man kan tænke sig, at Tydskere have fortrængt de oprindelige Indbyggere og ændret Bynavnene, medens den slaviske Jorddeling er endnu længe derefter bleven bibeholdt i det kongelige Renteries Kataster.

som da den Formodning er rigtig, at den anden Afdeling er omtrent samtidig med Jordbogens Hovedstykke, altsaa henhører til Kong Valdemar den Andens Tid, saa viser den første Afdeling os sandsynligvis Femerns Tilstand i en af hans Sønners Tid.

Hvor interesseløs Kalligrafen har efterskrevet Forlægsbladet seer man ret tydeligt af denne Femernske Godslistes første Afdeling; thi han skriver feil ligesaa omhyggeligt som rigtigt. Han, eller vel snarere Forlægsbladet, sammentæller urigtigt; der er, efter hvad han selv umiddelbart foran har skrevet, ikke 216, men 246 mansi, endog naar man forbigaaer Davidsthorps 60 og Borgens 20 Unker, der vel netop som «unci», ikke «mansi», her ikke ere medtalte, skjøndt de staa i den sammenlagte Række. Todænthorp har han skrevet to Gange, ligesom han i descriptio kuj. part. Falstriæ og Lollandlisten fordobler flere Byer. Endskjøndt han nok kan Latin og ellers omhyggeligt undgaaer Sprogfeil, skriver han her med al kalligrafisk Kunst *tarbernariï* og *quilibet mansi soluit*¹⁾; ogsaa Hænríc Særpingesthorp, men i den anden Del af Listen Henricus Scærping. Om «Feriee persoluit annuatim 46 marcas denariorum» hører med blandt disse Soloecismer, beroer paa, om her er ment det latinske Ord *feriæ* eller det danske Ord *Færge*; i sidste Tilfælde, vistnok det Rette, bliver det da eet Mærke mere paa den store Flygtighed af dette saa omhyggeligt skrevne Stykkes Redaktion.

Spor af Forlægsbladet mener jeg ogsaa at se i den forskjellige ydre Behandling af de to Sider i Moderhaandskriftet; thi af hvilken anden Grund, end fordi han fandt det saaledes for sig, har Kalligrafen givet den første Side to Skriftkolumner, den anden kun een, og under hver af Kolumnerne sat to Skriftlinier nedenfor den afstregede Linierække, da han dog paa den tomme Bagside havde Plads meer end nok? Det er i det mindste ikke let at finde nogen anden Grund end mekanisk Efterskrivning af det Blad, der laa for ham.

V.

Falsters Beskrivelse.

1. *Descriptio cujusdam partis Falstriæ* viser sig strax ved første Øiekast deri forskjellig fra de andre Jordbogsstykker, at den ikke indskrænker sig til Kongens og Kronens Besiddelser paa Falster, men anfører alle Øens Byer og Torper med Tilføielse af deres Bol- og Marktal, eller rettere: har villet anføre dem alle, om der og findes Feil og Forbigaaelser, som det længere hen vil vise sig. Stykket giver tillige Navnene paa en Del af Lodseierne og synes saaledes fra først af virkelig anlagt til en Beskrivelse af dette Lands Eiendomsforhold.

¹⁾ I *Udgaven* rettet til qu: mansus soluit; men Haandskriftet har her tydeligt og uforkortet *mansi*.

Hvorfor Overskriften kun nævner «en vis Del af Falster», ikke hele Øen, kan ikke sees; maaske er Stykket sammenarbejdet af to eller flere Blade og har beholdt det ene af disses Overskrift; maaske er ogsaa Udtrykket et ubehjælpeligt, saa at Samleren er kommen til at nævne en Del af Øen, hvor han har ment visse Forhold paa Øen. Men hvorledes man end vil forstaa dette Udtryk, saa omfatter Stykket nu ikke en Del, men det hele Land. Beskrivelsen er anlagt efter en bestemt Plan; den begynder med Øens nordvestlige Hjørne, følger hele Nordsiden og Østsiden indtil Iderstrup Sogn; medtager derpaa Øens Sydende, og vender sig saa først til Midten og Vestsiden. Mærkelig er denne Fortegnelse ogsaa derved, at den ikke alene har alle de nuværende Kirkebyer, men tillige kjendelig den samme Sogneinddeling, som nu, med et Par Undtagelser, der maaske hidrøre fra senere Omlægninger, maaske ogsaa fra Samlerens Skjødesløshed. Først nævnes Sognets Kirkeby, *efter* denne de andre Byer eller Torper i Sognet, saa at Sogneinddelingen, med de omtalte Undtagelser, kan kjendes fra Kirke til Kirke. Men umiskjendeligt er det, at det Haandskrift, som nu er til, er afskrevet efter en *samlet* Opskrift, ikke som Meget i de øvrige Jordbogsblade efter løse Sedler. Her staa nemlig Meddelelserne om de enkelte Steder ikke særskilte hver for sig i egen Linie, endskjøndt Opmærksomhedstegnet, der tilkjendegiver, at nu begynder en ny Notits, er beholdt ogsaa midt inde i Linierne. De enkelte Notitser, indledede med Tegnet, ere her i dette Haandskrift samlede snart byvis, snart sognevis, snart rent tilfældigt uden at nogen anden Grund til Grupperingen lader sig spore, end at den første Samler har haft disse Notitser ved Haanden og opskrevet dem efter sin Leilighed eller sit Pergamentsblads Størrelse og Form, hvad saa Moderhaandskriftets Kalligraf gjen giver mekanisk som han forefandt det. Dette i Forbindelse med enkelte Forglemmelser, Feilskrift og Feilregning, og især Spor af en ilende Redaktion, minder os om, at trods Stoffets langt større Fuldstændighed og den pyntelige Skrift have vi dog her ikke mere end i de andre Jordbogsblade et omhyggeligt udarbejdet Kataster for os. Det er kun en første flygtig Sammenstilling, der overalt mangler den sidste Haands Bearbejdelse.

2. Jeg giver her en Oversættelse af hele dette Stykke og føier dertil Oversættelse af Stykket Falstria i Jordbogens Hovedstykke, samt enkelte Oplysninger til bedre Forstaaelse af Stykket. Der aabnes derved et Indblik i Jordbogens Natur og Sammensætning.

«Beskrivelse over en vis Del af Falster».

1. «*Valnæs*», 10 Bol til 10 Mark. Kongen har 3 Bol særskilt i Skoven, 8 $\frac{1}{2}$ Mark og 2 Øre i Byen». Nu *Vaalse*, Kirkeby.

«*Elknæs*, 1 Bol, 5 Mark. Alt er Kongens». *Egense* i *Vaalse* Sogn.

2. «*Kyppingi* 14 Bol, hvert 1 Mark og 8 Skilling. Herre Kongen har en halv Mark. Woghæn en halv Mark». — *Øster-* og *Vesterkyppinge* med Sognekirken midt imellem begge Byer.

3. «*Withby norræ*, 9 Bol, 18 Mark. Woghæn har 16 Skilling, Herre Kongen 4 Mark og $\frac{1}{2}$ Øre». — *Nørre Vedby*, med Kirken sydfør Byen.

«*Rysæthorp*, 1 Bol paa 4 Mark. Herre Kongen har 13 Øre i Skyld og 2 Skilling». — *Riserup* i Nørre Vedby Sogn.

«*Grimulfsthorp*, 1 Bol, 4 Mark mindre end 2 Øre¹⁾. Grimulf har 1 Øre og 2 Mark, Kongen har 1 Øre». — *Nørre Grimmelstrup* i Nørre Vedby Sogn.

«*Ægglef*, 5 Bol, 10 Mark. Herre Kongen har 10 Øre». — Nu *Egelev* i Nørre Vedby Sogn.

4. «*Alslef norræ*, 5 Bol, hvert 2 eller 3 Mark. Waghæns Arvinger en halv Mark. Clæmænd Sur en halv Mark. Herre Kongen har 4 Skilling». — *Nørre Alslev*, Kirkeby.

«*Ranæs*, 2 Bol, 8 Mark. Herre Kongen har 3 Mark og 7 Skilling». — *Ravnse*²⁾, nu almindeligt *Ravnse*.

5. *Kyrkeby norræ*. 3 Bol, 6 Mark. Herre Kongen har 3 Mark». *Nørre Kirkeby*, Kirkeby.

«*Byørnsthorp*, 1 Bol, 2 Mark. Herre Kongen har 5 Skilling, Johannes alt det Øvrige». Dette Torp var endnu til i Aaret 1664, da det forekommer i den gamle Matrikel af dette Aar³⁾, men rigtignok kun med een bebygget og beboet Gaard samt 3 Husmænd uden Avl; Resten var øde. I Matriklen af 1690 kaldes den ligefrem *Bjørstrup øde By*; den ene Gaards Jord brugtes da af Præsten. Ved den store Auktion i 1766, da Kongen solgte det Falsterske Jordgods, var Byen ligeledes øde og Jorderne fordelte mellem Bønder i Nørre-Kirkeby og Nørre-Alslev under Navn af «i Bjørstrup», hvormed ikke betegnedes Bygninger, men Jordstykker. Paa «Bødstrup» eller «Bjøstrup Mark» ligge nu 12 Huse, der høre til Nørre-Alslev Sogn.

«*Linnelef*, 4 Bol, 5 Mark og 8 Skilling. Petrus Symonsun har 1 Mark, Herre Kongen 5 Skilling». — *Lommelev* i Nørre-Kirkeby Sogn.

«*Rafnsthorp*, 1 Bol, 2 Mark. Aluræth har det Hele paa 8 Skilling nær». — *Ravnstrup* i Nørre-Kirkeby Sogn.

«*Sothathorp* og *Barnæthorp* 1 Bol, 2 Mark. Sothathorp (tilhører) helt Thrugill Trundæsund». Sothathorp er tidligt bleven nedlagt; thi *Saaderup øde By* omtales i Matriklen af 1690. Dengang, og endnu 1766, brugtes Jorderne af Mænd i Nørre-Kirkeby, Stodstrup og Lommelev. Den nu nedlagte Sarup Mølle i Eskildstrup Sogn bevarede indtil for nogle Aar siden Sothathorps Navn. — *Barnæthorp* skrives nu *Banderup*, men 1664, 1690 og 1766 *Barnerup*. I Nørre-Kirkeby Sogn.

¹⁾ D. e. 3 Mark og 6 Øre.

²⁾ Saaledes skreves Navnet 1664 og 1766. Overgangen har været: Ranæs — Ranæsse — Ravnse — Ravnse.

³⁾ I Indenrigsministeriets Archiv.

6. «*Gundrizlef litle*, 6 Bol, 12 Mark. Biskoppen har næsten det Hele». — Nu *Gundslev*, Kirkeby.

«*Skærnæ*, 6 Bol, 12 Mark. Aghi har 1 Mark; Joseph 14 Øre; Johannes 14 Øre; Woghæn 1 Øre; Herre Kongen 2 Mark og 5 Øre». *Skjærne* eller *Skjærnede* i Gundslev Sogn.

7. «*Thorkilsthorp*, 2 Bol, 4 Mark. Aghi Rugh har 2 Mark og en halv». — *Thorkildstrup*, Kirkeby.

«*Gundræzlef makte*. 10 Bol, 10 Mark. Herre Kongen har 13 Øre og 1 Skilling; Petær Wiuæsun 10 Øre». — Nu *Gundsemagle* eller *Gundslevmagle* i Thorkildstrup Sogn.

«*Sulæthorp*, 1 Bol, 4 Mark. Herre Kongen har 13 Øre; Henrik Botwithsun 6 Øre og 2 Skilling; Petær Rand 7 Øre». *Sullerup* i Thorkildstrup Sogn.

«*Dukkæthorp*, 12 Øre; Petær Symonsun 2 Øre». *Dukkerup* i Thorkildstrup Sogn.

«*Olæfsthorp*, 3 Bol, 6 Mark. Petær Rand 3 Mark; Petær Falstær 10 Skilling». Nu *Taarup* eller *Torp* i Thorkildstrup Sogn. Mandsnavnet er i Tidens Løb bortfaldet; *Torp* hed Byen allerede Aar 1417¹⁾.

«*Skythringy*, 2 Bol, 5 Mark. Henrich 2 Mark og en halv; Josæph 1 Øre». — Denne By var endnu 1664 i fuld Drift med 11 Gaarde og 2 Gadehuse, Alt tilhørende Kongen; 1690 vare fire af Gaardene øde. Og før 1766 var Byen nedlagt; ved den store Auktion lagdes Byen Skørringes Hartkorn til Gaarden Skørringes frie Hovedgaardstaxt.

«*Bosæthorp*, 15 Øre. Herre Kongen har 14 Øre». Dette lille *Torp* var endnu til 1354, da Ridder Johan Falster tilskjødede Kong Valdemar Atterdag alt sit Gods i *Bosorp* i Nørreherred i Falster²⁾; men senere er det sporløst forsvundet: hverken i Matriklerne fra det 17de Aarhundrede eller i Aktstykkerne fra den store Auktion 1766 findes noget Spor af det.

«*Ketælscogh*; Kongen en Mark og 5 Skilling». Nu sporløst forsvundet; thi det kan neppe være det «*Keldeskowg*», som engang i det 15de Aarhundrede (?) af Rigens Kantsler blev dømt til Bruntoftefang³⁾, og hvorom det i Forarbejderne til Matriklen af 1690 hedder, at Bruntofte Kieldeskov og Hestehave kan føde 44 Svin. Dengang betegnede Navnet altsaa en Skov i Tingsted Sogn, medens Navnet i Jordbogen efter Ansættelsen i Mark og Skilling, og efter sin Plads, viser til rebdragen Ager og Eng i Thorkildstrup Sogn.

8. «*Bræningy litle*, 4 Bol, 8 Mark. Henrich 6 Mark; Kongen 1 Øre». — *Lillebrænde*, Kirkeby.

¹⁾ S. R. D. IV, p. 355.

²⁾ Ældste danske Archivregistraturer I, 113.

³⁾ Ældste danske Archivregistraturer I, 118.

«*Babæthorp*, 2 Bol, 4 Mark. Alt Kongens». *Baarup* i Lillebrænde Sogn; 1766 skreves Navnet endnu Barup.

«*Farnæs*, 4 Mark». Nu betegner Navnet en lille Skov i Gundslev Sogn, medens det efter sin Plads i Jordbogen maa antages at have hørt til Lillebrænde Sogn; men da Markansættelsen svarer til hvad vi nu vilde kalde Ager og Engs Hartkorn, ikke Skovskylde, saa synes det rimeligst, at Farnæs Skov i det mindste tildels har været ryddet. Det kan ikke med Grund betvivles, at hele Halvøen imellem Skovby Nor og Sortsø Nor engang har været skovbegroet; men der er Intet iveien for at tro, at Rydning allerede var begyndt i Jordbogens Tid, saa at i det mindste Grundlaget for de tre Byer *Skovby*, *Sortsø* eller *Sodse* og *Havnse* kan have været til, uagtet disse Byer ikke nævnes i Jordbogen. I de Blade, der handle om Sjælland og Skaane, finde vi jo ogsaa Byer eller Torper, dannede som novalia ved Rydning af Skov, at være uden særlig Navngivelse henregnede til Skoven¹). Det er heller ikke nødvendigt, her at forudsætte, at ved en Feil i Haandskriftet er Farnæs kommet til Lillebrænde istedetfor til Gundslev Sogn; thi det kan godt være, at Farnæs som uskiftet Fælleddsskov har været lige nær i Forbindelse med begge Byer, men at Skovbyerne, efterhaanden som Skoven ryddedes og Byerne traadte selvstændigere frem af denne, ere lagte til Gundslev Kirke som den nærmeste.

9. «*Brænniny*. 4 Bol 8 Mark. Kongen har 3 Mark og en halv». Denne By kaldes i Stykket *Falstria Brænniny maklæ*; Ordet *maklæ* synes alene ved Skjødesløshed at være udeladt i descriptio, siden denne har *Brænniny littæ*. Nu *Maglebrænde*, Kirkeky.

«*Asgutsthorp*, 1 Bol, 3 Mark. Hastæn har det Hele paa 2 Øre nær». Her er formodentlig en Feilskrift, istedetfor *Algutsthorp*; thi der kan ikke være ment Andet end det nuværende *Alkestrup* i Maglebrænde Sogn, der tidligere skreves *Algerstrup*.

«*Stangæthorp*. 1 Bol, 4 Mark. Bo 5 Skilling; Kongen 3 Mark og 7 Skilling». — *Stangerup* i Maglebrænde Sogn.

«*Rathwet*, 2 Bol, 4 Mark. Kongen 2 Mark og 16 Skilling; Galman en Øre». En saadan By findes nu ikke paa Falster; men i Matriklen af 1664 hedder det, at *Raad* var en liden By, som for mange Aar siden var afbrudt formedelst Jordens Udygtighed, saa at Ingen derpaa kunde ernære sig. Den blev saa lagt til Engbund og Høet ført til Korselitze Gaard, saavidt Kongens Lod vedkom; desuden havde Sognepræsten og Kirken (Maglebrænde) hver en Gaard i Byen, hvis Jord ligeledes anvendtes som Eng til Høset, og som begge brugtes af Sognepræsten i Stubbekjøbing, der svarede 1 Pund Byg til Maglebrænde Kirke. Men i Forarbejderne til Matriklen af 1690 siges, at Roed øde Byes Jorder bruges til Nykjøbing

¹) I Krongodsfortegnelsen f. Ex. S. R. D. VII, p. 530: Ørwith et oppida inde facta; Stenswith . . . et omnia oppida facta de Stenswith; omnes insulæ (leg. silvæ) quæ vocantur alminning et oppida ex eis facta.

Slot og ere delte i to Marker: Østermark, hvori kan avles 40 Læs godt Hø, og Vestermark, som ligger «til Vange» med Maglebrænde og Vrangsagers Mark og med samme til Fæled hvert tredje Aar. Ved Auktionen 1766 omtales *Store-* og *Lille Rodemarker*.

10. «*Asthorp*, 3 Bol, 4 Mark. Kongen har 15 Øre; Galman 9 Øre». — *Aastrup*, Kirkeby.

«*Wætring*, 8 Bol, 11 Mark mindre end 8 Skilling¹⁾. Kongen har 4 Mark og 2 Skilling; Galman 14 Øre; Kiætil gamæl 13 Skilling og en halv; Frændi Æsgisun 7 Øre mindre end 1 Skilling²⁾; Bo en halv Mark». — *Veiringe* i *Aastrup Sogn*.

«*Morknæsby*, 6 Bol, 8 Mark. Kongen har 3 Mark og en halv og 4 Skilling³⁾; Bo Pæterson 4 Skilling; Peter Thatæsun en Mark». — Nu *Maarsby* eller *Moseby* i *Aastrup Sogn*.

11. «*Horbærlef*, 6 Bol, 8 Mark. Gorm 3 Mark mindre end 7 Skilling⁴⁾; Thor biorn 13 Øre og en Skilling». — *Horbelev*, Kirkeby.

«*Særslef*, 5 Bol, 10 Mark. Kongen har 8 Mark og 8 Skilling; Bo Petersun en halv Mark». Nu *Særslev* i *Horbelev Sogn*.

«*Tostæthorp*, 1 Bol, 3 Mark og en halv. Bo Byr 14 Øre; Thruuls 7 Øre». *Nørre-Tostrup* i *Horbelev Sogn*.

«*Kietilsthorp*, 1 Bol, 2 Mark. Det Hele er Gnemærs». En By eller en Eiendom af dette Navn findes nu ikke paa Falster; men da Jordbogen intet (Sønder-) Grimmelstrup kjender, er Ketilstorp maaske kun et ældre Navn paa det samme Torp. Det eiedes i Jordbogens Tid helt af een Mand, og det bestod kun af eet Bol; det kan da være, at dette i det 13de Aarhundrede ikke er udfoldet til en By, og at det som en Enkelts særskilte Jordbrug kan have skiftet Navn med Eier. Ketil og Grimulf vare jo dengang lige brugelige Mandsnavne⁵⁾.

«*Methæløsæ*, 5 Bol, 7 Mark og en halv. Kongen har 3 Mark; Petær Magnussun 15 Øre; Gorm 3 Mark mindre end 3 Øre⁶⁾». *Meelse* i *Horbelev Sogn*.

«*Brækningy*, 6 Bol, 8 Mark. Kongen har 14 Øre; Gorm 2 Øre». Nu *Breininge* i *Horbelev Sogn*.

«*Syghærsthorp*, 2 Øre». En By eller et Jordbrug af dette Navn er nu ikke mere

1) D. e. 10 Mark og 16 Skilling.

2) = 6 Øre og 2 Skilling.

3) = 3 Mark og 16 Skilling.

4) = 2 Mark og 17 Skilling.

5) Der gives flere Exempler paa, at et Torp saaledes har skiftet Navn, ligesaavel som dette har været Tilfældet med maaske de fleste større Gaarde. S. R. D. IV, p. 472 nævnes «Gøkstorp, quod nunc Knutstorp dicitur».

6) = 3 Mark + 1 Mark og 7 Øre + 2 Mark og 5 Øre = 7 Mark og 4 Øre eller 7½ Mark. Her ere altsaa alle Lodderne anførte.

til paa Øen, var der heller ikke, da Matriklerne af 1664 og 1690 forfattedes. Torpet maa dengang for længe siden være forsvundet som selvstændigt Jordbrug, da Matriklerne slet intet Vink meddele om Jordens Overgang i andre Torpers eller Gaardes Tilliggende, saaledes som ved flere af de øvrige øde Byer.

12. «*Fulcarslef*, 4 Bol, 8 Mark. Petær Julkilsun har 12 Øre og en Skilling; Petær Ref 11 Øre og en Skilling; Galman 2 Øre: Kongen har . . .». *Falkerslev*, Kirkeby. Lakunen røber en ufærdig Redaktion.

«*Dalby*, 1 Bol, 4 Mark. Petær Symonsun 4 Skilling og en halv; Kietil gammel 5 Øre». Denne By omtales Aar 1436¹⁾; den var endnu til i Aaret 1664, da den gamle Matrikel sætter den i Hartkorn; men der tilføies, at den nu er Kronens og henlagt til Korse-litze Gaard. Og i Matriklen af 1690 hedder det, at Dalby er øde, og at dens Mark og Eng høstes til Kongens Fornødenhed. Ved Auktionen 1766 forekom den som Dalby øde By, hvis Jord solgtes til Skørringe Hovedgaard; ogsaa omtales ved Maarsby (Aastrup Sogn) en Eng i «Dalby øde Byes Mark», og under Falkerslev ligeledes «Dalby øde Byes Mark». Saaledes ere ogsaa denne Byes Jorder fordelte mellem de omliggende Byer og Gaarde.

Thrulsthorp, 1 Bol, en Mark og en halv. Ketil gamæl 11 Øre«. Nu *Trugelstrup* i Falkerslev Sogn.

«*Wirky*, 5 Bol, 5 Mark. Petær Ref 2 Mark mindre end 2 Skilling²⁾; Peter Falster en Mark; Niclæs Gieya en Mark mindre end to Skilling³⁾». Nu *Virket* i Falkerslev Sogn.

13. «*Karlæby*, 4 Bol, 12 Mark. 10 Mark og en halv og 2 Skilling Herre Kongens». *Karleby*, Kirkeby.

Tonnæthorp, 1 Bol, 4 Mark. Kongen har 15 Øre; Petær Julchil (sic) 2 Øre og en halv Skilling; Petær Bondæ 13 Skilling». — Nu *Tunderup* i Karleby Sogn.

14. «*Horæby*, 10 Bol, 12 Mark. Joseph 4 Mark mindre end en Skilling; Peter Falster en Mark; Kongen en Mark; Frændi Esgisun en halv Mark». Nu *Horeby*; Almuen udtaler o langt, men Navnet skrives almindelig Horreby. Navnet er upaatvivleligt intet andet end det i saa mange Egne forekommende *Oreby*, Byen i eller ved Oren, Byen der er dannet af Land, der engang laa hen som Ore. En lignende eufemistisk Fordreielse finde vi i Nørre- og Sønder *Holeby* (Fuglse Herred i Lolland), hvis rette gamle Navn er N.- og S.-*Horeby*⁴⁾. *Oreby* i Høve Sogn i V. Flakkebjerg Herred hed før *Horeby*⁵⁾. Aspirationen har Analogier nok i Datidens Sprog, saaledes i Anders Sunesøns latinske Bearbejdelse af Skaanske Lov *hornome* for Ornom, *hotholbondor* for Odelbønder, *hora* for ora-Øre⁶⁾.

1) Ældste danske Archivregistraturer 3, 267.

2) = 1 Mark og 22 Skilling.

3) = 22 Skilling.

4) Ældste danske Archivregistraturer, B. 3, Registeret og de der anførte Steder.

5) S. R. D. IV, p. 508.

6) Saaledes ogsaa i Necrol. Lundensè og i Liber Daticus Lund. paa flere Steder. — Woor-, Ore-, Horæ-

«*Elki*, 1 Bol, 6 Mark. Grimulf 12 Øre; Gnemer 12 Øre; Kongen 2 Øre; Biskoppen 4 Skilling». — *Eget* i Horeby Sogn.

15. «*Øslef*, 8 Bol, 10 Mark og 16 Skilling. Kietil Masun 12 Øre mindre end 1 Skilling¹⁾; Alkil Slæntæ 16 Skilling; Kongen 5 Mark mindre end 2 Øre²⁾; Olef 2 Mark». — Nu *Nørre-Ørslef*, Kirkeby.

«*Luzthorp*, 8 Bol, 11 Mark mindre end 8 Skilling. Bo Pætersun 5 Mark; Alkil 8 Skilling». — *Listrup* i Nørre-Ørslev Sogn.

16. «*Sestopht*, 2 Bol, 5 Mark og en halv. Kongen har 6 Øre; Alkil 10 Skilling; Jonæs Olefsun 2 Øre». — Nu *Systofte*, Kirkeby.

«*Uggæthorp*, 4 Bol, 5 Mark og en halv. Kongen har 3 Mark; Alkil 7 Skilling; Joseph 2 Øre». — Dette Torp var allerede 1664 sporløst forsvundet.

«*Biornæthorp*, 1 Bol, 8 Mark. Kongen har 2 Mark; Bo Ulfson 10 Øre; Kietil Masun 1 Øre». Nu *Bjørup* i Systofte Sogn; endnu 1630 kaldtes den Bjørnerup.

«*Dompnæthorp*, 4 Bol, 4 Mark. Kongen har 3 Mark og 6 Øre». — Ligeledes sporløst forsvundet inden 1664.

17. «*Kyrkeby* syndræ 4 Bol, 5 Mark mindre end 8 Skilling³⁾. Kongen har 4 Mark og 8 Skilling. Ranstorp 1 Skilling». Nu *Sønder-Kirkeby*, Kirkeby.

«*Thorkilstorp*, 1 Bol, 4 Mark. Kietil Ga(mæl?) 2 Øre; Bo Hosæ 2 Øre».

«*Brækningy*, 1 Bol, 16 Skilling. Knut Touæsun har 8 Skilling; Kietil 8 Skilling». — At Thorkildstrup og Bregninge her komme igjen paa urette Sted, og med andre Angivelser af Jord og Lodseiere end ovenfor ved Thorkildstrup og Horbelev Sogne, kan vist ikke forstaaes saaledes, at der virkelig skulde have været to andre Byer med selv samme Navne, — Byer, der i saa Fald ere sporløst forsvundne. Meget nærmere ligger det, at her er en Forvirring i Redaktionen, idet Samleren maaske under Udarbeidelsen har erholdt disse Tillægsnotitser, som han ikke kunde faa indført ved de paagjældende Byer selv, hvor Pladsen allerede var optagen. Han har da nedskrevet Notitserne der, hvor han fik dem, til Erindring ved den endelige Redaktion. Enhver af disse Notitser har det sædvanlige Opmærksomhedstegn, der antyder en Begyndelse.

«*Ekæbiargh*, 1 Bol, 3 Mark; Kongen har 6 Øre; Petær Benedictsun 12 Øre og 1 Skilling; Petær Thrulssun 10 Skilling». Nu *Egebjerg* i Sønder-Kirkeby Sogn.

«*Tostæthorp*, 1 Bol, 1 Mark. Sven Trafnel en halv». Her er atter en efternøgende Notits: Tostethorp har allerede været anført paa rette Sted, i Horbelev Sogn.

Kloster i Skanderborg Amt, (S. R. D. IV, p. 333; V, p. 271 Noten). Horæhæret = Voorhæred i Jordbogen selv, p. 520.

¹⁾ = 1 Mark 3 Øre og 2 Skilling.

²⁾ = 4 Mark og 6 Øre.

³⁾ = 4 Mark og 16 Skilling.

At der nogensinde skulde have været et Taastrup i Sønder-Kirkeby Sogn, er der ligesaa lidt Spor af, som der er Grund til at antage Thorkildstrup og Bregninge; der ligeledes ere komne ind i dette Sogn, for andre end de bekjendte Byer, som ovenfor ere anførte. I dette Parti af descriptio er ikke liden Forvirring.

«*Bellingy*, et halvt Bol, 3 Mark. Joseph har 12 Øre». Dette halve Bol af ret anselig Størrelse var i Middelalderen adeligt Gods; endnu seer man 500 Skridt sydfør den nuværende Avlsgaard Bellinge en Plads af omtrent 5 Skæpper Lands Størrelse omgivet med Grave, hvor Murbrokker og Jernstumper vidne om Bygninger; men Pladsen er for stor til at kunne være fyldt af en enkelt Gaard. I det 17de Aarhundredes Matrikler findes Intet om Bellinge, saa at Godset maa være nedlagt som selvstændigt Jordbrug før 1664. Bellingehuset, der allerede ved Auktionen 1766 kaldtes saaledes, er det eneste Minde om det gamle Bellinge; thi den nuværende Avlsgaard af dette Navn er først oprettet 1849 af Jorder tagne fra Korselitz's Tilliggende og staaer ikke i Forbindelse med det gamle Adels gods Bellinge.

«*Kotæliz*, 6 Bol, 6 Mark. Biskoppen har 2 Mark; Frændi 10 Øre; Petær Julkilsun en halv Mark; Knut Touæsun en halv Mark».

Det er sikkert kun en Feiltagelse, naar denne By her er sat saaledes, at den efter den sædvanlige Orden i descriptio maa antages at have hørt til Sønder-Kirkeby Sogn; i det mindste henhørte Byen, ligesom nu Hovedgaarden Korselitze, i det 17de Aarhundrede til Sønder-Alslev Sogn. Byen kaldtes da *Kodtzelditze* og bestod i Aaret 1664 af 9 «Mænd» og nogle «Gaardsæder». 1686 opføres den i Forarbejderne til den nye Matrikel med 6 Gaarde, der tilhørte Kongen; men 1690 hedder det i selve Matriklen, at Kodtzelditze By nu er afbrudt og henlagt under Kodtzelditze Gaards Taxt. Altsaa imellem Aarene 1686 og 1690 er denne By forsvunden.

18. «*Alslef syndræ* 8 Bol, 11 Mark mindre end 8 Skilling¹⁾. Bo Hosæ har 16 Skilling; Frændi alt det Øvrige». — Nu *Sønder-Alslev*, Kirkeby.

19. «*Idringsthorp*, 2 Bol, 2 Mark. Kongen har en Mark; Kietil en Mark». *Iderstrup*, Kirkeby.

«*Krybethorp*, 1 Bol, 1 Mark; Kongen har en halv og Kietil en halv».

«*Algusthorp*, 1 Bol, 1 Mark. Kietil har en halv».

«*Lumsthorp*, 1 Bol, 2 Mark og 2 Øre. Kongen har 3 Øre; Kietil en halv Mark; Bo hosæ en Mark; Peter Jukilsun (sic) 3 Øre; Swen Trafnel 3 Øre».²⁾

«*Gogæthorp*, 1 Bol, 2 Mark og 2 Øre. Kongen har det Hele».

De fire sidste Torper, tilsammen 4 Bol til 6½ Mark Jord, ere spørløst forsvundne

¹⁾ = 10 Mark og 16 Skilling.

²⁾ Her er Feil; 3 + 4 + 8 + 3 + 3 Øre er 21 Øre eller 2 Mark og 5, ikke 2 Øre.

og vare det allerede 1664. Efter deres Plads i descriptio og den øvrige tætte Bebyggelse af Iderstrup Sogn, som denne udviser, bliver der neppe anden Plads til disse Bol end imellem Iderstrup By, Sønder-Vedby og Sundet, saa at man ledes til den Tanke, at det er paa deres Grund *Nykjøbing By og Slot*, saavel som Avlsgaarden *Kringelborg* ere anlagte.

«*Wihby syndræ* 8 Bol, 11 Mark mindre end 8 Skilling¹⁾. Kongen har 16 Skilling; Kietil Sluffæ 4 Skilling; Eric Tubæsun en halv Mark; Biørn Scatæ 16 Skilling». *Sønder-Vedby* i Iderstrup Sogn²⁾.

«*Oræthorp*, 1 Bol, 3 Mark. Gnemær 4 Skilling; Marcus 4 Skilling». — Der findes nu ingen By af dette Navn, om ellers Torpet nogensinde har været udfoldet til en *By*. Men 1664 tilhørte *Ourup Gaard* Kongen, og udgjør siden Auktionen 1766 en Del af det nuværende Orupgaards Gods i Iderstrup Sogn. Imidlertid tyder *Orebyhuset*, som nævnes i Auktionsplakaten af 28de Februar 1766, maaske dog paa et gammelt *Oreby*.

«*Gunnildethorp* en halv Mark. Kongen har 1 Øre; Swen Trafnel 2 Øre». Af dette nu forlængst forsvundne Torp findes ikke engang Spor i Matriklen af 1664.

«*Haddæthorp*, 1 Bol, 1 Mark. Frændi har det Hele». — Ligeledes forsvundet før 1664. Maaske skjuler det gamle Torps Navn sig i Halderup Fang eller Vænge, nu Navnet paa en Skov; thi efter Haandskriftets hele Beskaffenhed tør man godt tro paa en Feilskrift uden at gaa Kalligrafens Ære for nær.

«*Tjærby*, 8 Bol, 11 Mark mindre end 8 Skilling³⁾. Kongen har 1 Mark og en halv; Kietil 8 Skilling; Petær Magnussun 8 Skilling; Asy 8 Skilling; Aghi Scak 8 Skilling; Lauræns 11 Øre mindre end en Skilling». ⁴⁾ *Tjæreby* i Iderstrup Sogn.

«*Sildæthorp*, 1 Bol, 3 Mark; Kongen har 14 Skilling; Esbærn 12 Øre». — *Sildestrup* i Iderstrup Sogn.

«*Thoristhorp syndræ* 1 Bol, 2 Mark. Kongen har 15 Øre; Kietil 2 Skilling». Nu *Sender-Taastrup* i Iderstrup Sogn. — Man seer her Redaktionens Flygtighed; thi descriptio har intet *Thoristhorp norræ*, og det nuværende Nørre-Taastrup i Horbelev Sogn skrives der kun *Tostæthorp*.

«*Elkenør*, 4 Bol, 4 Mark. Det Hele er den Herre Kongens». Nu *Elkenøre* i Iderstrup Sogn.

«*Hezislef*, 8 Bol, 11 Mark mindre end 8 Skilling⁵⁾. Kietil Sluffæ 3 Bol; Gnemær

¹⁾ = 10 Mark og 16 Skilling.

²⁾ I Aaret 1277 skjødede Peder Praam 3 Øre 1½ Denar Jord i Sønder-Vedby til Skovkloster ved Næstved for 42 Mark (S. R. D. IV, p. 356). Prisen paa en Mark Jord paa Falster har derefter i den sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede været omtrent 110 Mark Penge.

³⁾ = 10 Mark og 16 Skilling.

⁴⁾ = 10 Øre og 2 Skilling.

⁵⁾ = 10 Mark og 16 Skilling.

1 Bol; Kongen har 7 Øre». — Dette Sted kan ikke være Andet end Byen Sønder-Ørslev, Iderstrup Sogn. Navneovergangen har været Hezislef — Eslev — Øslev¹⁾ — Ørslev; som i det andet Ørslev er Bogstavet *r* senere indskudt, hvorved er fremkommet et Nørre- og et Sønder-Ørslev.

«*Uleslef*, 1 Mark og en halv». Nu *Ulslev*, Iderstrup Sogn.

«*Tokæthorp*, 1 Bol. Det Hele er Kietils og Gnemers». Sporløst forsvundet allerede før 1664.

«*Bysæthorp*, 1 Bol. Esbærn har det Hele». — Ligeledes.

«*Hylldæsthorp*, 1 Bol, 3 Mark. Biskoppen har 1 Bol; Ulf et halvt Bol; Grimulf 8 Skilling; Petær Julkilsun en Mark; Bo Hosæ en halv Mark; Petær Magnussun — — —». Nu *Hildestrup*, Iderstrup Sogn. Ogsaa her ligger Redaktionen Flygtighed aabenbart for Dagen; den sjette Lodseiers Del er slet ikke anført, og de fem andres tilsammen udgjøre 3 Mark og 8 Skilling, altsaa Mere end hele Torpets Taxi.

20. «*Wygærlef*, 14 Bol, 14 Mark. Kongen 8 Mark og 5 Skilling og en halv; Flic 2 Mark og en halv; Kietil Sluffæ 8 Skilling; Thorkil Lucæsun 6 Øre; Aghi Scak en halv Mark».

«*Warløse*, 1 Bol, 3 Mark. Kongen har 9 Øre; Flic en halv Mark; Kietil Sluffæ 6 Øre; Petær Julkilsun 3 Øre». — Af disse Navne findes ingen Byer eller Gaarde paa Falster, og fandtes heller ikke 1664. Men da Falstria i *Hovedstykket* heller ikke kjender disse Byer, hvorimod det har Byen «*Wikærløse*», der strax gjenkjendes som den nuværende Kirkeby *Vigerløse* (Veggerløse, Veierløse), kan der ikke være Tvivl om, at Wygerlef og Warløse ere forenede til een By, der i sit Navn har beholdt Bestanddele af dem begge.

«*Stokby*, 8 Bol, 8 Mark. Ubbi Frændesun 2 Øre; Kongen har 9 Øre; Thorkil Lucisun . . .» Nu *Stouby* i Vigerløse Sogn. Ogsaa her seer man det Ufærdige i Redaktionen.

«*Rabærgh*, 4 Bol, 8 Mark; Flic 7 Øre». — *Rabjerg*, Radbjerg, Raabjerg i Vigerløse Sogn.

«*Egy*, 3 Bol, 4 Mark. Kongen har 2 Mark og 2 Øre; Knut Styghsun 16 Skilling; Esbjørn en Mark». — Nu *Høiet* i Vigerløse Sogn.

«*Marbæch*, 6 Bol, 6 Mark. Kongen har 2 Mark; Thruls Thyrisun en Mark; Philippus Kiæc 6 Øre; Kietil Sluff en halv Mark; Petær Lucisun 16 Skilling». — *Marrebæk* i Vigerløse Sogn.

«*Brusæthorp*, 1 Bol, 3 Mark og 3 Øre. Kongen 9 Øre; Petær Lucisun og Thorkil Lucisun og Frændi have 2 Mark og 2 Øre». Nu *Bruserup* i Vigerløse Sogn.

¹⁾ Øsløff hed Byen 1438, 1439, 1500. Ældste danske Archivregistraturer 3, 262, 280.

«*Stauærby*, 8 Bol, 11 Mark mindre end 8 Skilling¹⁾. Gnemer har 7 Øre mindre end 1 Skilling; Thyri Dramb 2 Øre; Peter Ræf en Øre; Bo Pætærsun 4 Skilling; Biskoppen 8 Skilling; Kongen har 6 Bol, 9 Mark og 4 Skilling». Nu *Stavreby* i Skælby Sogn. Samleren afviger i denne Egn fra den hidtil fulgte Regel, at stille Kirkebyen foran de andre Sognebyer, hvilket paa den sydlige Halvø vilde have været unaturligt, da Byerne her ligge i en Linie fra Nord til Syd, ikke i Grupper som paa det øvrige Falster. — Oversees bør det ikke, at ogsaa ved denne By er Feil i Marktallet: 10 Mark og 16 Skilling er 256 Skilling; men de enkelte Lodseieres Taxt udgjør tilsammen 261 Skilling²⁾.

«*Fiskæbæc*, 2 Bol, 2 Mark Korn med Skyldskæppen». — *Fiskebælc* i Skælby Sogn. Udgaven læser her: «2 Mark Korn paa skyldig Maade» (debito modo), hvilket ikke giver Mening; men at Haandskriftets Forkortelse: «II m̄ añonæ debito m̄» bør opløses debito modio og oversættes med Skyldskæppen, den sædvanlige Skæppe til at maale den skyldige Kornafgift med, sees af hvad der strax efter staar ved Gjedesby: «Kongen har 6 Mark Korn, Halvdelen Hvede, Halvdelen med den *ovennævnte* Skæppe — modio supradicto», hvor Ordet modio er i Haandskriftet selv skrevet helt ud; thi der er intet andet «modius» i det Foregaaende, dette modius supradictus kan vise tilbage paa.

21. «*Skælby*, 8 Bol. Kongen har 5 Mark Korn og 5 Øre; — et halvt Bol; Thorkil og Petær Lucisun 1 Øre». — Nu *Skælby*, Kirkeby. Lakunen røber atter her det Ufærdige i denne descriptio: Samleren har ved den første Nedskrivning ikke kjendt, eller Afskriveren ikke kunnet læse, den ene Lodseiers Navn.

22. «*Getæsby*, 6 Bol, 6 Mark; et Bol henhører til Herre Kongens Gaard. Kongen har 6 Mark Korn, Halvdelen Hvede, Halvdelen med den *ovennævnte* Skæppe. Item, to Bol i Skielby og 2 i Getæsby ere øde; men dog gjør Petær Falster Kongen samme Tjeneste af det Udyrkede, som af det Dyrkede». — Nu *Gjedesby*, Kirkeby. Den gamle Kongsgaard var til endnu i Frederik den Andens Tid.

¹⁾ = 10 Mark og 16 Skilling = 256 Skilling; hvert Bol altsaa = 32 Skilling eller 1½ Mark. Dette Maal synes at have været temmelig almindeligt; see ovenfor ved Øsleff (S. 217), Sønder-Alslev (218); Sønder-Vedby (219); Tjæreby (219); Hezislev = Sønder-Ørslev (219); Veiringe (215); Listrup (217).

²⁾

Gnemer 7 Øre ÷ 1 Skil.	=	20	Skil.
Thyri Dramb 2 Øre.	=	6	-
Peter Ref 1 Øre.	=	3	-
Bo Petersun	=	4	-
Biskoppen	=	8	-
Kongen	=	220	-
			261 Skil.

Feilen maa snarest søges i en af de enkelte Lodseieres Ansættelse, end i den almindelige Taxt, da denne er den samme som ved andre Byer: Bolet à 32 Skilling.

«*Fiskøbæc* 2 Mark». Fiskebæk er allerede omtalt i det Foregaaende. Det er umuligt at sige, om Notitsen her er et virkeligt Tillæg til den første Angivelse, eller ligefrem en Gjentagelse foranlediget ved en ilende Opskrift; i sidste Tilfælde stod her altsaa kun det Samme som ovenfor, at Kongen har to Mark Korn med Skyldskæppen af Fiskebæks to Bol.

Ved de tre Byer Fiskebæk, Skælby og Gedesby er Kongens Indtægt af Hvede stillet sammen med den, som svaredes med Skyldskæppen. Denne besynderlige Sidestilling af en Kornsort og et Kornmaal maa enten forklares saaledes, at Hvedeskæppen har været en anden end den, hvormed den øvrige Kornafgift maalttes, eller at Kornafgiftens Maal er sat istedetfor dens Art, fordi de tre Kornsorter Rug, Byg og Havre maalttes med samme Skæppe. — Sammenholder man dette Parti af *descriptio* med Stykket *Falstria*, viser det sig, at der i Tiden mellem deres Affattelse er foregaaet nogen Forandring i Kongens Kornindtægt af disse tre Byer, dels en lille Forandring i det ydede Kornsvantum, dels i dettes Fordeling paa Byerne, maaske ogsaa i Kornsorterne. Efter *Falstria* var «*Gjedesby Skyld*» 40 Pund Hvede og 40 Pund Byg; *Skælbyes* 45 Pund af hvert Slags; tilsammen 170 Pund; men efter *descriptio* var den for de tre Byer tilsammen 13 Mark og 5 Øre. Efter det Kornmaal, vi nedenfor skulle nærmere forklare, udgjorde Kornet i *descriptio* ialt 3924 Skæpper; men man kan ikke see hvor meget af hver Kornsort. For Fiskebæk nævnes kun *debitus modius*, for Skælby *annona*, for Gjedesby halv Hvede, halv «med Skyldskæppen». I *Falstria* angives derimod kun de to Kornsorter Hvede og Byg, lige meget af hver Sort. Udregnet med 24 Skæpper i Pundet udgjør dette 2040 Skæpper af hver Slags, eller ialt 4080 Skæpper, 156 Skæpper mere end efter *descriptio*. Men denne Forskjel er maaske dog kun tilsyneladende, da vi jo ikke vide hvorledes Lakunen ved Skælby skal udfyldes. At Kongens Besiddelser i de tre Byer angives anderledes end ved hans øvrige Gods paa Falster, har vist sin Grund i deres Forhold til Kongsgaarden i Gjedsers. Det er sandsynligt, at Bønderne her ikke have været selvstændige Landboer, der svarede Landgilde, eller at Godset ikke har været bortforlenet til andre Lodseiere, men at det har været drevet fra Kongsgaarden selv ved Bryder og Gaardsæder, der som Tjenere maatte svare langt mere end den egentlige Landbo.

23. «*Thingstathæ*, et halvt Bol, 3 Mark mindre end 3 Øre. Kongen har 13 Øre; Magister Olef 14 Øre». — Nu *Tingsted*, Kirkeby. Efterat Samleren har gaaet hele Øens Nord-, Øst- og Sydside rundt, vender han sig til den hidtil forbigaaede Midte og Vestside. Mærk iøvrigt ogsaa her en Feilregning: 27 Øre er 3 Mark + 3 Øre, ikke 3 Mark ÷ 3 Øre. Man fristes til at tro, at disse hyppige Feil i Tallene hidrøre derfra, at Moderhaandskriftets Kalligraf har læst Forlægsbladets Romertal urigtigt og ikke bekymret sig om at prøve det Resultat, han derved kom til at nedskrive.

«*Øpæthorp*, 4 Bol, 8 Mark. Petær Magnussun 6 Øre; Gnemær 1 Øre; Esbærn Væsæsun 11 Skilling». — *Øverup* i Tingsted Sogn.

«*Stubbæthorp*, 2 Bol, 4 Mark. Kongen 13 Skilling og en halv; Petær Margsun 3 Skilling og en halv. Josæph 10 Skilling». — Nu *Stubberup* i Thingsted Sogn.

«*Todethorp*, 1 Bol, 5 Mark og en halv. Kongen har 6 Øre mindre end en Skilling; Kietil Gamæl 8 Skilling». *Taaderup*, Tingsted Sogn.

«*Brunæoftæ*, 1 Bol, 6 Mark. Kongen har 12 Øre; Niclæs Alexandersun 4 og en Skilling; Thorkil og Petær Lucisun 2 Øre». — *Bruntofte* i Tingsted Sogn. At den anden Lodseiers Andel er angivet ubestemt, Mark eller Øre — thi begge Dele kan være — viser ogsaa her Flygtighed.

«*Syothorp*, 1 Bol, 4 (sic) og 2 Øre. Biskoppen har 3 Mark mindre end 2 Skilling». ¹⁾ Nu *Sørup* i Eskildstrup Sogn. Efter den i descriptio ellers fulgte Orden maatte Sørup da have hørt til Tingsted Sogn, altsaa først senere være lagt til Eskildstrup Kirke; men det er ligesaa rimeligt, at Torpet har faaet en urigtig Plads ved Samlerens Hastværk, der ogsaa sees deraf, at han har glemt Ordet *Mark* efter Tallet 4.

24. «*Esgisthorp*, 1 Mark, 4 Mark (sic). Herre Kongen 2 Mark og en Skilling; Aghi en Mark». — Nu *Eskildstrup*, Kirkeby. Er det blot Feilskrift, at der nu staaer «1 Mark 4 Mark» istedetfor 1 Bol, 4 Mark; eller er muligen *sjællandske* Forhold, hvorefter Bol og Mark vare identiske Maal, uvilkaarligt løbet Skriversen i Pennen?

«*Styrsthorp*, 2 Bol, 3 Mark. Aky Thruutsun 9 Øre; Withie en Øre». — Nu *Stødstrup* i Eskildstrup Sogn. Endnu 1430 kaldtes Byen *Størstorp*²⁾.

«*Bodethorp*, 1 Bol, 1 Mark. Petær Wiuæsun 8 Skilling». Dette Torp er nu ikke længer til som en By; 1690 havde Byen endnu 4 Gaarde, 1766 2 Gaarde og et Hus. Byen hørte da til Ønslev Sogn, ligesom den nuværende Avlsgaard Boderup, som uden Tvivl har afløst Torpet eller Byen; thi at der skulde have været et andet Boderup i Eskildstrup Sogn er langt mindre rimeligt, end at Samleren her skjødesløst har afveget fra sin egen Regel for Kirke- og Sognebyernes Ordning.

25. «*Ønislef*, 4 Bol, 8 Mark. Gnemær Pætersun 10 Skilling; Styrgær 2 Øre; Woghæn 2 Øre; Kongen 3 Mark og 6 Øre». — *Ønslev*, Kirkeby.

26. «*Stathagræ*, 3 Bol, 3 Mark. Gnemær 6 Øre; Martin 5 Øre». — Har Stadager i Jordbogens Tid været en By, maa denne tidlig være nedlagt; i det mindste har jeg aldrig fundet den, men vel en *Gaard* Stadager omtalt. Stadager eiedes i Slutningen af det 15de og i det 16de Aarhundrede af Slægten *Venstermand* og kom derefter til Kronen, der i det

¹⁾ 2 Mark og 22 Skilling.

²⁾ Ældste danske Archivregistraturer 3, 283.

følgende Aarhundrede bortfæstede dens Jorder til Bønder. Ifølge Matriklen af 1690 dreves dens Hartkorn (gammelt 48 Tdr. 2 Skp., nyt 65 Tdr. 5 — 1 — » —) af to Mænd under eet Brug; men ved Auktionen 1766 var Stadager delt mellem 6 Bønder, hver med c. 11 Tønder Htk. foruden nogen Jord og Skov i Gaardens Enemærker Dronninghaven og Lingstaal. Gaardens Bygninger skulle være brændte Aar 1700. Om de 6 Mænd ere betragtede som et Bylaug, er uvist; i det mindste hed det Stadager Gaards Jorder, medens en By Stadager ikke nævnes. Men Bønderne maatte snart vige Pladsen for Kjøberen af den 7de falsterske Hovedgaard, der fik 51 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. frit Hartkorn af Klodskov Byes Bondejord. Peder Thestrup, der lod sig denne Hovedgaard tilslaa ved Auktionen, købte tillige Stadager og erhvervede i det følgende Aar Kongens Tilladelse til at forlægge den endnu ikke opbygte og indrettede Hovedgaards frie Hartkorn hertil, dog saaledes, at Antallet af Bøndergodsets Beboere ikke formindskedes. De sex Bønder paa Stadager Gaards Grund, der maatte afgive 51 Tønder af den gamle Gaards 66 Tønder Hartkorn, beholdt saaledes hver kun noget over 2 Tønder tilbage; men ogsaa disse ere senere komne under den nye Hovedgaard, som først kaldtes Stadagergaard, men allerede 1768 forekommer under sit nuværende Navn Vennerslund og da eiedes af Thestrup og Tersling i Forening. Har da Stadager i Valdemars Jordbog været en By, og kan det 18de Aarhundredes Stadager kaldes saaledes, saa er denne By to Gange gaaet op i en Hovedgaard, og Hovedgaarden i det mindste een Gang opløst til en By. Den enligt liggende *Stadager Kirke*, og Sognet, bevare nu alene det gamle Navn.

«*Asgutsthorp*, 1 Bol, 2 Mark. Gnemmer en Mark; Petær Ref 4 Skilling; Aki Biornsun 2 Øre». — Dersom dette ikke skal være det nuværende Oustrup i Eskildstrup Sogn, hvad Pladsen dog gjør lidet sandsynligt, saa er dette Torp nu sporløst forsvundet. Maaske er den gamle Stadagergaard oprettet ogsaa af denne Byes Jorder. Det vilde passe bedre, at dette Torps 2 Mark Jord er lagt til det gamle Stadagers 3 Mark for at danne den gamle Gaards Hartkorn, end at dette skulde kunne være fremkommet alene af Stadagers 3 Mark Jord.

«*Sundby*, 8 Bol, 8 Mark. Kongen har 7 Øre. Ingimar Bosun 7 Skilling». Nu *Sundby* i Stadager Sogn.

«*Brothærthorp*, 1 Bol, 4 Mark. Kongen har en Mark og en Skilling». Nu *Brarup*, Kirkeby.

«*Lundby*, 5 Bol, 10 Mark. Kongen har 7 Mark og en halv og 4 Skilling; Petær Ræf 3 Øre». — *Lundby* i Brarup Sogn.

«*Aflangsthorp*, 2 Bol, 8 Mark. Kongen har (sic); Ingwars Arvinger en halv Mark». — *Alstrup* i Brarup Sogn. Ogsaa her er en Lakune, som røber det Ufærdige i Redaktionen.

«*Ormsthorp*, 4 Bol, 8 Mark. Aghi en halv Mark; Pætær Ræf 6 Øre; Aky Thruut-

sun 10 Skilling; Kongen har 2 Skilling». Dette Torp var allerede sporløst forsvundet før 1664.

3. Til Sammenligning hidsættes her *Falstria* i Jordbogens Hovedstykke¹⁾.

«*Falstria. Syndrehæret. Nørræhæret. Getæsby Skyld* 40 Pund Hvede og 40 Pund Byg. *Gaarden* sammesteds erlægger aarlig 10 Mark Sølv; Fiskeriet 10 Mark Sølv; af Engene 10 Mark Penge; af Stodhors²⁾ 10 Mark Sølv; af Tolden 10 Mark Sølv; af Skibsleie 10 Mark Sølv³⁾).

Skælby 45 Pund Hvede, 45 Pund Byg. *Stauærby* 24 Mark Sølv. *Brusethorp* 6 Mark Sølv. *Marbæc* 6 Mark Sølv. *Høky* 10 Mark Sølv. *Stud* 3 Mark Sølv. *Vikærlosæ* 10 Mark Sølv».

«*Falstria. Nørræhæret.*

«*Babæthorp* har Henrik Bowithsun til Værdi af 10 Mark⁴⁾. Item i *Eskisthorp* Thord Scauæ og Hacon Uplændning to Gaarde til 3 Mark. Item i *Brænningsy maklæ* Hakon Uplændning til een Mark; item Esbiorn Dræg sammesteds til to Mark. Item i *Gundrizlef maklæ* Thord Scauæ Jord til 12 Øre i Skyld. Item i *Sulæthorp* Hænrich Bowithsun til 2 Mark. Item i *Nybolæ* Kietil Gyuræthsun til 3 Mark. Item i *Bosæthorp* Bo Hosæ til 3 Mark⁵⁾. Item i *Barnethorp* Snellard til 3 Mark. Item i *Scærnæ*⁶⁾ Thord Døbicsun til 4 Mark. Item i *Lundby* Jacob Eest 6 Gaarde til 12 Mark. Item i *Brunætoftæ* Lydbricit Lænzin til 12 Mark. Item i *Øpæthorp* Symon Ørsun til 6 Mark.

Item i *Nørræhæret* henhøre disse Gaarde til *Elknæsburgh*; i *Risæthorp* 3 Gaarde; i *Withby* 1 Gaard; i *Walnæs* 3 Gaarde; item i *Eklef* har Cristiarn Mask en Gaard, der gjælder Lidet. I *Aflanæthorp* en halv Mark Hvede⁷⁾).

«I *Syndræhæret*. I *Wedringy* til 4 Mark; i *Asthorp* til 6 Mark; i *Morknæsby* til 6 Mark; i *Særslæf* 3 Gaarde til 12 Mark; i *Miæthæløsæ* til 4 Mark; i *Karlæby* til 16 Mark; i *Tonnæthorp* til 1 Mark; i *Ællknør* til 10 Mark; i *Øghæ* til 1 Mark; i *Ugglæthorp* til 4 Mark; i *Ydringsthorp* til 10 Mark; i *Skælby* til 3 Mark».

¹⁾ S. R. Dan. VII, p. 525—26.

²⁾ De equis indomitis.

³⁾ At disse Beløb kun ere omtrentlige og tagne meget i det Grove, viser allerede deres lige Størrelse.

⁴⁾ ad ualorē. X. mr.

⁵⁾ N. M. Petersen (Samlede Afhandlinger I, 175) formoder, at Stedets Navn er dannet af Mandens Navn: Bo hosæ, Bohosætorp = Bosæthorp. Men da Torpet er Kongens — han eiede det næsten helt, see ovenfor S. 213, vilde det være sært, om det havde faaet Navn efter Brugeren eller Lensmanden, især da det ogsaa i Descriptio c. p. F., der er ældre end Falstria, allerede hed «Bosæthorp», uden at Bo Hosæ dengang havde Lod eller Len i Torpet.

⁶⁾ Udgaaven urigtigt: Sternæ.

⁷⁾ «Item in eklef habet Cristiarn mask vnam mansionem parum ualentem. In aflanaxthorp dimidium marcam tritici». Maaske rettere: I Eglev har C. M. en ringe Gaard og i Alstrup en halv Mark Hvede.

«Dette tilbyttede Herre Kongen sig fra Biskoppen i Odense, givende i Fyen og modtagende i Falster:

i *Stauærby* 4 Skilling i Skyld; i *Marbæc* 2 Øre; i *Øthænslef* en halv Mark; i *Biørnæthorp* 8 Skilling; i *Ormsthorp* 2 Øre; i *Totæthorp* 1 Øre og 7 Skilling; ligesaa meget i Skoven; i *Holæbek* 5 Skilling; i *Withby* 1 Skilling; i *Eglef* 4 Skilling og en halv; i *bræcningy maklæ* 1 Øre og 3 Penning; i *Uluærslæf* 24 Skilling. I *Biørnæthorp* af Aky Botildsun for Tingbrud 8 Skilling i Skyld».

Om de besynderlige dobbelte Rubra ved dette Stykke er ovenfor talt. Til at forstaa de forskjellige Nolitser bemærkes her, at de ved de enkelte Steder ansatte Værdier dele sig i tre Slags: *Afgifter* baade i Korn, i Sølv og i Penge, *Jorder* i Marktal, *Jorder* i Skyld. Thi marca kan her kun betegne Mark *Jord*, ikke Afgift af *Jord*; og terra in censu octo solidorum eller dsl. betyder *Jord* i Skyld, hvilket Ord vil blive forklaret nedenfor.

4. Sammenholder man nu dette Stykke Falstria med descriptio cujusdam partis Falstriæ, falder det strax i Øinene, at *Falstria* kun taler om *Kongens* Indtægter og Besiddelser paa Falster, medens descriptio giver alle Øens Byer og Torper i Bol og Marktal, og at den foruden Kongen og Biskoppen nævner 70 andre Lodseiere. Det viser sig tillige, at der maa være foregaaet en betydelig Forandring i Eiendomsforholdene imellem disse to Stykkers Affattelse. I Henseende til Marktallet paa Kongens Besiddelser kan der vel ikke antages at være stor Forskjel imellem de to Stykker; thi rigtignok udgjør det ifølge descriptio omtrent 177 Mark *Jord*, efter Falstria 138; men i dette sidste Stykke ere de kongelige Besiddelser i den hele sydlige Del af Øen, fra Vigerløse til Gjedsør, ikke angivne i Marktal, medens de *Afgifter*, der da gik derfra til Kongsgaarden i Gjedesby, anføres i Korn og Sølv. Og naar hertil føies hvad Kongen her siges at have tilbyttet sig fra Biskoppen, saa er Falstria's Angivelse snarere over end under den, der forekommer i descriptio.

Derimod er det høist paafaldende, at medens Kongen i descriptio har Besiddelser 66 Steder paa Øen, ere hans Eiendomme i Falstria fordelt paa 35 Steder. — En anden Forskjel er, at Falstria viser en Organisation og et nyt Anlæg, hvoraf ikke er Spor i descriptio. Denne kjender ikke Egenseborgen, der i Falstria forekommer med et betydeligt Tilliggende af kongeligt Jordgods i begge Øens Herreder; og ligesaa lidt veed descriptio af den i Falstria tydeligt fremtrædende Tredeling af Kongens Gods: Kongsgaarden i Gedesby med dens Tilliggende i det Sydlige, Egenseborgen i det Nordlige, og en Gruppe i Øens Midte, der maa opfattes som bortforlenet til flere Kongsmænd. At Kongen skulde have spredt sit Gods paa 66 Steder, naar han engang havde det samlet paa det halve Antal, — at han i dets Bestyrelse skulde være gaaet over fra Ordning og Gruppering til Opløs-

ning og Adsplittelse, er ligesaa lidet troligt, som at Egenseborgen slet ikke skulde være omtalt i descriptio, dersom den da har været til. Alt peger paa en Bevægelse i modsat Retning, fra Spredthed til Samling, — det vil sige, at den store Forskjel imellem de to Stykker fornuftigvis kun kan forklares derved, at descriptio erkjendes for at være adskillige Aar *ældre* end Falstria.

Dette Hovedresultat, at Falstria, en Del af Jordbogens *Hovedstykke*, er *yngre* end descriptio, bestyrkes ved flere enkelte Omstændigheder. Jeg vil ikke stærkt betone, at *Nybølle* og *Hulebæk* findes i Falstria, men ikke i descriptio, som om de maatte være anlagte i Tiden mellem begge Stykkers Affattelse; thi det kan godt være, at descriptio har ligefrem glemt eller oversprunget dem. Heller ikke kan det være afgjørende, at af de 70 navngivne Lodseiere i descriptio forekomme kun to i Falstria, nemlig Henrik Bowithsun og Bo Hosæ, da Personernes Identitet ikke tør paastaaes som mere end høist sandsynlig. Men af overveiende Betydning er det, at de to Byer *Varløse* og *Vikerlef* i descriptio forekomme i Falstria somden nuværende ene By *Vigerløse*; Foreningen er altsaa skeet imellem begge Stykker, saa at descriptio maa være det ældste. Hertil kommer, at i descriptio anføres *Nørre- og Sønder-Kirkeby* overveiende som *Kongens Gods*, medens disse Byer i *Krongodslisten* forekomme som *Kronens Gods* og ikke nævnes i det dermed omtrent samtidige Falstria. Ogsaa *Farnæs* forekommer i Fortegnelsen over *Krongodset*, hvorved det bliver let at forstaa, at Falstria, som kun har med *Kongens Gods* at gjøre, ligesaa lidt omtaler dette som begge Kirkeby, hvorimod descriptio har Farnæs paa en Maade, der ikke lader Læseren ane, at det *dengang* skulde have været Kronens, ikke Kongens. Der maa i Tiden imellem descriptio og Krongodslisten med Falstria være foregaaet en Omlægning, hvorved *Kronen* har faaet noget af det Gods paa Øen, der tidligere eiedes af *Kongen*.

5. I «descriptio cujusdam partis Falstriæ» have vi saaledes et af de ældste, — sandsynligvis det ældste, — Stykker af Jordbogen, der her i det nu tilværende Haandskrift er afskrevet efter et Forlægsblad, eller Forlægsblade, hvori de flygtigt henkastede oprindelige Notitser have været optagne i tilfældig Gruppering, dog saaledes, at en geografisk Plan i Byers, Bols og Torpers indbyrdes Ordning er umiskjendelig. Her er altsaa Muligheden givet til en Sammenligning med de senere Tider og med Landets nuværende Tilstand. Det viser sig da strax, at der nu findes følgende Byer paa Falster, som *ikke* omtales i descriptio: Begge Kjøbstæderne *Nylkjøbing* og *Stubbekjøbing*, Landsbyerne *Orehoved* i Nørre-Vedby Sogn; *Skovby*, *Sodse* eller *Sortsø* og *Havnse* i Gundslev Sogn; *Fjendstrup* i Maglebrønde Sogn; *Ore*, *Næs* og *Hæsnaes* i Aastrup Sogn; *Bønved*, *Skjoltrup*, *Halskov* og maaske *Sønder-Grimmelstrup* i Horbelev Sogn; *Bøtø* i Vigerløse Sogn; *Byskov* og *Klodskov* i Ønslev Sogn; *Kraghave* i Tingsted Sogn; *Hulebæk* i Systofte Sogn. Dertil *Nybøllegaard* i Nørre-Kirkeby Sogn. — Det kan dog være, at af disse Byer have Skovby, Sodse, Havnse,

Byskov, Klodskov, Halskov og Bønned, i hvis Navn sikkert skjuler sig et — «ved», virkelig været til som Skovbyer, Rud, novalia, eller dog været i deres allerførste Begyndelse som endnu indbefattede i og regnede til Skoven. Sønder-*Grimmelstrup* er maaske kun et andet Navn paa et allerede i K. Valdemar den Andens Tid tilværende Torp. Hvorledes det forholder sig med *Hulebæk* og *Nybølle* faaer staa uafgjort. De otte nuværende Hovedgaarde paa Falster: Valnæs, Vennerlund, Kirstineberg, Orupgaard, Gjedsergaard, Korselitze, Karlsfeld, Skørringe, og de 20 større Avlsgaarde: Liselund, Skovgaard, Ulriksdal, Elysium, Holgershaab, Vilhelmsdal, Boderup, Ny Kirstineberg, Pandebjerg, Kristiansminde, Eiegod, v. Westensborg, Kringelborg, Nøisomhed, Bøtø Fang, Frisenfeldt, Bjerregaard, Bellinge, Dalbygaard og Næsgaard, ere alle i deres nuværende Stand og Indretning langt yngre end Jordbogen; men Skørringe, Orupgaard, Korselitze og Boderup staa dog i Forbindelse med eller minde om Bol eller Torper, der nævnes i denne; og den nuværende Nybøllegaard har været til i Kong Valdemars Tid som By eller som et enkelt Jordbrug.

Derimod anføres i descriptio de efternævnte Byer eller Torper, som nu ere forsvundne, men hvis Spor dog kunne gjenkjendes i de nuværende Lokalteter: *Sothathorp* i Nørre-Kirkeby Sogn; *Bjørnsthorp*, N. Alslev Sogn; *Skythringy*, Thorkildstrup Sogn; *Rathweth*, Maglebrønde Sogn; *Dalby*, Falkerslev Sogn; *Bellingy*, S. Kirkeby Sogn; *Kotelitz* (S. Kirkeby Sogn? — S. Alslev Sogn?); *Bodethorp*, Eskildstrup eller snarere Ønslev Sogn; *Stadager*, Stadager Sogn.

Og disse Byer, Bol eller Torper ere sporløst forsvundne: *Bosæthorp* og *Kietilscogh*, uvist i hvilket Sogn; *Syghersthorp*, formodentlig i Horbelev Sogn; *Ugglæthorp* og *Dompnæthorp*, snarest i Systofte Sogn; *Krybæthorp*, *Algusthorp*, *Lumsthorp*, *Gogæthorp*, *Gunildæthorp*, *Tokæthorp*, *Bysæthorp*, *Haddæthorp* (Haldethorp?) alle formodentlig i Iderstrup Sogn; *Asguthsthorp*, maaske i Stadager Sogn; *Ormsthorp*, maaske i Brarup Sogn.

Alle de nuværende 27 Kirkebyer paa Landet vare allerede til i Jordbogens Tid og Sogneinddelingen dengang i det Væsentlige den samme som nu.

Anden Afdeling.

Om nogle ældre Landboforhold, til Forstaaelse af Jordbogen.

Første Afsnit.

Bol. Mark Jord. Skyldsætning.

1. For at forstaa denne «Beskrivelse af en vis Del af Falster», — og ikke den alene, men Jordbogen i det Hele, er det nødvendigt at gjøre sig Rede for Meningen af Ordene *mansus*, *marca auri*, *marca argenti*, *marca annonæ*, *marca terræ*, *census*, *terra in censu*, og de tilsvarende danske: Bol, Mark-Gulds- eller Sølv Jord, Mark Korn og Mark Jord, Skyld og Jord i Skyld. Disse Ord betegne Hovedtræk af vore Landboforhold i den ældre Middelalder og kunne ikke forstaaes uden et Blik paa disse Forhold.

De som fuldstændigst og grundigst have handlet om denne Sag, ere *Olufsen* og *Velschow*, den første i en Række Afhandlinger, optagne i Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Skrifter, 1ste Del, S. 263—384; den Sidste i hans navnkundige *commentatio de institutis militaribus Danorum regnante Waldemaro secundo*, navnlig i 4de Kapitel §§ 16—27. Begge, — dog især den Førstnævnte, have lyst godt op i en Egn af det danske Folks Fortid, over hvilken tidligere hvilede en uigjennemskuelig Taage. Ogsaa Schlegel, Kolderup-Rosenvinge, Estrup, Molbech, N. M. Petersen, J. E. Larsen, have dels i spredte Afhandlinger, dels i enkelte Udtalelser givet værdifulde Bidrag til Indsigt i de ældste Landboforhold; men jeg troer dog man vil indrømme, at Olufsen og Velschow maa betragtes som Hovedforfatterne. Olufsen har tillige gennem Hanssens tyske Bearbejdelse udøvet en meget stor Indflydelse paa de nyere Opfattelser af Tydsklands ældste Landboforhold. Men hverken Olufsen eller Velschow har holdt sig fri for at opstille deres Systemer paa en *Forudsætning* om Landets første Bebyggelse, der ikke alene ikke lader sig bevise, men som neppe udholder en alvorlig Prøvelse, og som derfor i Forbindelse med de mange i saa dunkel en Sag uundgaelige Gjetninger vække Tvivl om Grundvoldens Fasthed og Bygningens Sikkerhed. Det vilde føre mig altfor vidt her at underkaste deres Hypoteser en Kritik; og at inddrage de germaniske og skandinaviske Folks Landbovæsen i Undersøgelsen, vilde overgaa mine Kræfter. Derfor indskrænker jeg mig her, hvor Opgaven alene er at forstaa Jordbogen, til at opsamle de ældre Tilstandes Levninger i vor egen Middelalders historiske Mindesmærker for igjennem dem at vinde den Erkjendelse af Landboforholdenes Hovedtræk, som her alene kommer i Betragtning.

2. Ordet *Mansus*¹⁾ var i Middelalderen et almindeligt latinsk Navn paa et dyrket Jordstykke. I Danmark finder jeg det første Gang brugt om Kong Svend Magnus' (Estridsøns) Gave af 2½ mansus til Lunde Domkirke²⁾; senere i hans Søns, Kong Knud den Helliges, store Gavebrev af Aar 1085, og hans Sønnesøns, Erik Emuns, af 1135 til samme Kirke og til Ringsted³⁾; ligeledes to Aar tidligere i Erkebiskop Askers Gavebrev i Anledning af Kryptkirkens Indvielse i Lund⁴⁾; og saa fremdeles i en Mængde af vore historiske Kildeskrifter fra Middelalderen. Ordet betegner tydeligt nok ikke et helt *Jordbrug* med alle dets Bygninger og alt dets Tilliggende, men den dyrkede Jord til et *Jordbrug*; saaledes i Erkebiskop Askers ovennævnte Gavebrev *curiam Wesum habentem duos mansos, — curiam Werpinge habentem mansum et molendinum*. Men intetsteds er det enten umiddelbart anført eller middelbart antydning, hvor megen Jord dette Ord betegner; de meget forskellige Afgifter af mansus tyde paa store Forskelligheder i den ydende Jords Størrelse eller Værdi. Der lader sig ingen anden Forklaring give, end at mansus betegner et særskilt Stykke dyrket Jord.

Det danske Navn paa mansus er *Bol*. Udtrykkelig siges dette i det 12te Aarhundrede i den ældste Del af Øm Klosters Bog, og af Anders Sunesøn i hans latinske Bearbejdelse af den Skaanske Lov fra Begyndelsen af det 13de⁵⁾. *Bol* er et ægte nordisk Ord, brugt i hele Norden; i Danmark indtil Slien, altsaa ligesaa langt som Runestenene findes; saa møder det tyske *houæ*, nu *Hufe*, og det vendiske *Hake*, *uncus*, som agrarisk Enhed. Man maa vogte sig for at tro, at der med Ordet *Bol* er givet et Maal for et Landbrugs Omfang; ikke alene betegner Ordet Forskelligt i de tre nordiske Riger, men ogsaa i Danmark alene viser det sig, at *Bol* i den ældre Tid — hvormed menes den ældste Tid, hvortil vore skriftlige Mindesmærker gaa tilbage, er Navnet paa meget forskellige Størrelser. *Bol* i den Tid lader sig ligesaalidt som mansus definere anderledes end som et særskilt Stykke dyrket Jord. Ogsaa vogte man sig for at maale *Bol* efter Betydningen af mansus i andre Lande. Mansus anvendes paa høist forskellige agrariske Enheder. Det engelske *hyde*, det tyske *Hufe* hedder ogsaa mansus; men det vilde kun være vildledende, om man efter dem vilde tage Maal af vort *Bol*. Det danske *Bol* kan kun findes i vore egne Kildeskrifter og ved Slutninger fra disse. Hvad der strax paatrænger sig er, at *Bol* er underordnet *Bymark*, — dette i saa mange Tilfælde, at det ikke trænger til Bevis. Men der

¹⁾ Kun denne Form findes i vore Kilder, saavidt jeg har seet; andensteds forekommer baade *mansa* og *mansum*. Ordet bøies vel enkelte Gange efter 4de, men i Regelen efter 2den Deklination.

²⁾ S. R. D. III, p. 444.

³⁾ S. R. D. III, p. 425—26; Suhm V, p. 649, Thorkelin Diplom. Arnæ-Magn. 1, p. 4.

⁴⁾ Diplomat. Svecanum. I, p. 44.

⁵⁾ S. R. Dan. V, p. 245; 241—42. Thorsens Udgave af Skaanske Lov, p. 113: — *æquitatis funiculus — cujus dimensione tota villa in æquales redigitur portiones, quas materna lingua vulgariter bol appellat, et nos in latino sermone mansos possumus appellare cet.*

foreligger Intet til Støtte for Olufsens Forudsætning, at Bolene fra Landets første Bebyggelse ved det danske Folk ere fremkomne som *Inddelinger* af et i Fællesskab occuperet Hele; og heller ikke Anders Sunesøns ovenfor anførte Ord lære os mere, end at ved Bymarkens Deling med Maalerebet fik hvert Bol Lige, — uvist om lige Meget eller lige Godt; de sige ingenlunde, at Bolene ere fremkomne ved en Partition af et Hele, men at nu, som Forholdene ere i hans Tidsalder, da Bymarken bestod af Bol, skilte Rebet i Tvivlstilfælde ligeligt imellem dem. Der er Intet, som umiddelbart lader erkjende, at Bol snarere er kommen af By, end By af Bol; det Ene er i og for sig ligesaa rimeligt som det Andet. At Begrebet *Del* ikke nødvendigt hefter ved Bol, sees allerede deraf, at flere Byer forekomme med kun *eet* Bol, eller en Del af et Bol, saa at Bol Jord og Bymark der falde sammen: begge ere Helheden.

At Bolene vare ganske forskellige i forskellige *Byer* i Jylland, Fyen, Falster, behøver ikke at bevises: Enhver der har læst Kildeskrifterne erkjender det for notorisk. Men den Lighed, vi finde mellem Bolene i *Sjælland* i det 14de Aarhundrede, har en ganske anden Grund end *oprindelig* Lighed i *Størrelse* fremkommen ved en oprindelig Inddeling af et med forenede Kræfter opdyrket Stykke Land. Denne Lighed er af arithmetisk, ikke geometrisk Natur, og har sin Grund i det Forhold, vi strax skulle udvikle nærmere. Et andet Spørgsmaal er, om *Bolene* i samme *By* vare lige store. Anders Sunesøns Ord og enkelte Oplysninger om Afgifterne synes at tale derfor; saaledes hedder det i den Lundske Memorialbogs Præbendeliste fra tolvte Aarhundrede, at til Domprovstiet ligger blandt Mere fire og et halvt Bol (mansus), der *hvert* yder *eet* Pund Penge; dette er vel ogsaa Mening, naar det om et andet Præbende siges, at det har i Sundby paa Amager fire Bol, der svare fire Pund¹). Men disse og lignende Vink ere dog altfor svage til at danne en almindelig Regel. Spørgsmaalet maa henstaa uafgjort.

2. I det 11te og tildels i det 12te Aarhundrede omtales kun hele, sjelden halve Bol; senere forekomme Delinger dels med 4: Fjerdings, Otting, halv Otting, dels med 3: Treding²), Sexting, Tolvting; dog det Første langt hyppigere end det Sidste. Bolets Deling er jo den naturlige Virkning af det fremskridende Agerbrug og den tiltagende Folkemængde. Hvor tidligt Deling er begyndt, er det umuligt at sige; men i det 13de og 14de Aarhundrede, paa Jordbogens, Roskildebogens, Aarhusbogens — overhovedet paa de skriftlige Kilders Tid, var den almindelig. Delingen var i sin Oprindelse vistnok geometrisk, fordi Bolet var et Kvantitetsmaal, et sammenhængende Stykke af Jordens Overflade. I Kilderne findes

¹) S. R. Dan. III, p. 428, 429.

²) I Slesherred i Sønderjylland har Kongen i Sønderbrarup Jord i Baxis Treding og i Hakons Treding. S. R. D. VII, p. 522.

Intet, der viser Bolet som en Samling af Jordstykker spredte over Bymarken, saaledes som det tyske *Hufe* og den danske Bondegaard i Fællesskabets Tid¹⁾; og det kan ikke forenes med, at en By kun udgjør eet Bol, eller med det saa hyppigt forekommende Tilfælde, at Gaarde eller Jordstykker ligge i et Bol, eller med de faste Navne paa saa mange Bol, der kjendelig ikke ere Navne paa Eiendomme, men paa Jordstykker. Det kunde jo heller ikke være Andet, end at det begyndende Agerbrug i Landet maatte holde sig til Jordens Kvantitet, fordi det ikke kjendte Kvaliteten; men denne maatte i Tidens Løb træde stærkere og stærkere frem, og saaledes finde vi det ogsaa i Kilderne, der vise den stigende Betydning af Jordens Værdi. Der fremkommer et *Værdimaal*, som allerede i Jordbogen og videre i de følgende Kilder for Østdanmarks, navnlig da for Sjællands Vedkommende, viser sig som en Skyldsætning efter *Mark* og Markens Dele: *Øre, Ørtug, Penning*. Til Grund for denne Skyldsætning ligger Guld og Sølv i det indbyrdes Forhold af 8 : 1²⁾. Men det er umiskjendeligt, at Overførelsen af Metalmarken paa Korn- og Jordmaal er foregaaet, førend den lybske Markregning fik Overhaand i det danske *Montvæsen*; thi alle Mindesmærkerne vise, at i Kornmaal og i Skyldsætning er *Mark* delt i 24, ikke i 16 Skilling. En Mark Guld eller Mark Sølv deltes i 8 Øre, hver til 3 Ørtuger eller Skillinger (*solidus*), Skillingen atter i 12 Penninge (*denarius*); og Mark Sølv er Ottendedelen af Mark Guld.

3. Det maa nu forudsættes, at der engang har været en Aarrække, hvor en Skæppe annonæ, Rug eller Byg, i Østdanmark kostede en Denar i Sølv, — saa frugtbar en Tid her i Landet, eller saa ugunstig for Afsætningen af Jordens Afgrøde. Dette er ikke et Indfald til Fordel for en Hypothese; endnu i det 13de Aarhundrede stod det i Skaane til Jordeierne, om de vilde yde den befalede Brandhjælp med en Penning (*denar*) eller med en Skæppe Byg, eller to Skæpper Havre³⁾. Og det vides jo, at i Erik Eiegods Regeringstid var Frugtbarheden virkelig saa stor, som her er forudsat: da kostede hver Skæppe Korn kun en Denar⁴⁾. Det er ikke Meningen med denne Henvisning bestemt at paapege Erik Eiegods Tid som Udgangspunktet; denne Konge nævnes her kun for at betage Forudsætningen den løse Gjætnings Præg. Meget vel kan det tænkes, at der har været en ældre

¹⁾ Molbech kalder Bolet en Samling af Jordparter, *Hist. Tidsskr.* 4, 418; men han anfører ingen Hjemmel for denne Opfatning.

²⁾ Dette Forhold var det virkelige i det 13de Aarhundrede, i og udenfor Danmark. I Florents sloges Aar 1252 af Mark Sølv 8 Gylden, af Mark Guld 64. *Kbhvnske Selsk. Skrifter* 9, 628. — Omtrent Aar 1230 laante Nicolaus Grevesøn 20 Mark Guld af Esrom Kloster; deraf skulde 2 Mark Guld deles lige, med 1 (Mark) imellem 16 geistlige Stiftelser. *Dipl. Arnæ. Magn.* 1, p. 113.

³⁾ Skaanske Lov, Thorsens Udg., p. 66; Anders Sunesøns Bearbejdelse, cap. de igne, samme Udgave, p. 194.

⁴⁾ Saxo edd. Müller & Velschow p. 600; jfr. *Annales Ryenses (Erikskrøniken)* i *S. R. Dan.* I, p. 160, og Velschow om Kornprisen i Danmark under Erik Eiegod, i *Molbechs Nordiske Tidsskrift*, 3, p. 378.

Tid, da den samme Kornpris gjaldt. Naar da en Skæppe, det eneste kubiske Kornmaal man havde, gjaldt en Denar, var det naturligt som høiere Enheder i Kornmaal at benytte Denarens Multipla: 12 Skæpper kaldtes da en Skilling eller Ørtug Korn, 36 en Øre, 288 en Mark Korn; thi en Mark Rug eller Byg stod altsaa i en Pris af 1 Mark Sølv. Det bliver da ogsaa let at forstaa, at ved en saadan Kornpris og et saadant Kornmaal maatte saa stor en Del af «Rebedræt», eller den Rebning underkastede Kornjord, der kunde modtage en Mark Korn i *Udsæd*, kaldes en Mark *Jord*, og Markens Dele, Øre, Ørtug, Penning, gaa over til at blive Navne paa forholdsvise Dele af Jorden. Denne Forklaring, at det var *Udsædens Maal*, der blev Jordens Værdimaal, bestyrkes af alle Kilderne; den udtales ogsaa flere Gange udtrykkelig, saasom Aar 1183 i Kong Knuds Gavebrev til Odense Kirke: «en Jord, der kan besaaes med en halv Mark Korn»¹⁾; eller Aar 1197, da Erkebiskop Absalon skænkede Sorø Kloster Landsbyen *Toaker* i Halland: «denne By», hedder det, «deles i fire Dele, og i hver af sine Dele har den fem Mark Udsæd»; «og», tilføies der, «saa meget Klostret har i Udsæd, saa meget har det i Fællesskoven»²⁾. Ligeledes i Ridder Jakob Jonæsons Gavebrev af 1340 til Lunde Domkirke, hvorved han skænker blandt Andet en Gaard, hvor Bonden har *ti Øre Jord i Udsæd*, en anden med sex Øre Jord i Udsæd, en tredie og fjerde, der have 10 Skilling og 4 Skilling Jord i Udsæd, en femte med en Mark Kornjord i Udsæd³⁾. Fra Sønderjylland have vi et tredie Tilfælde i et Skjøde paa forskjelligt Jordgods til *Løgumkloster*, deriblandt to Tofter med Hus og Jord, som i Bymarken indeholder to Skilling Korn i Udsæd⁴⁾. Disse Tilfælde fra 12te til 14de Aarhundrede, og fra forskjellige danske Lande, ere her blot anførte som Exempler til Belysning af Forholdet; thi Sagen i sig selv er, som bemærket, sikker nok i alle Kilderne.

4. Da denne Fremstilling navnlig med Hensyn til Kornmaalet modstrider hvad Velschow i sin Dissertation de institutis militaribus Danorum § 23, p. 84 ff. har sagt om Metal- og Kornmarkens Deling, hvilket er Grundvolden for hans Lære om de ældre Landboforhold, hidsættes, inden jeg gaaer videre, en Prøvelse af hans Fremstilling til middelbar Støtte for min afvigende Opfattelse. Velschow havde tidligere vundet Videnskabernes Selskabs Pris for den Afhandling om det ældre danske Pengevæsen, som han her i Dissertationen lægger til Grund, og hvortil han henviser som til den Kilde, der indeholder Hjemmel for hans Paastande. Men denne Prisaafhandling har han ikke offentliggjort; jeg veed

¹⁾ Thorkel. Diplom. Arnem. 1, 270.

²⁾ S. R. D. IV, p. 471.

³⁾ — curiam — in qua residet Symon, terras decem orarum habens in semine cet. — Item unam curiam meam in Fyælesløf in Skøtheheræth, in qua residet Andreas Smith, habens terras unius marchæ annonæ in semine, cet. S. R. D. III, p. 489—91.

⁴⁾ S. R. D. VIII, p. 71—72.

ikke, hvor den er at finde, saa at jeg kun kan holde mig til hans Fremstilling i Dissertationen og i hans Afhandling om Kornprisen i Molbechs Nordiske Tidsskrift. Hans Paastand er derefter, at de Danske havde deres ældste Møntregning fra Frankerne, som under Merovingerne af et *Pund* eller 12 *Uncer* Sølv møntede 288 Denarer (Penninge) og kaldte 12 saadanne en solidus, hvortil svarer det danske *Ørtug*, medens en *Øre* udgjorde 3 *Ørtuger* eller 36 Penninge, saa at der ogsaa hos os gik 288 Denarer Sølv paa et Pund Penge. Men de første Karolinger forøgede Denarernes Vægt, idet de formindskede deres Antal i Pundet, Pipin den Lille til 22 solidi eller 264 denarii, Karl den Store til 20 solidi eller 240 denarii; derefter regnede ogsaa de Danske 240 Penninge paa Pundet, idet en *Øre* vel vedblev at bestaa af 3 *Ørtuger*, men *Ørtugen* kun fik 10 Penninge. Ordet *Mark*, siger han videre, brugtes da om 8 *Uncer* Guld eller Sølv, der *tilveiedes*; *Mark* var altsaa Totrediede af *Pund*. Men Penge vare sjeldne; derfor betaltes mest med Varer af en lovbestemt Værdi¹⁾. En Skæppe Korn var da ansat til en Pris af *een Sølvdenar*; men da Prisen paa de forskjellige Kornsorter var forskjellig og man ikke vilde have en anden Skæppe til hver Sort, forandrede man *Antallet* af Skæpper efter Prisen, saa at 288 Skæpper Byg, eller 240 Skæpper Rug, eller 480 Skæpper Havre udgjorde et *Pund Korn*. Pund Korn deltes som Pund Penge i 8 *Øre* à 3 *Ørtuger* à 12 Skæpper Byg, 10 Skæpper Rug, 20 Skæpper Havre. Man kunde altsaa «i gamle Dage»²⁾ sætte 8 *Øre Korn* for et Pund eller halvanden *Mark Penge*. Et Sjællandsk Bol (mansus) var altsaa en Jord af 8 *Øre Korn* eller et Pund Penge i Skyld (in censu); men for at det forskjellige Skæppetal ikke skulde volde en brydsom Regning ved Bolets Delinger, angaves Skylden helst i *Penge*, saa at et Bol ikke angaves at yde 288, eller 240, eller 480 *Skæpper*, men 240 *Penninge* i Afgift³⁾. I det 11te Aarhundrede aftog af forskjellige Grunde saavel Folkets Formue som Jordens Frugtbarhed; da faldt ogsaa Kornprisen saaledes, at henimod Aarhundredets Slutning kostede 240 Skæpper Rug kun 8 *Uncer Sølv*; og til samme Tid forringedes Mønten saaledes, at 240 Penninge indeholdt ikke 12, men kun 8 *Uncer* eller en *Mark Sølv*. Denne Møntfod synes da at være fastslaaet ved Lov, og af samme Grund blev et *Pund Korn* nu en *Mark Korn*, hvilket Navn bibeholdtes ogsaa i Valdemarernes Tid, skjøndt Kornprisen da ikke alene atter naaede det ældre Standpunkt, men endog overskred dette. Senere har man dog i mange Egne af Landet atter optaget Benævnelsen *Pund Korn*, hvilket Navn i Mindesmærkerne fra det 13de og 14de Aarhundrede betegner *to Skilling Korn*, *Tolvtedelen* af en *Mark Korn*. — Saavidt Velschow. —

1) — in hac solutione æstimationem quandam publicam, qua mercibus maxime vulgaribus certum pretium erat constitutum, sequebantur». Jfr. ogsaa Afhandlingen om Kornprisen under Erik Egd. — Dette, at man i det 11te Aarhundrede havde her i Landet en æstimatio publica, en lovbestemt Taxt paa Varerne, er en vilkaarlig Paastand.

2) «Antiquitus» uden nærmere Tidsbestemmelse.

3) — «in censu reddidisse».

5. At de Danske have deres ældste Møntregning fra Frankerne under *Merovingerne* og have fulgt det frankiske Møntvæsens Svingninger under *Karolingerne*, veed jeg ikke, hvorledes man vil kunne bevise. Det stemmer ikke med vore egne Kildeskrifter, hvori Intet findes til Kundskab om det Antal Denarer, der oprindeligt gik paa *et Pund Penge*, Intet som viser, at *Metalmarken* hos os nogensinde har været delt anderledes end i 8 Øre, 24 Ørtuger, 288 Penninge. Men den eiendommelig nordiske Regning efter *Øre* har intet Tilsvarende i det frankiske Møntvæsen; og den Maade, hvorpaa Velschow kommer til 10 Denarer paa den danske Møntørtug, strider aabenbart imod den frankiske Møntregning, som han lægger til Grund for sit System. Thi da Pipin den Lille opgav Guldværingen, gjorde han solidus paa 12 Denarer — eller maaske rettere: gjorde han 12, ikke 10 Sølvdenarer til Enheden under Navn af solidus, men gav Pundet kun 22 solidi, hvilket Karl den Store yderligere nedsatte til 20. Derved fik Pundet rigtignok først 264, saa 240 Denarer; men de otte nordiske Øre paa Marken ere jo ikke af *frankisk* Herkomst, og de 24 Ørtuger vise, at den danske Møntregning netop ikke har fulgt Karolingernes Nedgang til 22 og 20 solidi. Det kan derfor ikke indrømmes, at fordi Keiser Karls Pund har bestaaet af 240 Denarer, har ogsaa det danske havt 240, men anderledes fordelte paa hver solidus, end hos Frankerne. Der maatte uafhængigt af Frankernes Møntvæsen føres et Bevis af vore egne Mindesmærker for, at vor Møntørtug har havt 10 Penninge, førend den tyske Mark af 16 Skilling à 12 Penninge fik Indpas og Overhaand hos os. Saavidt jeg veed lader et saadant Bevis sig ikke føre; og om det lod sig føre, kunde det ikke være afgjørende for Opfattelsen af den ældre Jorddeling; thi i dette Forhold fastholdt Folket Metalmarkens gamle Deling, saa at Mark Jord eller Korn blev ikke alene uensartet med Mark Penge, men blev et andet Tal.

Jeg veed vel, at Paastanden om de 10 Denarer paa Møntørtugen kan støtte sig til en Autoritet som Lүxdorphs¹⁾; men jeg kan ikke indsee rettere, end at den desuagtet staaer paa en ganske løs og uholdbar Grund. Lүxdorph henviser alene til Anders Sunesøns latinske Bearbejdelse af Skaanske Lov, 5te Bogs 23de Kapitel²⁾, hvor, som han siger, selve Skaanske Lovs *Øre* sees at være gjengivet ved triginta denarii. Han kunde have tilføjet, at endnu paa to andre Steder staaer istedetfor Lovens *Øre* 30 Denarer³⁾. Men da Sunesøn paa alle andre Steder gjengiver Lovens *Øre* ved *hora* eller *ora*, er det et stort Spørgsmaal, om han paa de tre anførte Steder har ment, at en *Øre* Penge er 30 Penninge, eller om han ikke netop har villet give en *anden* Størrelse af Bøden end *Øre*. Det kan herved mærkes, at det først anførte Sted svarer til 2den Bogs 17de Kapitel i Valdemars

¹⁾ Kjøbenhavnske Selsk. Skrifter IX, p. 636.

²⁾ Thorsens Udgave p. 144.

³⁾ Sammesteds p. 169. 194.

Sjællandske Lov og til 39te Kapitel i Eriks Sjæll. Lov, 2den Bog¹⁾, da der i alle tre Lovsteder er Tale om Bøder for hver Benstump, der uddrages af et Saar. I de to Sjællandske Love er den mindste Bøde sat til $2\frac{1}{2}$ Ørtug, hvilket netop er 30 Penninge, naar Ørtugen regnes til 12 Denarer. Lüxdorphs Mening er saa antaget af de Senere.

Naar Velschow derhos søger Grunden til Overgangen fra Regning efter Pund til Regning efter Mark i Folkets og Jordens Fattigdom, saa staaer denne Paastand ikke alene uden al Støtte i de historiske Mindesmærker, men hviler tillige paa et økonomisk Paradox: jo Mindre der bliver af en uundværlig Nødvendighedsartikel, desto mere *falder* den i Pris, og jo lettere Mønten bliver, desto mere *daler* den nominelle Pris paa de Ting, der skulle betales med Mønt! Sandheden er, at vore egne Kilder Intet lære os om Forholdet mellem libra denariorum og marca auri eller argenti eller denariorum, og ligesaa lidt om det danske Pund Penges Herkomst.

Jeg betvivler høiligen, at der nogensinde har været en bestemt Pris paa Korn, eller overhovedet anden staaende Pris end den, der i en ubekendt Tid er fremkommen som en naturlig Følge af Tidsforholdene, og som da af Aarsager, vi nu ikke mere kjende, ligesaa lidt som vi kjende Maaden, hvorpaa det er skeet, er lagt til Grund for Ydelser, saasom den ovenfor omtalte Brandhjælp i Skaane. Denne Pris har rigtignok været saa constant, at den kunde blive Grundlag for Korn- og Jordmaal; men derfra til en lovbestemt Taxt paa Korn er et stort Skridt: hvor var da den diktatoriske Magt, der skulde kunne fastslaa og opretholde en Taxt? Men det vilde føre altfor vidt her at gaa ind paa en Undersøgelse af denne Sag. Med fuld Vished kan det derimod paastaaes, at Udtrykket *Pund Korn* aldrig forekommer i anden Betydning end den bekendte: en Tolvtedel af en Mark Korn, to Skilling Korn. At Pund Korn nogensinde har været lig *Mark* Korn, er en Hypothese uden Støtte i Mindesmærkerne, alene henstillet for at bringe Symmetri imellem Leddene i et vilkaarligt dannet agrarisk System.

Naar Velschow endvidere paastaaer, at allerede i den tidlige Middelalder gik der 288 Skæpper Byg, men 240 Skæpper Rug og 480 Skæpper Havre først paa Kornpundet, saa paa Kornmarken, saa anfører han ingen anden Hjemmel for Paastanden end *Arennt Berntsens* Værk fra Midten af det 17de Aarhundrede, som alene handler om de agrariske Forhold paa Forfatterens Tid. Velschow siger rigtignok, at han kan bevise af Middelalderens Kilder, at dette ogsaa gjaldt i de Tider, hvorom Talen her er, Tiden før og under Valdemarerne. Men heller ikke her har han ført et saadant Bevis, ja end ikke paavist Noget til Bestyrkelse af Paastanden; han har kun fortrøstet Læseren til det, han haaber engang at faa Leilighed til at godtgjøre²⁾; men denne Leilighed har han aldrig fundet.

¹⁾ Thorsens Udgaver S. 33 og S. 44.

²⁾ De instit. milit. p. 88, Anmærkningen.

Hvad han muligens har samlet til en fuldstændig Lære om Maal og Vægt i Danmark, er i alt Fald blevet liggende i hans Pult. Jeg har aldeles Intet kunnet finde i Kildeskrifterne til Støtte for Paastanden, men tværtimod Adskilligt, som ikke lader sig forene med den. I Roskildebogen fra sidste Halvdel af det 14de Aarhundrede siges¹⁾ om Byerne *Vallingrød* (Tølløse Sogn, Merløse Herred), at Biskoppen i Sønder- (Skov-) *Vallingrød* har 8 Bønder, hver med 1 Øre Jord, i Nørre-*Vallingrød* 12 Bønder med ialt 11 Øre Jord. Af hver Øre Jord svares 1 Øre Byg, 1 Pund Rug, 14 Skæpper Havre, hvilket udregnes til 19 Pund Rug, 2 Læster (Mark) og $4\frac{1}{2}$ Pund Byg, 13 Pund og 6 Skæpper Havre. Dette Facit viser uimodsigeligt, at medens Læst eller Mark Byg er regnet til 288 Skæpper²⁾, saa er *Havrepundet* kun regnet til 20 Skæpper³⁾, netop *Halvdelen* af det Antal Skæpper, der efter Ar. Berntsen i Sjælland regnedes paa Pund Havre i det 17de Aarhundrede, og som efter Velschow regnedes derpaa allerede 4—5 Aarhundreder tidligere! En saa betydelig Vildfarelse vækker Mistillid til den anden Del af Paastanden, at Pund Rug ogsaa dengang regnedes til 20, ikke til 24 Skæpper, Mark Rug til 240, ikke til 288 Skæpper. Rug og Byg, indbefattet under den fælles Benævnelse *annona*, undertiden *frumentum*, regnedes overhovedet i den tidligere Middelalder lige, saa at det maa fastholdes, at en Mark af disse to Kornsorter er 8 Øre eller 12 Pund eller 24 Ørtuger *Korn*, hver Ørtug 12 Skæpper, Mark altsaa 288 Skæpper.

De Steder i Kildeskrifterne, Velschow paakalder⁴⁾ som Beviser for, at et sjællandsk Bol var en Jord, der gav 240 Denarer i Afgift, tale slet ikke *derom*, men vise kun, at gammel Jordskyld var ansat i Mark, Øre, Skilling, Denar, hvilket ikke behøver at bevises, fordi det er notorisk. Det eneste Sted, han har paapeget til Bestyrkelse for sin Paastand, at Skylden af et Bol deltes i 240, ikke 288, Denarer, er taget af Roskildebogen⁵⁾, hvor det hedder, at Bonden David Pedersen har i Snekkerup 1 Øre Jord, «nemlig 30 Denarer Jord»; altsaa, maa Velschow slutte, har Mark Jord eller 8 Øre Jord været 240 Denarer. Men Stedet selv viser netop ved den forklarende Tilsætning til Øre Jord, at her var et usædvanligt Forhold, der som Undtagelse bestyrker Regelen. Og imod denne enestaaende Undtagelse finde vi i samme Bog⁶⁾, altsaa fra samme Tid og efter samme Regnemaade som ellers er fulgt i Bogen, et andet Tilfælde, hvoraf det kan sees, at Skilling Jord netop var

¹⁾ S. R. D. VII, p. 21—22.

²⁾ $19 \times 36 = 684$ Skæpper eller $2 \times 288 + 108$ Skæpper, det er 2 Mark + $4\frac{1}{2}$ Pund, Pundet à 24 Skæpper.

³⁾ $19 \times 14 = 266$; $\frac{266}{20} = 13$ Pund + 6 Skæpper.

⁴⁾ De inst. milit. p. 86, Anm. 1, nemlig: S. R. D. IV, p. 485. 489. 498; «et sæpius» tilføier han, uden at anføre Stederne.

⁵⁾ S. R. D. VII, p. 66.

⁶⁾ S. R. D. VII, p. 42.

12 Denarer. I Odsherred var Byen Vædinge med ialt 27 Øre Jord; der var 15 Gaarde med følgende Jordtilliggende:

1 Gaard med $\frac{1}{2}$ Mark, altsaa, naar Ørtug regnes til 12 Denarer, med 4 Øre = 12 Ørtug	= 144 Denarer
2 Gaarde hver med 2 Øre + 9 Denarer, altsaa	= 162 —
5 Gaarde, hver med 2 Øre	= 360 —
1 Gaard med $4\frac{1}{2}$ Skilling	= 54 —
3 Gaarde, hver med 4 Skilling	= 144 —
3 Gaarde, hver med 1 Øre	= 108 —

Ialt saaledes 972 Denarer Jord, hvilket kun delt med 36 giver 27 og altsaa viser, at Øre er 36 Denarer, Ørtug eller Skilling Jord 12, ikke 10 Denarer.

Efter disse Bemærkninger maa det erkjendes for nødvendigt at see bort fra Velshows tilsyneladende saa sindrige Lære om et System i de gamle Landboforhold, idet jeg dog villigt og med Tak anerkjender det meget Fortræffelige, hans Dissertation iøvrigt indeholder.

6. Fastholdes maa det saaledes, at Udtrykkene Mark Jord, Øre Jord, Skilling eller Ørtug Jord, Denar eller Penning Jord betegne saa Meget af den Rebning underkastede Maalsjord, som kunde besaaes med en Mark, Øre, Skilling, Denar Korn, det er med henholdsvis 288, 36, 12 og 1 Skæppe Rug eller Byg, — ikke just hvert Aar besaaes, men som havde Sædejord til en saadan Udsæd. Oprindeligt, foran de historiske Mindesmærkers Tid, har dette vel været den virkelige Udsæd; men denne Bestemmelse er bleven staaende saa længe, at den efterhaanden har fjernet sig fra Udsædens virkelige Mål og er bleven til en Matrikelstørrelse, om man vil tillade Ordet, der i Bøgerne kaldtes paa Latin *census*, paa Dansk *Skyld*; terra octo solidorum in censu, eller otte Ørtugskyld¹⁾, er en Jord, der oprindeligt var anslaaet til at modtage otte Skilling eller 96 Skæpper Korn i Udsæd. Ordet *census* i denne Forbindelse betegner paa Bøgenes Tid i Almindelighed ikke den *Afgift*, der svarede af Jorden, men den *Skyld*, der hvilede paa den i Forhold til Udsæden, saa at Ordet er nærmere i Slægt med vort *Hartkorn* end med *Landgilde*. Dette er ikke alene en nødvendig Forudsætning for at forstaa Bøgerne; men det fremgaaer ogsaa deraf, at *terra in censu* eller Jord i Skyld siges at ligge i dette eller hint navngivne Bol²⁾, eller at

¹⁾ Jfr. S. R. D. VII, p. 55.

²⁾ F. Ex. i Sorøbogen, S. R. D. IV, p. 477 — septem oras cum solido terræ in censu in tribus agris sive bool, in Frændebool decem solidos terræ in censu, in Langbobebool duas oras terræ in censu propius ad solem, et duas oras in Mulæbebool posterius a sole. — Sstds. p. 508 — curiam Pilegardh cum XVI solidis terræ in censu in Ornumbebool. — Sstds. p. 509 — in Asmundebøol XI solidos in censu cum duobus fundis et domibus, in Sonesbebool XIII solidos in censu cum fundo etc.

den *ligger til* en Gaard¹⁾, eller at Gaarden *har* Jord i Skyld²⁾, eller naar der nævnes Gaard *med* terra in censu³⁾. Især bliver det tydeligt paa saadanne Steder, hvor Skylden og Afgiften nævnes ved Siden af hinanden og derved bestemt adskilles, saa at Vildfarelse er umulig. Kort Reberg i Torp paa Falster skjødede Aar 1417 Skovkloster en Gaard i Egelev, «hvortil ligger 2 Øre Skyldjord og (som) giver 1 Pund Korn»; Aar 1496 eiede samme Kloster i Kvislemark «en *twiggæ Ørtis*» (d. e. en Toørtug) Jord, som Lars Pedersen har i Brug og giver 12 Skæpper Byg, og en Skæppe Havre til Biskopstiende⁴⁾. I Valdemars Jordbog selv finde vi Følgende: «Dette er Viskindes Tilliggende; der er i Skyld (in censu) 4 Mark mindre end 6¹/₂ Skilling; af samme gives 10 Øre Korn mindre end 1 Skilling samt to Mark Penge og 10¹/₂ Skilling. I det hele Jordtilliggende (in tota terra) kan saaes 8¹/₂ Mark og 2¹/₂ Skilling Korn». Ligeledes ved *Snesere*: «8 Skilling i Skyld (in censu); betaler aarlig 4 Mark Sølv»⁵⁾.

Det er allerede bemærket, at Udsæds-Ansættelsen blev til en Skyldsætning derved, at den virkelige Udsæd ved Agerbrugets Frem- eller Tilbagegang fjernede sig mer eller mindre fra den oprindelige Ansættelse. Dette ligger i Sagens Natur; det fremtræder ogsaa paa mange Steder i Censusbøgerne. I Jordbogen have vi det nysanførte Tilfælde med Viskinde, hvor der i en Jord, ansat til 4 Mark Skyld, kunde saaes mere end 8¹/₂ Mark Korn; og i Roskildebogen forekomme mange lignende Tilfælde. I Faurbo havde Biskoppen 2¹/₂ Mark Jord, af hvilke 12 Øre ligge til Hovedgaarden og kunne tage imod 4 Mark i Udsæd; i Jydstrup var 4 Mark Jord, hvoraf hver tog imod en Udsæd af 2 Mark Korn; i Ballerup havde Biskoppen 5 Bol Jord, som hver havde mere i Udsæd end andensteds 2 Bol⁶⁾; og mange andre Steder. Dette kan kun forstaaes saaledes, at den oprindelige Skyldsætning efter den Udsæd, Jorden da modtog, er bleven staaende, medens Mere og Mere af hidtil udyrket Jord er taget under Ploven; derfor hedder det ogsaa om Jydstrup, at de to Mark Jord har saa meget Land, som pløies med 4 Plove. Agerbruget fjerner sig nødvendigt fra enhver Matrikulering, der kun kan svare nogenlunde til Virkeligheden i Ansættelsens Øieblik. Et paafaldende Exempel frembyder Falster, hvor der efter Matriklen af 1844 fandtes ikke mindre end 1125 Tønder Hartkorn mere end ved Christian den Femtes Matrikulering af 1690; thi her var Agerbruget meget betydeligt udvidet ved de store Hovedgaarde, som

¹⁾ — curiam suam — cui adjacent terræ dimidiæ marcæ in censu cum agris etc., et cum attinentiis suis omnibus, S. R. D. IV, p. 497. — unam curiam in Tockerop, cui adjacent IV solidi terrarum, S. R. D. IV, p. 381. Jfr. VII, p. 45.

²⁾ — in Næsby juxta villam Broby curias duas habentes XVI oras terræ in censu et curiam unam in Thyfløse Voras terræ in censu habentem. S. R. D. IV, p. 483, 500.

³⁾ — unam curiam cum VII oris terrarum in censu, S. R. D. IV, p. 495.

⁴⁾ S. R. D. IV, p. 354. 380.

⁵⁾ S. R. D. VII, p. 526. 527.

⁶⁾ S. R. D. VII, p. 27. 54. 67.

oprettedes, da Kongen i Aaret 1766 solgte alt sit Jordgods m. m. paa Øen, det vil sige omtrent den hele Ø med Undtagelse af Kjøbstæderne og et Par mindre Gaarde.

7. Denne Betydning af Ordet census, Skyld, var den almindelige i Østdanmark i det 12te til 14de Aarhundrede; men der findes ogsaa nogle Steder i Censusbøgerne, hvor Ordet bruges om den aarlige Afgift af Jorden. Saaledes skjænkede i 12te Aarhundrede Absalons Fætter Toke Ebbesøn til Sorø i Hæslerød terram X orarum in censu, og i Lerholte terram de censu dimidiæ marcæ nummorum annuo, og Skjalm Hvides Datterdatters Søn Johannes Kammermester mageskiftede nogen Tid derefter med Klosteret, hvorved han blandt mere Jordgods overdrog det i Næsby 1½ Mark aarlig Skyld, i Ørslev en Jord af 13 Skilling ligeledes i aarlig Skyld (— in censu annuo)¹⁾. Men dette siger ikke nødvendigt, at her var Jorden ikke skyldsæt paa sædvanlig Vis, efter den oprindelige Udsæd; maaske siger det kun, at Klosterarkivets Skriver har i Aktstykket, han excerperede, fundet ikke Skylden, men kun Afgiften anført. Eller ogsaa kan det hidrøre derfra, at Jorden har været hvad der senere kaldtes *Gribsjord*, Jord, der ingensinde blev egentlig skyldsæt, — rimeligvis fordi den ikke har været i Brug som «Rebedræt»; thi Bol eller Rebedræt modsættes Ornum²⁾; kun den Første sættes i Skyld, ikke Ornum, med mindre dette inddroges til den fælles Bymark, hvilket antydes ved det tilsyneladende modsigende Ord *Ornummebol*, der forekommer flere Steder³⁾. Ornum er da sat alene i Landgilde, saa at *Afgiften* blev Skylden. Man ser dette ret klart af § 28 i Christian den Tredies Koldingske Reces⁴⁾, hvor det hedder, at naar Reb skal mæles, da hvor Fjerding findes paa Mark, skal rebes efter Fjerding, hvor Bol er, skal rebes efter Bol, hvor Otting er, skal rebes efter Otting; saa skal og være om Tolfting, Fjerding eller Kvarter; og hvor saa findes, at *Gribsjord* er, som tilforn ikke haver været lagt i Bol, Fjerding, Otting eller Mark Sølv Jord, da skal den rebes efter gammel Landgilde og Skyld.

8. Ved denne Skyldsætning efter den Udsæd, Jorden kunde modtage, var altsaa vundet en Kvalitetsbestemmelse, der i Forbindelse med Kvantiteten gav et Værdimaal for Jorden. Vistnok er dette i de fleste Tilfælde benyttet som Grundlag for Afgiften, naar Jorddrotten overlod Andenmand Jorden til Brug; men deraf kan dog ikke ligefrem sluttes, at terra in censu, Jord i Skyld, er det Samme som *Fæstjord*. Ikke alene forekommer det, at Eieren selv bruger en skyldsæt Gaard⁵⁾; men det kan ikke betvivles, at saadanne Gaarde

¹⁾ S. R. D. IV, p. 467, 475.

²⁾ F. Ex. S. R. D. VII, p. 42; jfr. Jydske Lov 1, 45—46, Thorsens Udg. p. 66.

³⁾ S. R. D. IV, p. 471, 507, 508. Ældste danske Arkivregistraturer I, p. 128.

⁴⁾ Rosenvinges Udgave i 4de Bind af Samling af gl. danske Love, p. 268.

⁵⁾ F. Ex. Niels Andersen og Hustru i Øreby, der ved Gavebrev af 1383 skænkede unam curiam nostram,

i mange Tilfælde ere drevne ved Bryder for Jorddrottens egen Regning, eller af Gaardsæder, der som Halvtrælle stode langt under Landbo eller Fæster, som var «Mand for sig». Overalt er det umuligt at indfatte disse Forhold begrebsmæssigt i skarpe Grændser, ikke alene fordi vor Kundskab om dem er saa ufuldstændig, men fordi de vistnok aldrig have havt nøiagtige *almindelige* Bestemmelser. • De ere ikke fremkomne ifølge Beslutninger fra oven, enten ifølge overmægtige Kongebud eller ved gennemgribende Folkebeslutninger, men have dannet sig sædvanemæssigt, efter Tingenes Natur og Menneskenes Forstand, derfor med stor individuel Frihed, som *Tilfælde*, ikke efter et regelmæssigt Skema. Derfor mangler ogsaa Meget i, at Skylden træder ens frem i Øst danmark; ved Siden af Ansættelsen i Mark, Øre, Skilling Jord, eller terra in censu, finde vi ogsaa de gamle Kvantitetsbestemmelser Fjerding og Otting. Efter Roskildebogen synes disse sidstnævnte Jordmaal at have været overveiende brugt endnu i det 14de Aarhundrede paa Biskoppens Gods i Nordsjælland, dog ogsaa der ved Siden af Mark og dens Dele, hvilke i det Øvrige af hans sjællandske Gods have langt Overhaand. Imidlertid er der, ogsaa uden Hensyn til *Bolets* Overgang, Grund til at tro, at Fjerding og Otting ligeledes have faaet Kvalitetsbestemmelseres Natur; thi hvorledes skulde det være muligt, at Brugerne kunde lige under Jorddrottens Øine *undertrykke* en eller anden Fjerding Jord, dersom denne ikke havde været en Regningsstørrelse, — dersom den, med andre Ord, kunde været paavist rent *geometrisk*?¹⁾

Dette bliver i høi Grad bestyrket deraf, at i det 14de Aarhundrede var *Bolet*, Fjerdings og Ottings Moder, i Sjælland blevet ensbetydende med *Mark Jord*, altsaa en Skyldbestemmelse, en Matrikelstørrelse. «Saagodt som i hele Sjælland», siger Aarhusbogen, «udgjør 8 Øre et *Bol*»,²⁾ og de andre Censusbøger bekræfte det paa hvert Blad. Mark er 8 Øre, Bol er 8 Øre, Mark Jord altsaa det Samme som Bol Jord i Sjælland. Trængte dette til Bekræftelse, vilde Roskildebogens Udtryk paa flere Steder være afgjørende. Om *Faareveile* i Odsherred siger den, at Byen har 24 Øre Jord, «nemlig» (videlicet) tre *Bol*; om *Overød* i Søllerød Sogn, at der engang var 12 Gaarde, hver med 4 Skilling Jord, «og saaledes ialt 2 Bol». Det var altsaa hvad der forstod sig af sig selv, at *Bolet* havde 8 Øre eller 24 Skilling Jord. Omvendt hedder det om *Stavnsholt* i Farum Sogn, at Biskoppen der har 2 Mark Jord, «af hver *Otting* gives 1 Skilling Grot»; her er altsaa *Bolets* Ottende-

in qua habitamus ibidem, cum quatuor oris terrarum in censu til Parakletkonventet i Ebbelholt. S. R. D. VI, p. 173.

¹⁾ Roskildebogen siger, S. R. D. VII, p. 17: Nota, hic in Hafrebyerg deficiunt III quartæ terræ, quas rustici subprimunt.

²⁾ S. R. D. VI, p. 424. Med Hensyn til *Antallet* af Øre, Skilling, Denar i Bolet har jeg kun fundet 3 Undtagelser i Sjælland fra den anførte Regel. I *Arløse* og *Arløsetorp* (Øster-Flakkebjergherred) regner Roskildebogen 12 Øre paa Bolet, men anmærker det netop som en Eiendommelighed; i *Gurede* havde *Mark Jord* kun 6 Øre, hvis ellers Udgiven her er rigtig; og saa det ovenfor (S. 237) berørte Tilfælde i *Snekkerup*, hvor en Øre Jord siges kun at have 30 Denarer. S. R. D. VII, p. 11. 19. 66.

del sat istedetfor *Markens* Ottendedel, Ottingbol for Øre Jord. Elmelunde Kirke paa Møn eiede en halv *Otting* og fire *Skilling* Jord; Otting og Skilling her ensartede¹⁾. Man kunde da gjerne have nøiedes med Mark Jord som Skyldsætningens Maal og henlagt Ordet Bol; men saadanne ældgamle Ord ere meget ihængende. *Ordet Bol* holdt sig ved Siden af *Mark*, men Bolet blev som denne en arithmetisk Størrelse, — selvfølgelig dog uden helt at opgive sit geometriske Væsen. Det lærte at tale med fremmed Tunge, det talte om Øre, Skilling, Penning Jord som sine Underafdelinger, skjøndt det havde laant dem fra *Marken*; men nu og da løb den gamle Tale det dog i Munden, saa at Bolet kaldte sine ægte Børn Fjerdings og Otting med deres rette Navn. Og *Mark Jord* glemte sig ogsaa, idet det nævnte Otting, hvor det mente Øre.

Dette har været Grunden til de sjællandske Bols almindelige Lighed, medens Uligheden netop er Bolenes Særkjende i Jylland og andre Steder i Danmark, hvor deres geometriske Væsen endnu var overveiende, — dette, ikke Lighed ved den oprindelige Deling ifølge en utænkkelig Selvbeherskelse og økonomisk Visdom hos indvandrende Barbarer ved den første Nedsættelse i Landet. Størrelsen af de først grebne Jordstykker kan kun have været rent tilfældig, uden anden Grændse end andre Indvandreres Modstand. Islands første Bebyggelse af Nordboer viser paa det Klarest, hvorledes det gaaer til ved Nybyggeres første Greb i et Land, der ligger aabent for dem. I Sjælland maa Værdimaalets Kamp med Arealet, der for den største Del ligger foran de historiske Kilder, som kun vise os Spor af dens Slutning, have fremkaldt hyppig Regning og Rebning af den Jord, der var fælles for flere Brugere. «Rebedræts» Vurdering efter Mark og Markens Dele i Udsæd har draget Bolet, hvis rent geometriske Væsen i Tidens Løb mere og mere rystedes ved Deling, Samling, Behandling efter ganske andre Hensyn end de oprindelige, saasom efter Arvingernes Antal, helt over til sig, saa at det Arithmetiske fik Overhaand over det Geometriske. Bolet blev i Sjælland en og samme Regningsstørrelse, hvor forskellige ogsaa *der* de forskellige Bols Arealer maa have været.

9. Bol betegner paa Censusbøgernes Tid saaledes ikke egentlig et Jordbrug, men et Maal for Jorden. En anden Størrelse kommer frem: *Gaard*, mansio, curia, med tilliggende Jord og Brugsret i Ore, Overdrev og Skov. I det 12te Aarhundrede nævnes ofte *mansio* eller *curia* saaledes, at Ordet tydeligt betegner en større enkelt Gaard med Bol Jord²⁾. Var Talen dengang om *Bondejord*, toges kun Hensyn til *By* eller til Jord: saa

¹⁾ S. R. D. VII, p. 42. 57. 61. 107.

²⁾ F. Ex. i Erkebiskop Askers ovenfor anførte Gavebrev til Domkirken i Lund, Diplom. Svec. I, p. 45; Erkebiskop Absalons Gave til Sorø Kloster af mansionem sive curiam in Wæthleby, der havde 5 mansos et unum octonarium, S. R. D. IV, p. 469 og 503. Til samme Kloster gav Erkebiskop Andreas Sunesøn mansionem et curiam suam in villa Aas de 4 mansis terræ, ib. p. 474.

mange Bol og Fjerdinger, eller Mark og Øre, ere solgte eller givne til Klostret, ikke saa mange Gaarde med deres Skyld; det er som om Jorden var Alt, Gaarden Intet. Men fra det 14de Aarhundrede kommer Bondegaarden, curia, colonia, med sit Tilliggende efter Skyldsætning frem som Navnet paa det almindelige Jordbrug, medens Bolet som mansus eller Maal for Jorden trækker sig længere og længere tilbage, idet dog nu Ordet *Bol* som Navnet paa et Jordbrug i det Hele træder tydeligt frem, indtil der gjøres en kjendelig Forskjel mellem *Bol* og *Bol Jord*. I det 15de og 16de Aarhundrede høre vi en Vending som denne: «Manden, der paa Bole boer»¹⁾. Men jo tydeligere Bondegaardens Omrids bliver, desto sjældnere bliver det at finde en saadan med en hel mansus, derimod hyppigt, at i Bolet er flere Gaarde, eller at Bolet er delt mellem flere Gaarde; og endnu hyppigere, at Gaarden har saa og saa mange Skilling eller Øre Jord²⁾. Der bliver tre over- og underordnede Begreber: *By, Bol, Gaard*; men Gaard træder mere og mere foran Bol som den agrariske Enhed omtrent samtidigt med, at Skylden omdanner Bolets gamle Væsen.

10. Men Udviklingen blev ikke staaende ved den gamle Skyldsætning, og kunde det ikke, fordi denne ikke var Enkeltmands eller en enkelt Tids Værk, men Livsytringer af Folket i dets Forhold til Naturen. Fra det 14de Aarhundrede træde samtidigt med Bondegaarden bestandigt stærkere *Afgifterne* af den frem som Maal for dens Værdi. Saa langt Mindesmærkerne gaa tilbage, nævnes jo vel i mange Tilfælde Afgifterne af Jord som overdrages til ny Eier; men det er dog først fra den nævnte Tid at de træde bestandigt stærkere frem, længe ved Siden af Skylden, indtil de i den sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede saa godt som ene tages i Betragtning ved Overdragelse af Bondegods. Veiledende i denne Henseende ere især Klosterbøgerne, fordi de i en Række af Adkomstbreve, mest i Uddrag, vise Skridt for Skridt, hvorledes Stiftelserne erhverve deres store Jordgods gennem flere Aarhundreder, og derved tillige aabne et Indblik i Landboforholdenes fremadskridende Omdannelse. *Ebbelholts* Brevbog navnlig har opbevaret en Række af Adkomstbreve i fuldstændig Afskrift, hvor man samtidigt med at Sproget bliver dansk seer Afgifternes mange forskellige Dele og Størrelser nøiagtigt opskrevne, medens Skylden ikke mere omtales. Grunden til denne Forandring kan ikke bestemt paavises; men den maa upaatvilelig søges deri, at den gamle Skyldsætning efter den oprindelige Udsæd efterhaanden er kommen saa langt bort fra det virkelige Agerbrug, at den ikke længer gav et nogenlunde brugeligt Maal for dettes Værdi. Bondegaardens Afgift som Renten af Jorddrottens Kapital blev da Maalet: Kjøberen erhvervede en Rente for en Kjøbesum, der ikke længer

¹⁾ S. R. D. VI, p. 203. 218.

²⁾ Dette fremgaaer især af Roskildebogen, f. Ex. S. R. D. VII, p. 11. 12. 15. 16—17. 30. 42. 43. I Solbjerg er 4 Bol mindre end en Fjerding øde, «nemlig» 5 Gaarde; sammesteds p. 102.

kunde bestemmes efter Gaardens Skyldsætning. Vanskeligt er det dog at tro, at Afgifterne have været bestemte uden et Grundlag, et Forhold imellem dem og den virkelige Udsæd med Gaardens øvrige Brug og Nytte; men hvilket dette Forhold har været i den senere Middelalder, er os nu ikke mere bekendt. I mange Tilfælde se vi vel et Ligemaal mellem Skyld og Afgift, der lader formode, at der engang har været en Tid, da Skylden og Afgiften vare lige store, Landgilden lig den oprindelige Udsæd. Saaledes havde Biskoppen af Roskilde fem Bønder i *Klippinge* i Stevnsherred, som hver af 6 Skilling Jord ydede 3 Pund Korn, det er 72 Skæpper Korn af 72 Skæpper Jord; i *Mærn*, Baarseherred, gav Øre Jord Øre Korn; saaledes ogsaa i *Øster-Egesspor*, i *Lækkende*, i *Kjøng*, i *Hagendrup*, i *Yderby* (Odsherred). I *Lumsaas*, Odsherred, var 12 Gaarde, hver med 2 Skilling Jord, hvoraf gaves 1 Pund Korn, — og efter samme Forhold i flere andre Byer; især er Biskoppens Gods i *Vædinge*, Faareveile Sogn i Odsherred, i denne Henseende mærkeligt¹). Men i langt flere Tilfælde finder ingen saadan Lighed Sted; forgjæves søges i Middelalderens Kildeskrifter Spor af en almindelig Regel for Landgildens Størrelse; efter Tid og Leilighed, Jordbrugets Frem- eller Tilbagegang, og hvad der ellers hver Gang kan have haft Indflydelse, er Forholdet ordnet mellem Jorddrot og Fæster individuelt, derfor høist mangfoldigt. Men i det 16de og 17de Aarhundrede kommer atter en Regel for Landgildens Størrelse til syne, navnlig i Anledning af Mageskifter mellem Kronen og Adelen, medens der ved Overdragelse af Fæstegods imellem Jorddrotterne indbyrdes kun anføres hvad Bonden *yder*. Naar Kronen byttede med Adelen, foretog de udnævnte Kommissærer en dobbelt Vurdering af Godset, idet de kaldte Brugerne for sig og lode dem opgive baade hvad de *havde at svare* og hvad de kunde *saa*, samt hvor stor Høslet og Skovbrug til Svinsolden der laa til Gaarden. Disse Størrelser forvandlede til hvad der kaldtes *hart Korn* — thi nu kommer dette Ord frem — paa den Maade, at alle *Ydelserne* udregnedes efter en forud bestemt Taxt til *Byg* eller haardt Korn, medens *Udsæden*, med Tillæg af Eng og Skov, beregnedes til *Bygsæd* i Tønder og Skæpper, hvilken Sum deltes med *tre*; Kvotienten kaldtes underligt nok «Eiendommen», som i denne Forbindelse ikke betegner Gaardens Værdi i Handel og Vandel, men Forholdet mellem den Fæsteren overdragne Jord og Nytte paa den ene, hans Ydelser til Jorddrotten paa den anden Side. Da var det Regelen, at for hver Skæppe Landgildebyg, Gaarden maatte udrede, skulde der overleveres Fæsteren *tre Skæpper Bygsædsland*. Der blev saaledes to Slags Hartkorn: Landgilde-Hartkorn og Eiendoms-Hartkorn; men dette Sidste var i sit Væsen intet Andet end det, der laa til Grund for det gamle terra in censu, den gamle Skyldsætning efter Udsæden²).

¹) S. R. D. VII, p. 3. 6. 7. 8. 26. 33. 35—36. 42.

²) Man see f. Ex. den mærkelige Magelægsforretning af 1577 imellem Kronen og Fru Anna Lunge i Fyenske Aktstykker, 2den Samling, p. 21 ff. Reglen er videre udført, med de i Midten af det 17de

Ret beseet er der nært Slægtskab mellem dette Udsæds- eller Eiendoms-Hartkorn og vort nuværende Matrikelhartkorn: Jordens Størrelse i Forbindelse med dens Evne, her udtrykt ved den Udsæd, den kan modtage, bestemmer dens Værdi.

11. Dette var Udviklingens Gang i Østdanmark, der efterhaanden udbredte sig i hele Landet, indtil denne Værdimaaler for Jordgods blev almindelig i alle Landets Dele. Men i det 13de Aarhundredes første Halvdel, paa Jordbogens Tid, kan det af denne Bog kun sees, at *Bol* og dets Dele, eller *mansus*, betegner et Stykke Jord, som i Sjælland ved den tilkomne Censusbestemmelse er ifærd med at gaa over fra en blot geometrisk Størrelse til at blive ogsaa en aritmetisk, uden at det lader sig afgjøre, hvor vidt Overgangen dengang var fremskreden. Det kan ikke sees af Valdemars Jordbog, om Foreningen af Kvantitets- og Kvalitetsbestemmelsen allerede da var fuldbyrdet — altsaa ikke, om *Bol* allerede da var bleven ensbetydende med *Mark* Jord, det er, om Ordet *Bol* da betegner en Skyldsætning; men det var i ethvert Fald paa Veien til at blive det. Medbringer man den her forklarede Udvikling af Skyldsætning, vil man ligesom for Øine se Overgangen i hvad Jordbogen har om Slagelseherred eller om Viskinde og andre kongelige Besiddelser i Arfsherred, hvor Notitserne ere saa kortfattede, at de forudsætte Samtidiges tilstrækkelige Kundskab om de daværende Landboforhold.

Andet Afsnit.

Guldvurdering.

1. I *Vestdanmark*, Nørre- og Sønderjylland med Fyen og de tilliggende Øer, finde vi ligeledes i Jordbogen ved Siden af *Bol*, Fjerdings, Otting som Kvantitetsmaal tillige et Værdimaal, men af anden Art end den almindelige sjællandske Skyldsætning, nemlig *Guld-vurderingen*, „*gulz wirthing*“, hvorved Jorden ansattes i Mark Guld eller Sølv, eller Markens Dele. Til Grund ligger den samme Deling af Metalmarken, som i Sjælland laa til Grund for Korn- og Jordmaal¹⁾, men som i Vestdanmark ikke gjennem Kornets Pris og Maal middelbart bestemte Jordens Værdi, men umiddelbart blev Udtrykket for Jordens Værdi i Kjøb og Salg. Mark-Guldsansættelsen er altsaa en Pengeansættelse; dette siges ogsaa udtrykkelig af Kong Knud Valdemarson i et aabent Brev af 21de Marts 1183, hvorved han forøger sin Faders Gave til St. Knuds Kloster i Odense. Kongen nævner her i det Enkelte

Aarhundrede almindeligst gjældende Taxter, i Arentt Berntsens Værk, 2den Bogs 1ste Part, 4de Kapitel, S. 46 ff., navnlig Taxterne 52, jævnført med S. 83—84 og med Formerne for Mageskifter i 3die Bogs 2den Part, 3die Kapitel, S. 380—393.

¹⁾ See ovenfor S. 232.

de Jordeiendomme, han overdrager Klostret, og tilføier saa, at «disse Eiendomme paa 20 Mark Guld efter den Pengeværdi, hvortil de ere anslaaede»¹⁾, har han givet for sin Faders Sjæl. Men det er gaaet med denne Ansættelse som med Skyldsætning efter Udsæd i Sjælland: den er, efter oprindelig at have angivet den Pris, der virkelig ved Salg var opnaaet for Jorden, eller hvortil Jordens Værdi var anslaaet, bleven staaende længe nok til at antage Karakteren af *Skyld*. Og ligesom ved det sjællandske Korn- og Jordmaal har Guldvurderingen holdt paa den gamle danske Deling af Metalmarken i 8 Øre, 24 Skilling, 288 Denarer ogsaa efterat Møntmarken var gaaet ned til Deling i 16 Skilling. Da nu virkelige Handler, saavidt de ikke vare Bytte, selvfølgelig afgjordes i Landets gangbare Mønt, saa blev ogsaa derved Guldvurderingen en Taxation paa Grundlag af det i Handlens Øieblik stedfindende Forhold mellem den Pengesum, hvormed Kjøbet skulde berigtiges, og det Mark-Gulds- eller Sølv-Tal, hvortil Eiendommen sidste Gang var ansat. Spørgsmaalet blev: hvad er *nu* Prisen paa en Mark Guld i Jord? Men Guldvurderingens Natur som en Skyldsætning forandredes ikke, eftersom Mønten og Prisen forandredes, ikke engang eftersom Forholdet mellem Guld og Sølv forandredes; endnu i Aaret 1823 var i Angel en Mark Guld i Jord lig *otte* Mark Sølv²⁾, saa at Zifferet for det ældgamle Værdiforhold mellem Metallerne er i denne Forbindelse bleven staaende Aarhundreder efter at deres virkelige indbyrdes Værdi var bleven en ganske anden. Enhver Tanke om *Metallerne* Guld og Sølv var altsaa dengang forlængst forsvunden fra Jordens Guldvurdering, og kun *Ordene* Mark Guld og Mark Sølv beholdtes som Navne paa Forhold mellem Jord og Ydelse.

I Jordbogen er Mark Guld et Værdimaal; men skjøndt det som saadant er en Kvalitetsbestemmelse og altsaa i Slægt med vort Hartkorn, maa dog alle Forsøg paa at udfinde Betydeligheden af det Land, der i Valdemarernes Tid repræsenteredes ved en Mark Guld, eller dets Forhold til en Tønde Hartkorn, blive frugtesløse, saa længe man ikke veed, om Guldvurderingen i et givet Tilfælde grunder sig paa den oprindelig antagne, eller paa den paa et bestemt Tidspunkt gangbare Pris, og saalænge man ikke kjender det Jordareal, der in casu indbefattedes under Guldvurderingen. Jeg har ikke truffet noget Tilfælde, hvor disse Faktorer vare givne; og hvor store Feilslutninger man udsætter sig for, ved uden dem at ville omsætte Mark Guld til Hartkorn, sees ret paafaldende af et enkelt Tilfælde. C. S. Testrup forsøgte midt i forrige Aarhundrede følgende Regning: I Aaret 1239 afstod Domkapitlet i Viborg til Kongen 30 Mark-Gulds-Jord paa Agerø i Limfjorden; i den ny Matrikel (Christian den Femtes) staaer Øen for 85 Tønder Hartkorn; altsaa svarer 3 Mark Guld omtrent til 8 Tønder Hartkorn. Det Forfeilede i denne Slutning har allerede Olufsen

¹⁾ Has possessiones, viginti scilicet marcharum auri secundum pecuniariam pretii earundem pensitationem cet — Stephani prolegomena in Saxonem p. 17.

²⁾ Ingwersen, die Landwirthschaft in Angel, Staatsbürgerl. Magazin III, p. 12.

paavist ved den simple Bemærkning, at «terra in insula, quæ dicitur Aker», ikke er det Samme som hele Øen¹⁾. Han kunde have tilføiet, at ifølge Jordbogen eiede Kongen 8 Aar tidligere allerede 18 Mark-Gulds-Jord paa denne Ø, og at selv om 48 Mark var al den *Guldsjord*, der fandtes paa Øen, saa giver dette ingen tilstrækkelig Oplysning om al Øens Jord: hvor meget laa dengang udenfor den rebdragne Bolsjord som Udmærk, Skov, Kjær, Mose osv.? og hvormeget deraf var imellem 1239 og 1690 bragt under Ploven? Men om man end et Øieblik antog alt dette for bekjendt, eller om man end forudsatte, at 48 Mark Guld paa Agerø i det 13de Aarhundrede svarede til 85 Tønder Hartkorn i Slutningen af det 17de, vilde det dog være en ganske forfeilet Slutning, at altsaa 1 Mark Gulds Jord i Almindelighed i Jylland maatte svare til 1 Td. 6 Skpr. « Fdk. 2 Alb. Hartkorn²⁾»; thi det vides ikke, om her er ment den oprindelige Guldvurdering, antiqua æstimatio, eller om Jorden paa Agerø er omvurderet ifølge senere Salg, og da *naar* og til hvilken Pris eller efter hvilket Forhold imellem den gangbare Mønt og Guldsjord.

2. Alt viser Guldvurderingen som et Værdimaal for Jorden af *lokal* og *kommunal* Betydning, ikke som en almindelig Statsinstitution endog blot i Jylland eller Vestdanmark. Man har vel paastaet dette Sidste; navnlig staaer Velschow stift paa, at den er bestemt «publica auctoritate», og han forkaster Olufsens dog uden Tvivl rigtigere Mening, at den er selvgroet, et Værdimaal, der uden Indgriben fra oven har dannet sig efterhaanden ved Priser, som opnaaedes for solgt Jordgods³⁾. Der findes intet Spor af en Statsmatrikulering, men vel af Guldvurderingens lokale Natur; saaledes hedder det om Byen *Veng* i det 12te Aarhundrede, at den da, paa den Tid Cistercienserne overdroge den til Kongen, *imellem Eiermænd* — inter possidentes — kun ansloges til 30 Mark Guld⁴⁾; og i Jydske Lov 1,44 tales der ligefrem om en Vurdering *byvis*: «strider Bonde med Kirke om Jord, der gjælder mere end 1 Mark Sølv efter *rette Byvurdering*, skulle Sandemænd dømme derom⁵⁾. Hvad der anføres for den Paastand, at der *maa* have været en Guldvurdering fastsat ved et almindeligt Paalæg — «publica auctoritate» — viser allerede, at Paastanden ikke hviler paa

¹⁾ C. S. Testrup, Danmarks og Norges Krigsarmatur, S. 191. Olufsen i Vidensk. Selsk. Skrifter 1, 308. Viborg Domkapitels Skjøde af 1239 i Danske Magazin 5, 35. Jfr. Jordbogen S. R. D. VII, p. 518 og den tilhørende Note Nr. 37, p. 564.

²⁾ Hvorledes J. E. Larsen kommer til at regne 1 Mark Guld for 8 Tønder Hartkorn, veed jeg ikke. Han har ikke anført Noget til Bevis for Paastanden; Samlede Skrifter af J. E. Larsen, 1ste Afdeling, 1ste Bind, S. 433.

³⁾ Velschow, de institutis milit. § 26, p. 94. Olufsen anf. St., p. 300 ff.

⁴⁾ Om Klosters Bog i S. R. D. V, p. 242.

⁵⁾ Jydske Lov, Rosenvinges Udgave S. 86. Jeg veed nok, at i et andet Haandskrift (— see Variantnoten hos Rosenvinge, og Thorsens Udgave, p. 65 —) staaer ikke *byvirthing*, men blot *wirthing*; men alle de tre gamle Oversættelser af Loven understøtte Læsemaaden hos Rosenvinge: «Byes Vurdering», consvetudo villæ», «de sede des dorpes», eller «na rechter warderinge des dørpes».

Efterretninger, men paa Formodninger og Slutninger; og disse Slutninger udholde ingenlunde en Prøvelse. Det er to Statsbyrder, der lægges til Grund for Slutningen: *Skibsleding* og *Guldkornsskatten*, fordi Paalæg af Staten forudsætte en af Staten anerkjendt forholdsvis lige Basis for Byrdens Fordeling. Men herimod staaer vor Tids Erfaring, der har seet Indkomstskat til Staten fordelt paa Kommunerne, som indbyrdes vel paa en Maade behandlede lige, men hvor netop af den Grund Skatteyderne kom til at bære *ulige* Byrder. Hvad *Ledingsvæsenet* særligt angaaer, da kunne vi heller ikke i den Jydske Lovs 20 første Kapitler i 3die Bog, hvorfra Nutiden henter sin Kundskab om denne Sag, finde tilstrækkelig Grund til at betragte Ledingsbyrden som fordelt efter en Statsmatrikel over al Guldsjord. Det hedder i 12te Kapitel: «Bonde, der haver Mark Guld i Jord eller Mere, gjøre ud Tredingshavne; fordi Tredingshavne begynder ikke af Mindre end af en Mark Gulds; men af fire Mark Sølv begynder Sjettingshavne, af to Mark Tolftingshavne. Af Mindre end to Mark Sølv Jord gjøres ei Leding. End vorder Tvist imellem Styresmand og Udgårdsmænd, da skulle «Skoresmænd»¹⁾ og Skibsnævninge med deres Ed afgjøre, hvad den skal udgjøre, der sigtet er». Men dette siger jo ikke, at Ledingsbyrden var fordelt af Staten paa al Guldsjord som paa en i hele Landet ens Skattebasis. Loven beskriver ikke Ledingens Fordeling; denne forudsættes bekjendt, og saa regulerer Loven enkelte tvistige Punkter, her Grændsen mellem de forskellige Afgiftsklasser. Loven fastsætter kun de laveste Grændser for hver Klasse, rimeligvis fordi disse have været uvisse og omtvistede, og fordi øverste Grændse var given i næste Klasses nederste; den siger ikke ligefrem, at Guldvurderingen er Ledingens Fordelingsgrund — *Landbo* skulde udgjøre Leding efter sin Afgifts Størrelse, hvad enten han havde Guldsjord eller anden Jord i Brug — men kun, at Mark Guld i Jord er i det Mindste saa Meget, at Eieren bør med to Andre udgjøre en Havne. Dette lader sig meget vel forene med en Fordeling af Byrden efter *vedkommende Skibsredes egen Guldvurdering af Jorden*. Naar Loven angav Grændsen for hver Klasses Ledingsskik, kunde det i hvert Skibsrede ikke være svært at bestemme, hvor hver Enkelts Pligt begynde, netop naar Guldvurderingen var en Kommunalsag, et af alle Kommunens Medlemmer kjendt og anerkjendt Værdimaal for Jordeiendomme i Kommunen. Hermed stemme andre Lovsteder, der give Ledingens Fordeling samme kommunale Præg: det er Styresmanden og Skibsfællerne, der enes som de kunne bedst om Udgifterne til Skibets Bygning, saa at endog Skibets Størrelse og Indretning synes at have været deres Sag, uden at Staten har blandet sig deri; i det mindste se vi ingensteds noget Lovbud fra Jordbogens Tidsalder herom, og de faa Oplysninger, Jordbogen leilighedsvis meddeler om Havne i Herreder og Skibsreder, saasom enkelte i Jylland og Fyen, samt fuldstændigt i

¹⁾ Efter en anden Læsemaade: «skyrthæs mæn».

Halland, vise store Forskjelligheder¹⁾; hvor mange Havne der skulde regnes til et Skib seer ud som noget Tilfældigt, — som Noget, der ikke var ordnet fra oven, men ved Havnebrødrenes indbyrdes Overenskomst. Ledingens Fordeling har snarere Præg af en *Folkesag* end af en ved Lovgivningen paalagt Pligt imod Kongen; derfor er det ogsaa Styresmand og Skibsfæller, der bestemme Størrelsen af Bøderne for Havnebøndernes Forsømmelser; disse Bøder tilfalde Skibsfællerne; tre Marks Straffebøder ere Styresmandens, ikke Kongens²⁾.

Hvad *Guldkorn* angaaer, da var det en Straffeskate, Kong Erik Menved i Aaret 1313 paalagde nogle Sysler i Jylland, der havde gjort Oprør, — Syslerne, ikke de enkelte overbeviste Oprørere. Bønderne i Harsyssel og Almindsyssel, hedder det i Hvitfelds Beretning om Dommen³⁾, skulde blandt Andet «give Kongen af hver Mark-Gulds-Jord en Skæppe Rug aarlig til evig Tid St. Thomas Dag, ihvem Jorden tilhører. Om Nogen lægger Mere til Mark-Gulds-Jord, end der har været fra Arildstid, og han dermed befindes, skal Jorden være forbrudt til Kronen». Under samme Straffetrusel paalægges Bønderne af Jellinge 2 Skæpper Rug aarlig af Mark-Gulds-Jord. Men heraf at slutte, at Guldvurderingen var en Statsmatrikulering til Fordeling af offentlige Byrder, gaaer langt videre end tilstedeligt. Denne Skat brød sig ikke om ligelig Fordeling; den straffede Skyldige og Uskyldige iflæng, eller rettere: den lagde Straffen paa den Jord, hvor der havde været Oprør, uden at spørge om, hvorvidt Jordens Brugere havde deltaget i Oprøret eller siddet stille. Skatten har da søgt den nærmestliggende beskatbare Gjenstand, hvad enten den derved kom til at ramme ganske Uskyldige, eller om den ramte dem, den vilde ramme, i retfærdigt Forhold til deres Skatteevne. Og Straffetruselen om Jordens Forbrydelse i Tilfælde af Svig viser mere end alt Andet, at Mark-Gulds Ansættelsen var i *Jordeiernes* Haand; thi den forudsætter en Mulighed for disse til at nedsætte Tallet af Mark-Guld ved at regne mere Jord paa hver Mark Guld, end der havde været regnet fra gammel Tid. Hvorledes skulde dette have ladet sig gjøre, dersom Guldvurderingen var udgaaet fra Kongen, eller dersom han havde havt i sin Haand en Matrikel, hvori Mark-Gulds-Tallet var fastsat?

3. Men naar saaledes hverken Ledingens eller Guldkornskattens Fordeling giver Grund til at opfatte Jordens Guldvurdering i Jydske Lovs Omraade som Andet, end et i

¹⁾ S. R. D. VII, 518, Skodborgherred; p. 519 ved Hellumherred og Hedenstedherred; p. 523, i Gudmeherred i Fyen har den ene Fjerding 30 Havne, den anden 24, den tredie 10; i Vindingherred den ene Fjerding 24½ Havne, den anden 10, den tredie 8, den fjerde 16. I Hallandslisten har Fjæreherred to Skibe, det ene med 26, det andet med 32 Havne; Viskeherred et Skib med 28 Havne; Himleherred to Skibe, det ene med 40, det andet med 25 Havne, — og saaledes fremdeles i de fem andre Herreder.

²⁾ Jydske Lov III, 5. 6.

³⁾ Kvartudg., Kronologiens 2 Part, S. 172 ff.

Tidens Løb naturligt fremkommet lokalt og kommunalt Værdimaal for Bolsjorden, oprindelig grundet paa Jordens Pris og fastholdt eller ændret mellem Lodseierne indbyrdes, saa foreligger der hverken i Lovene eller i de historiske Mindesmærker Andet, der kunde berettigede til at tro paa en Ansættelse ved «*offentlig Myndighed*».

Guldvurderingens *kommunale* Natur sees især af de Steder i Jydske Lov, hvor den omtales uden at sættes i Forbindelse med Ledingsvæsenet; den bestemmer der hvad i hver Kommune hver Lodseier har at yde og nyde af det Fælles. Om Nogen, siger Loven¹⁾, for en Mark eller to eller mere for Svig køber Andel i en af Lodseiernes Mark, fordi han vil øde Alles Mark med sine Stodhors, da maa alle Lodseiere nøde ham til at tælle til efter *Guldvurdering* som Mark kan taale, og lægge til deres Fælled som Svin lægges til Olden²⁾. Og de, der i Byen bo, have Magt over denne Lægning, fordi de vide nøiagtigst hvad deres Mark kan taale og føde». — Ligeledes hedder det i samme Bogs 58de Kapitel, at hver Mand skal gjærde for Vangen, eftersom han haver *Guldvurdering* i Byen. I vore Dage vilde Loven have sagt, at ingen Lodseier maa bruge Byens almindelige Fælled videre end hans Hartkorn tilsiger, og at Alles Pligt til at gjærde om den fælles besaaede Kornmark skal fordeles efter Hartkorn. Det ligger, synes mig, tydeligt heri, at Guldvurderingen i hver Kommune maa have haft en vis Fasthed, saa at ikke ethvert nyt Salg af en enkelt Eiendom skulde kunne bevirke en ny Guldvurdering, hvorved den ene Eiendoms Forhold til de andre i Byen vilde være bleven et andet, og derved den ene Lodseiers Ret og Pligt imod de øvrige udvidet eller indskrænket. Der maatte blive en Byvurdering efter Mark Guld og Mark Sølv. Men det indses heller ikke, hvad der skulde hindre Bymændene i at foretage en Omvurdering, dersom den gamle Ansættelse kom saa langt bort fra Virkeligheden, at den blev ubrugelig eller uretfærdig. Der tales ogsaa i Jordbogen om «den gamle Vurdering», eller om, at saaledes vare disse Eiendomme taxerede i gamle Dage, «*antiquitus appreciata*»³⁾. Til Oplysning om denne Side af Guldvurderingens Natur har jeg ikke fundet tilstrækkeligt i Kilderne; men jeg vil dog ikke tilbageholde to Betragtninger, der synes at vise hver til sin Side med Hensyn til Mark Gulds Fasthed og Bevægelighed. Det hedder i Aarhusbogen⁴⁾, altsaa fra det 14de Aarhundrede, at i *Begtrup* har Kannikebordet *tre Tolftinger* Jord, som hver gjælder 28 Mark Penge, «saa at hver Tolfting holder 1 $\frac{3}{4}$ Mark Guld». Da her 16 Mark Penge ligefrem, som en almindelig bekjendt Sag, kaldes en Mark Guld, saa ligger til Grund for Regningen den Forudsætning, at *to* Mark Penge er *een* Mark Sølv; men i det 14de Aarhundrede stod Mønt til Sølv dybt under dette Forhold, og da

¹⁾ 3 B. 55 Kap. Thorsens Udg. S. 267.

²⁾ Jfr. nedenfor S. 253.

³⁾ S. R. D. VII, p. 522. 523.

⁴⁾ S. R. D. VI, p. 429.

Kobberpenge brugtes, var Møntens Kurs foranderlig¹⁾. Kannikebordet har altsaa ansat Værdien af sit Gods i Begtrup efter en meer end hundrede Aar gammel *Regel* for Udregningen af Bolsjordens Guldværdi, hvorved Jorden fik en meget høi Guldvurdering; thi da en Tolfing var den tolvte Del af et Bol, saa fik Bolet 21 Mark Guld. Den angivne Pris af 28 Mark Penge bliver ganske trolig, naar man seer hen til den samtidige Pris af c. 30 Mark Penge for en sjællandsk *Øre* Jord. Men kunde de øvrige Lodseiere i Byen tilstede, at Kannikebordets Guldvurdering steg saa høit, dersom deres egen blev staaende paa et ældre Standpunkt? og kunde Kannikebordet selv være tjent dermed, da det jo saa ikke fik Fordel alene, men ogsaa større Byrder? Eller dersom det har været al Bolsjorden i Byen, hvis Guldvurdering udregnedes efter nu gangbare Priser paa den Maade, at 2 Mark Penge kaldtes 1 Mark Sølv, 16 Mark altsaa 1 Mark Guld, saa kommer man til at antage en stor *Bevægelighed* af Guldvurderingen og stor Forskjel paa dens Betydning i forskellige Egne. En anden Betragtning taler derimod for en ikke ringe *lokal* Stadighed af Guldvurderingen, selv om Prisen *nomineelt* har vaklet stærkt efter Omsætningsforholdene og Møntens Sølvværdi. Det synes at ligge i *Lovbydningens* Natur, at der maatte fremkomme stedlige Priser af en vis Fasthed; thi Jord maatte ikke sælges uden først at være paa Thinge tilbudt næste Frænder for en Pris, som ikke maatte sættes disse høiere end den, for hvilken ligesaa megen og ligesaa god Jord var solgt dyrest i samme By eller i en anden By i samme Bygd²⁾. Hvor megen Virkning dette kunde have, sees ret paafaldende i et enkelt Tilfælde fra 14de Aarhundrede. Aarhusbogen siger, at i *Starreklint*, Odsherred i Sjælland, gjaldt en *Øre* Jord, der tog mod 2 *Øre* Korn's Udsæd, mellem *Frænder* 24 Mark Penge, mellem Fremmede 30 Mark, medens i det nærliggende *Forsinge*, Arfsherred, en *Øre* Jord til kun 1 *Øre*'s Udsæd ogsaa gjaldt 30 Mark Penge³⁾. Da Pris mellem Frænder ikke omtales ved *Forsinge*, kan det formodes, at den paafaldende Forskjel i to saa nærliggende Dele af Sjælland maa have sin Grund i frit Salgs Overvægt det ene, Frændesalgs det andet Sted. Især maa Lovbydningen have indvirket paa Prisen i Jylland, hvor dette Baand var strammere end i andre danske Lande. Ifølge Thord Degns Artikler kunde hele Salget endnu i det 14de Aarhundrede tages ud af Sælgerens Haand og blive Gjenstand for en Vurdering formodentlig enten af Bymændene eller af Thingmændene. Bevistes det, at solgt Jord ikke var lovbuden til Thinge, skulde Møntens Forringelse overveies imod Kong Valdemars Mønt, «og derefter at købe Mark Gulds Jord»⁴⁾. Altsaa: den gangbare Mønt, hvori Salget

1) Aar 1282 stod 1 Mark Sølv i 5 Mark danske Penge, Dipl. Svecanum 1, p. 602. Aar 1319 var 8 Mark Penge lig 1 Mark Sølv; 1324 gjaldt den fine Mark Sølv efter Kølnsk Vægt 10 Mark Penge. S. R. D. IV, p. 493. VI, p. 521.

2) J. Lov 1, 34, 37, Thorsens Udg. p. 54, 58. Eriks Sjællandske Lov B. 3, 2. Sammes Udgave p. 82.

3) S. R. D. VI, p. 424.

4) Thord Degns Artikler, den latinske Text § 29, og i Anhanget § 3, Thorsens Udgave p. 285. 302.

var afsluttet, skulde reduceres til Kong Valdemars Mønt, hvilket vel betyder: til den bedste gamle Mønt, man kjendte, eller — at slutte fra Tilfældet med Begtrup — til en saadan Mønt, hvoraf der gik to Mark paa en Mark Sølv. Deraf maatte følge, at Jorden ansattes til meget færre Mark Guld, end om Guldvurderingen var beregnet efter den nu sidst opnaaede Pris ved at dele denne med 16; men selvfølgelig maatte Prisen paa hver saaledes udfunden gammel Mark Guld blive langt høiere end paa Mark Guld beregnet som i Begtrup. Med andre Ord: i tvunget Frændesalg skulde Prisen paa Mark-Gulds-Jord bestemmes ved en Taxation efter den gangbare Mønts *Sølvværdi*. Dette maatte jo trykke Prisen, gjøre den lokal og længe holde den paa et nogenlunde fast Standpunkt.

4. Mellem Prisen og Jorden er ikke den nære Forbindelse som imellem Udsæden og Jorden; derfor er Guldvurderingen aldrig saaledes sammensmeltet med Bolet som Skyld-sætningen i Østdanmark, saa at Bolets Væsen ikke kunde af Mark Guld omdannes fra en Kvantitets til en Kvalitetsbestemmelse. Bol er i Jylland aldrig blevet ensbetydende med Mark Guld eller med et Antal af Mark Guld, saaledes som det sjællandske Bol blev identisk med en Mark Kornsæd. Derfor se vi ogsaa den største Forskjel i de jyske Bols Guld-vurdering. Nogle Tilfælde ville vise det tydeligere. I Skivum, Aalborg Amt, anfører Jordbogen 10 Fjerdinger Jord af over 40 Mark Gulds Værdi¹⁾; hvert Bol har her altsaa været vurderet til mindst 16 Mark Guld. Samme Værdi maa Bolet have haft i Hedensted, Hattingherred, i det 14de Aarhundrede, da en halv Otting er vurderet til een Mark Guld²⁾. Men i Lille Dalby i samme Sogn var Ottingen 12 Mark *Sølv*, Bolet altsaa 12 Mark *Guld*. I Tilst («Tiselest») i Håslø Herred, er hver Fjerdingsbol regnet for 1 Mark Guld, Bolet følgende kun til 4 Mark. I det ovenfor anførte Tilfælde med Begtrup, Mols Herred, hvor hver Tolfting Jord var 14 Mark Sølv, har Bolet været paa 21 Mark Guld. I Ølsted³⁾ regnes et halvt Bol og Sjettedelen af et andet Bol tilsammen for 4 Mark Guld. Have alle 4 Sjettede dele været lige store, maa de to Bol hvert have været paa 6 Mark Guld. I Tirstrup, Sønderherred (Randers Amt) bestod hele Bymarken af 4 Bol, hvert delt i 4 Fjerdinger til 2 Mark Guld. Bolet har altsaa været 8 Mark, hele Bymarken 32 Mark Guld. I Vester-Alling, Randers Amt, havde Kannikebordet 1 Bol og Fjerdeparten af et andet, hvilke tilsammen udgjorde 15 Mark Guld, som var Fjerdeparten af hele Vester-Alling Bymark, der altsaa vurderedes til 60 Mark. Ved «*Roxeworæ*», nu Voer, Rougsøherred, møde vi en ganske eiendommelig Ansættelse i *Svinslag*. Aarhusbogen siger

¹⁾ S. R. D. VII, p. 518.

²⁾ Dette og de følgende Tilfælde ere hentede fra Aarhusbogen, S. R. D. VI, p. 426 ff.

³⁾ V. Lisbergherred? Hattingherred?

nemlig¹⁾: «her har Kannikebordet 128 Svinslag i Jord, der svarer til 8 Mark Guld, 16 Svinslag regnede for Mark Guld; og disse Jorder er den ottende Del af hele Voræmark, og en halv Mark Guld. Thi hele Marken i *Vore* indeholder 4 Bol». Dette tyder paa hele Forholdets Ordning ved Regning, saa at Bol her ikke var et oprindelig givet Areal af ubestemt Størrelse, som ansattes i Mark Guld, men et Areal, hvis Maal bagefter beregnedes af hele Bymarkens Guldvurdering. Bymarken har uden Tvivl engang været Skov, som var ansat efter det Antal Svin, der kunde drives paa Olden, hvad ogsaa Navnet *Vore* eller *Ore* tyder paa. Naar 16 Svinslag var lig en Mark Guld, har man regnet to Svinslag paa en Mark Sølv, altsaa hver Mark Sølv for to Mark Penge, ganske som ovenfor S. 250 ved *Begtrup*. Da 128 Svinslag udgjorde den ottende Del af hele Bymarken²⁾, har denne altsaa havt 64 Mark Guld, saa at hvert af de 4 Bol var paa 16 Mark Guld. Det synes altsaa, at i dette enkelte Tilfælde har Guldvurderingen ikke sin Oprindelse fra Jordens Pris i virkelig Handel, men fra en Beregning, foretagen ved Orens Rydning, da Jorden kom under Ploven og blev Guldsjord, hvorved man er gaaet ud fra hvert Svinslags anslaaede Pengeværdi³⁾.

Det Uensartede af Bol og Mark Guld har vel ogsaa været Grunden til, at Bol og dets Dele holdt sig længer i Jylland som Jordmaal end i Sjælland. Fjording og Otting have hist havt langt mere at sige end her; de have talt meget længer med vestfor Lillebelt end østfor Storebelt. Intet viser det klarere end Løgumklosters Brevbog, der fører gennem fire Aarhundreder, fra Aar 1173 indtil 1578⁴⁾. Og Guldvurderingen i Jylland svinder efterhaanden bort som Værdimaal uden at det lader sig paavise, naar og hvorledes den har gjort Plads for Hartkornet⁵⁾. Som en Levning holder sig længe Ordet *Mark Sølv*

¹⁾ S. R. D. VI, p. 434.

²⁾ Stedet om «Roxevoræ» er, som hele Aarhusbogen, utilfredsstillende udgivet; der er saaledes i sidste Linie en Feil, idet enten Ordet «dare» eller dsl. er glemt, eller «solent» sat for «solvunt». Jeg formoder, at Ordene: «et dimidia marcha auri» efter «Woræmark» bør læses: «et dimidiam marcham auri» og henføres som Objekt til *habet* i den første Linie; thi som de nu staa, modsige de den ellers ganske klare og rigtige Beregning i Stykket og gjør dette ubegribeligt.

³⁾ Dette Sted i Aarhusbogen kaster Lys over det ovenfor S. 250 anførte Sted af Jydske Lov 3, 55 ved i et enkelt Tilfælde at vise Forholdet mellem Guldvurderingen og Svinslag.

⁴⁾ Gjennem hele denne Brevbog sees *Ottings* Overvægt; særligt henviser jeg til den mærkelige Solrebning af Høist Mark i Aaret 1531, S. R. D. VIII, p. 41—42.

⁵⁾ Endnu Aar 1478 finde vi et Bol med 7 Mark Gulds Jord over al Alling Mark (Ældste Arkivreg. I, p. 242). — I mange Haandskrifter af Jydske Lov og Thord Degns Artikler findes blandt andre Tillæg ogsaa Opskrifter om gammel Jorddeling af den Slags, som man kan læse i Arennt Berntsens Værk 2den Bog 1ste Part 2det Kapitel, S. 23. Da der i disse Opskrifter er megen Tale om Mark Gulds Forhold til Bol og dets Dele, have flere Forfattere troet at kunne benytte dem til at udfinde Guldvurderingens Betydning. Jeg har ogsaa troet det, saa længe jeg holdt mig til de Andres Bøger; men efterat have gennemseet henved 80 af disse Haandskrifter i den Arnæ-Magnæanske Samling og det Kgl. Bibliothek er jeg kommen til den Overbevisning, at man kun spilder sin Tid ved at ville bringe Rede i den Forvirring, her hersker. Hidtil har Ingen formaaet at vinde nogen virkelig Erkendelse ud af disse gamle «Skolleringer» (Skolier) til Jydske Lov, som Arennt Berntsen kalder dem, — uden Tvivl fordi de i Virkeligheden ikke indeholde noget Almengyldigt, men kun Tilfælde, der muligen

*Jord*¹⁾, indtil ogsaa det rent glemmer sin Herkomst og kalder sig *Marsel* Jord. Dog har Mark Guld holdt sig lige til vore Dage i Angel og Sundeved som et kommunalt Forholdstal til Fordeling af Byrder paa Landeiendomme.

5. Men naar Guldvurderingen har havt Overhaand i Jylland, Skyldsætning efter Udsæd i Sjælland, maa man dog ikke tro, at disse to Værdimaals Omraade har været skarpt afsondret. Ligesaa lidt som Alt i Sjælland var Mark, Øre, Skilling Jord i Skyld, ligesaa lidt var Alt i Jylland Mark-Guld og Mark-Sølv. Netop fordi disse Maal ikke vare paabudte fra oven, men opgroede fra nedent, maatte Grændselinien imellem dem blive flydende. Man finder i 12te og 13de Aarhundrede Guldvurderingen ogsaa i Sjælland. Da Sune Ebbesøns halve Hovedlod ved hans Død i Aaret 1186 udlagdes til Sorø Kloster i Jordgods, fik Klosteret ialt Gods til Beløb af 34 Mark Guld og 5 Øre Guld. Da hans Søn Biskop Peder den Ældre i Aaret 1205 ved sin Mægling forskaffede samme Kloster et fordelagtigt Mageskifte med Johannes Kammermester, var atter Tale om sjællandsk Gods efter Guldvurdering²⁾; ligeledes skænkede han Domkirken i Roskilde en Timark-Gulds-Jord. Og i Jordbogen selv se vi, at Kong Valdemar i Sjælland eiede Gaarden Hals paa henved en Mark Guld; men især er Hagen Palnesøns Godsliste, Stykket Nr. 12 i Jordbogen, mærkeligt, da alt Godset er anslaaet i Mark-Guld. Men Guldvurderingen omtales ikke i de sjællandske *Love*; i dem findes intet Spor af, at den som i Jylland har havt kommunal Betydning. Den forsvinder desuden snart fra Sjællands Grund; i Roskildebogen, hvor saa mange og mangehaande Landboforhold i Sjælland fra det 14de Aarhundrede omtales, er den ikke nævnt en eneste Gang. Man fristes til at spørge, hvad Guldvurderingen har havt at betyde i Sjælland? Svaret maa udentvivel blive, at om den har forsøgt i det 12te og 13de Aarhundrede at trænge sig ind her, er den ikke kommen ud over det første Stadium som en Vurdering til Efterretning ved Handel med Jordgods, men har aldrig faaet Betydning som en kommunal Matrikelstørrelse og har snart trukket sig helt tilbage fra dette Land.

Paa den anden Side lægges i Aarhusbogen, fra det 14de Aarhundrede, saa stor Vægt paa Udsæden ved Siden af Guldvurderingen, at man ligesom hører de nære Fodtrin

---

have staaet i enkelte Egne som sidste Levninger i Tider, da de gamle Ansættelser vare ifærd med at trække sig tilbage for nyere, og da Ingen mere ret forstod dem. Et Forsøg paa, efter Udsondring af brugelige Opskrifter fra slette og intetsigende Afskrifter at gruppere de første for at udfinde Meningen, har Intet udrettet. Den eneste Vei, ad hvilken man maaské kunde komme til Forstaelse af Et eller Andet, var i alt Fald en Undersøgelse af Haandskrifternes oprindelige Hjemsted, *dersom* dette, hvad jeg dog meget betvivler, i Almindelighed lader sig udfinde; men dette Arbeide vilde sikkert ikke give et Udbytte, der lønnede Tid og Møie.

¹⁾ Peder Skrifer i Folby skjøder 1579 til Kongen 15 Mark Sølv's Jord paa Vitten Mark, Ældste Arkivregistraturer I, p. 259.

²⁾ S. R. D. IV, p. 468. 474. Suhm IX, p. 776.

af den sjællandske Skyldsætning; og i Løgumklosters Bog finde vi denne ligefrem benyttet i nogle Tilfælde fra det 13de og 14de Aarhundrede¹⁾. Intet viser klarere, at her er Tale om Sædvane, ikke om Lov, hvorfor Sporene maa opsøges af Censusbøgerne, Klosterbøgerne, Adkomstbrevene, med andre Ord: af de os levnedes *Beretninger*, mindre af Lovbøgerne. Udviklingen var individuel, mangfoldig, uden System, blot i Almindelighed følgende den Retning, Menneskenes Opfatning af Forholdene og beslægtede Tilfældes Analogi medførte. Landboforholdene ændrede sig langsomt, saa at Kampen mellem det Nye og det Gamle kan spores gennem lange Rækker af Optegnelser og Adkomstbreve²⁾; i halvandet Aarhundrede komme *Afgifterne* stærkere og stærkere frem ved Siden af den gamle Skyldsætning, indtil de i Slutningen af det 15de Aarhundrede ene tages i Betragtning ved Værdiansættelsen af Bondegods. Forholdene ordnede sig saa at sige som naturlig Gruppering af Tilfælde med uklare, flydende Grændser, ikke efter et lovbefalet Skemas lige Linier og rette Vinkler. Og de ordnede sig stærkt paavirkede af de borgelige Forholds samtidige Udvikling, navnlig Stændernes Sondring og de større Jorddrotters Overgang til at blive en sluttet adelig Godseierstand. Da kom Bruddet i 1660. Enevælden brød Godsaristokratiet og gennemskar med sine Love og Matrikler skarpt de ældre Tilstande, som derfor nu efter to Aarhundredes Forløb ere komne saa langt bort fra de nugældende, som om de aldrig havde været til i vort Fædreland. Allerede Kong Frederik den Tredies Matrikel af 1664 gjorde et dybt Indgreb i de gamle Tilstande, endskjøndt den forsøgte at bygge en ny og almindelig Skatnorm paa disse; men Ole Rømers Landmaalingsmatrikel brød fuldstændigt med dem. Det Selygroede, det Sædvanesmæssige veg for det Lovbestemte, Livets Praxis for Juristers og Statsøkonomers Anskuelse. Saaledes i Kongeriget; derfor have vi sildigfødte Danske havt saa svært ved at forstaa Tilstandene i Hertugdømmet, hvor den kongelige Enevælde har skaanet det Ældre langt mere end paa denne Side af Kongeaen. Og allerede et Par Aarhundreder før Enevælden finder man i den slesvigske Domkirkes Censusbøger³⁾ paa Sønderjyllands Grund, hvor Dansk og Tydsk efter Jordbogens og Valdemar den Andens Tid mødtes i den skjæbnesvangre Brydning, en Mangfoldighed af Tilstande, som neppe ville kunne forstaaes uden at gjøre hver Egn til Gjenstand for en særlig Undersøgelse.

¹⁾ S. R. D. VIII, p. 100. 150. 244.

²⁾ Som et Exempel paa en broget Blanding af Gammelt og Nyt kan anføres K. Christian den Førstes Sexugers-Stævningebrev af 1456 i Peder Billes Laasforfølgning paa hans Jordgods, i Wegners Abrahamstrup (Annaler f. Nord. Oldkyndighed og Historie, Aarg. 1855), S. 23. Her forekommer Side om Side Bondegods ansat til *Bol Jord*, *Øre Korn*, *Pund Skyld*, *Fjerding Jord*, *Afgift*, eller blot betegnet som *Gaard*.

³⁾ Registrum capituli Slesvicensis fra det 14de Aarhundrede; Liber censualis episcopi Slesvicensis fra det 15de; i S. R. Dan. VI, p. 574 ff.; VII, p. 456 ff.

6. Imellem det sjællandske Bol, der som identisk med Mark Jord blev et Kvalitetsmaal, og det jyske Bol, som endnu i det 13de og 14de Aarhundrede betyder et Areal, staaer Bol i andre danske Lande. I *Fyen* synes mansus allerede i det 12te Aarhundrede at betegne et bestemt *Maal*, der da neppe kan have været alene af geometrisk Natur¹⁾. Jordbogens *Lollandliste* viser, at Bol i Lolland har været delt i Øre, hvilket tyder paa nært Slægtskab med det sjællandske Bol; men ved Siden af Bol har Listen ogsaa Censusansættelsen paa en saadan Maade, at det fremkalder Tvivl om Identiteten af det lollandske Bol eller Census og den sjællandske Skyldsætning. Ogsaa Mark Guld som Værdimaal for Jord nærmest i jydsk Betydning forekommer i Lollandlisten.

For *Falsters* Vedkommende angiver *Descriptio* cujusdam partis Falstriæ baade Byernes *Bol*- og Marktal, hvoraf det sees, at Bol *her* ikke er det Samme som Mark, og at Bolene have været af meget forskjellig Størrelse, eller rigtigere: af meget forskjellig Værdi. Dette Forhold staaer midt imellem det jyske og det sjællandske; men i Stykket *Falstria* i Jordbogens Hovedstykke er Bol forsvundet og har gjort Plads for Skyldsætning efter Mark, Øre, Skilling, enten nu denne har virkelig faaet Overhaand og Eneherredømme over Falsters Jord, eller Skriveren har foretrukket at holde sig til den ene, den fremadtrængende Betegning og ladet den vigende falde, fremfor at fastholde dem begge. Dette stemmer vel med det ovenfor (S. 227) vundne Resultat, at *Descriptio* er ældre end *Falstria*, idet Skyldsætningen i dette sidste Stykke taler for, at nu havde de sjællandske Forhold faaet Overhaand, eller vare ifærd med at faa Overhaand over den Mellemtilstand, hvis Træk vi see i *Descriptio*. Ogsaa Aktstykkerne styrke dette; i Aaret 1135 stadfæstede Biskop Eskild Botildesønnernes Gaver til S. Peders Kloster i Næstved, der tildels bestod i to *Bol* i Gedesby, Skælby og Valnæs²⁾; men i det 13de, 14de og 15de Aarhundrede taler Klosterbogen om det Falsterske Gods med sjællandsk Tunge, efter Skyldsætning og Afgift³⁾. Derfor, naar der i et Adkomstbrev af 1374 tales om $\frac{1}{2}$ Bol Jord i *Bjørup*⁴⁾, da er det rimeligvis at forstaa om en halv *Mark* Jord som i Sjælland. Dog bør det ikke oversees, at disse Brevuddrag aldrig kunne give den Sikkerhed i Bedømmelsen som selve Adkomstbrevene. De, der Aarhundreder efter Brevene have registreret dem, have neppe lagt saa stor Vægt paa de enkelte Ord, for hvis Indhold de maaske selv havde dem meget nærmere liggende nyere Udtryk, at vi med fuld Vished kunne bygge Slutninger derpaa.

7. Bol eller mansus betegner saaledes paa Jordbogens Tid ikke det Samme i alle danske Lande. Vi see det i Bevægelse fra at være Navnet paa et Jordstykke til at blive

¹⁾ Thorkelin, Dipl. Arnæ-Magn. I, p. 264.

²⁾ S. R. D. IV, p. 343. Dipl. Arnæ Magn. I, p. 5.

³⁾ S. R. D. IV, p. 354—356.

⁴⁾ Ældste Arkivreg. I, p. 114.

Navnet paa en Jordværdi. I Sjælland var Overgangen videst fremskreden, men efter *Jordbogen* at dømme endnu ikke fuldbyrdet. Den *oprindelige* Betydning af Ordet Bol i Danmark i de Aarhundreder, der ligge foran *Jordbogen*, overhovedet foran de skriftlige Mindesmærker, kan nu kun findes ved sproglige Undersøgelser i Forbindelse med varsomme Inductions slutninger fra de i Kildeskrifterne fremtrædende Tilstande, — ikke ved en Hypothese om Landets første Bebyggelse af det danske Folk, hvilken, ret beseet, ikke er andet end Anticipering af en ufuldendt og ufuldstændig, derfor aldeles utilfredsstillende Inductions Resultater.

S l u t n i n g .

Der har engang været en anden Opskrift om «Kong Valdemars Rigdom», et «Registrum regni Daciæ», hvoraf nu kun foreligger et Par Linier om Summen af Kongens daglige Indtægter og hans aarlige Sagefald, samt om hans Krigsmagt. Denne Optegnelse findes trykt i Hvitfelds Kronologi, 1ste Part, S. 112, og ved Slutningen af den saakaldte «Chronologia rerum memorabilium ab anno 1020 ad an. 1323 i Script. Rer. Danicarum II, p. 528. Hvitfeld angiver som sin Hjemmel «en gammel Pergaments Bulle, som tilhørte Hr. Claus Bilde», og som uidentivl er den eneste Kilde. *Hvor* denne «Bulle» nu er, hvis den overhovedet er til, vides ikke. Den yngre Stephanus eiede ogsaa en Membran fra Aar 1221, der indeholdt Optegnelser om de aarlige Indtægter af alle Len og Lande i hele Danmark med en kort Beskrivelse af disse og andre Oldsager¹⁾. Ogsaa denne Bog er nu forsvunden, saa at det ikke lader sig afgjøre, om den har været den samme som Claus Bildes *Bulle*; thi det synes ikke at kunne have været *Jordbogen*, paa hvis Indhold Beskrivelsen ikke ret passer, ikke at tale om, at man i saa Fald maatte med Suhm vilkaarlig erklære Aarstallet 1221 for en Trykfeil. Men hvorledes det nu end forholder sig med Klaus Bildes Bulle og Stephanus' Membran, saa kan der ikke være grundet Tvivl om, at *Registrum regni Daciæ* var fra Valdemarsrigets høieste Velmagt, altsaa fra Tiden før Katastrofen paa Lyø, medens *Jordbogens* vigtigste Del, Hovedstykket, Krongodslisten og Øfortegnelsen tilligemed et Par af de mindre Stykker, er fra Tiden efter Kongernes Frigivelse og efter Krigen, Bornhøvede og Slesvigerfreden. Da der i vore historiske Mindesmærker mangler

¹⁾ See Tilegnelsen foran De regno Daniæ et Norvegiæ i den Elzevirske Samling, Lugd. Batav. 1629. Bl. 4, verso.

al Oplysning om Jordbogen, mener jeg at turde slutte disse Undersøgelser med at udtale den Formodning, at dens Forlægsblade ere Levninger fra et første Forsøg paa at vinde Klarhed over Kongehusets økonomiske Stilling efter de Rystelser, denne havde lidt ved Ulykken. Kongernes Frihed, Tabet af store og indbringende Lande, en uheldig Krig ført med Opbydelse af alle Kræfter, Understøttelse til Albert af Orlamünde og Otto af Lüneborg, hvis Troskab mod Valdemar havde paaført dem Nederlag, Fængsel og Tab, endelig Løsepengene for Valdemars yngre Sønner og andre Gidsler, maa have krævet uhyre Summer, der ikke kunde tilveiebringes uden ved Salg af kongeligt Gods og ved det danske Folks Bistand. Det er da troligt, at til Gjengjæld for Skatter og andre Byrder have Stormændene, «*meliiores regni*», forlangt og Kongen maattet indrømme en bestemtere Adskillelse end hidtil mellem Kongefamiliens og Kronens Gods, og en Forøgelse af dette, der maatte blive ensbetydende med en Formindskelse af hint. Spor af en saadan Udjævning ere, paaviste i det Foregaaende; derfor er Krongodslisten langt klarere, men ogsaa langt magrere end Hovedstykket; den er blot en Navneliste over hvad der nu, eller fra nu af, var Krongods, hvis Indtægter alene Kongen skulde nyde. Over Arvegodset maatte Kongefamilien have en mere oplysende Oversigt ogsaa af den Grund, at dette Gods i sin Tid skulde deles imellem Valdemars Arvinger. Efter denne Tid begynder Adsplittelsen af det store *Kongegods*, indtil et Aarhundrede efter Jordbogen den sidste Levning er tabt og desuden *Krongodset* selv kommet i fremmede Hænder. Deraf Kongedømmets fuldstændige Lamhed ved Kristoffer den Andens Død. Saa bygge Valdemar Atterdag og Margrete det op paany, men i økonomisk Henseende nu paa Grundlag af Kronens Gods.

Disse Dele af Jordbogen ere dens Hovedbestanddel. Maaske høre Natholdslisten, Lollandslisten og den ældste Del af den Femernske Godsliste til samme Gruppe som Hovedstykket, Krongodslisten og Øfortegnelsen; men bestemt kan det ikke paastaaes. Derimod ere Listerne Nr. 6, 8, 9, 10, 11 og 12, nemlig Indtægtslisten, den Estlandske Hovedfortegnelse, Plovtalslisten, Bylisten, Broderlisten og Hagen Palnesøns Godsliste selvstændige Stykker fra Tiden mellem Aarene 1231 og 1260; de staa ikke i nogen indre Forbindelse med den førstnævnte Gruppe og heller ikke med hverandre indbyrdes. Det kan kun ansees for en Tilfældighed, at Kalligrafen har faaet disse Blade forelagte til Øvelse. De ældste Stykker i hele Samlingen ere Hallandslistens Hoveddel, den lille Estlandsliste og Falsters Beskrivelse. Jeg veed ikke hvad der skulde være iveien for at se i Hallandslistens første Afdeling et Brudstykke af *Registrum regni Daciæ*, den ældre Jordbog, der maa have indeholdt netop saadanne Oplysninger om Kongens Indtægter af det uadskilte Konge- og Krongods. Den lille Estlandsliste er blot en første Optegnelse formodentlig fra Tiden strax efter Korstoget i 1219. Falsters Beskrivelse synes at være det ældste Stykke i Samlingen, men kan dog vist ikke have hørt til den ældre Jordbog, da det ikke giver Kongens Indtægter af Øen og ikke *hans* Jordgods alene paa Øen; men heller ikke er det

samtidigt med den første Gruppe af Valdemars Jordbog, de tre eller fire første Stykker. Det seer ud som et Brudstykke af eller en Begyndelse til en Statistik over de danske Lande; men der foreligger dog ingen Grund til at henføre det til nogen anden Tid end Valdemar den Andens.

Med Undtagelse af Hallandslistens ældre Del bære alle de andre Stykker et Præg af Førstehaands-Udkast, af en flygtig, ilende Redaktion, der forbyder os i dem at se Mere end tilfældigt sammensankede Øvelsesblade. Disse saa smukt skrevne Blade ere ikke Afskrifter af et nyt Registrum regni Daciæ, men Vidnesbyrd om, at Kong Valdemar har villet vide hvad han havde frelst ud af sin Lykkes store Skibbrud. Deres Værd bestaaer ikke i at give os en paalidelig Forestilling om denne Konges Magt og Rigdom, men i det Lys, de i Forbindelse med andre historiske Mindesmærker kaste over nogle Partier af Landboforholdene i Middelalderen.

Rettelser.

- S. 166, Linie 32: ex = altatio; læs: exaltatio.
S. 169, Anm. 2, sidste Linie: Anm. 4; læs: Anm. 6.
S. 183, Anm. 2, Linie 1—2: Hadeby; læs: Hedeby.
S. 186, Linie 4, 31, 35: Ærre; læs: Ærø.
S. 203, Linie 2: Rex.; læs: Rex (uden Punktum).
S. 204, Linie 29: Raklev; læs: Tømmerup.
S. 235, Anm. 1: 636; læs: 638.
-

Studier til Danmarks Historie i det 13^{de}
Aarhundrede.

Tredie Stykke.

Nordtydske Fyrster faa Del i den danske Kongefamilies Arvegods.

Af

C. Paludan-Müller.

Vidensk. Selsk. Skr., 5 Række, historisk og philosophisk Afd. 4 Bd. VI.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1871.

Stadter til Danmark Historie 18 den 13

Arbejds

Til den

Arbejds

Arbejds

Arbejds

Arbejds

I.

Efter Kong Valdemar den Andens Ulykker i Aarene 1223—1227 adspredtes mere og mere de store Midler, som vidtstrakte *Arvegoder* i Forbindelse med det *store Krongods* havde lagt i hans Haand; thi foruden det, Kongen maatte afhænde for at tilveiebringe sine og sine Sønners Løsepenge, samt til Krigens Førelse, gik Meget af det Gods, Stamfaderen havde forenet, over til Sidelinierne af Kongehuset; og fra Midten af det 13de Aarhundrede fik ogsaa fremmede Fyrster større eller mindre Dele af Kongefamiliens Arvegods i deres Besiddelse.

Kong Valdemars Søstersøn Otto (puer) af Brunsvig har eiet betydeligt Jordgods i Danmark. I Aaret 1241 solgte han sin Del af *lille* og *store Lyngby* med Torpet *Ubberup* og en Mølle i *Strøllille* for 24 Mark Guld til *Ebbelholt Kloster*¹⁾; og paa samme Tid *Ramsø*, med to Møller, *Borup* og *Gammerød* i Ramsø Herred, samt *Salle* i Tuneherred for 320 Mark Sølv til Johanniterne i *Antvorskov*²⁾. Efter Udtrykket i det sidste Aktstykke, at i Ramsø Kjær har Ingen *nogensinde* havt Lod eller Del med ham, maa man tro, at Hertug Otto da længe har været i Besiddelse af dette Gods. Men at disse Hertug Ottos sjællandske Godser oprindeligt have hørt til Kongefamiliens Arvegods fremgaaer deraf, at Hertug Otto søgte og fik ikke alene Kong Eriks Tilladelse og Samtykke til dette Salg, men ogsaa Medarvingernes Hertug Abels og Junker Kristoffers. Havde Godset været Arv efter Andre end Kongefamilien, eller havde Hertug Otto kjøbt det, var Kongens og hans Brødrers Samtykke uforment; og var Talen her om forhenværende Konunglev, Krongods, maatte «meliores regni» have givet deres Samtykke. Kongeligt Arvegods derimod kunde ikke uden næste

1) Hertugens Skjødebrev paa «villam Lyngby minorem et majorem et oppidum adjacens vocabulo Whe-rop», hidtil utrykt, i den Bartholinske Manuskriptsamling i Universitetsbibliotheket Tom. B, p. 574, dat. Roskildis a. d. 1241, X Kal. Junii (23 Mai). Umiddelbart foran staaer Kong Eriks Brev dateret Hafnis a. d. 1242 ipso die nativit. Joh. Baptistæ, som er trykt i Scr. Rer. Dan. VI, 156, hvoraf man seer, at ogsaa Fyrst Witzlaw af Rügen har i Strøllille havt Jordgods, der maa antages at være kommet fra Kongefamilien, da Kong Erik stadfæster dets Overdragelse til Ebbelholt Kloster.

2) Thorkelin, Diplomatar. Arnæ-Magn. I, 133, hvor der urigtigen staaer X Kal. Julii (22 Juni) istedetfor Junii (23 Mai) 1241. Suhm, Hist. af Danmark, X, p. 4.

Frænders Samtykke sælges til Trediemand, — mindst til den døde Haand, der aldrig slap det. Har Godset saaledes oprindelig været Kongefamiliens Arvegods, før det kom i Hertug Ottos Haand, da maatte man antage, at han er bleven dets Eier tidligere end Aar 1231, dersom man kunde forlade sig paa Fuldstændigheden af Valdemars Jordbog; thi Hovedstykket i denne, Jordbogens første Afdeling, nævner ikke disse sjællandske Godser som Kongens, men anfører alene enkelte kongelige Indtægter af Strø-, Ramsø- og Tune Herreder.

Men de brunsvigske Hertuger have havt endnu flere Godser i Danmark i det 13de Aarhundrede. I Aaret 1267 foretog Hertug Ottos to Sønner *Albrecht den Store* og *Johan* en Deling af deres Arvelande, som de hidtil havde besiddet i Fællesskab. *Albrecht* fik den *brunsvigske*, *Johan* den *lüneborgske* Del; men for os er det Mærkeligste i Delingsakten af 31te Marts 1267¹⁾, at Brødrene vilde beholde *Godserne i Danmark og alt Krav, der kan tilkomme dem paa — eller fra — Danmark i Fællesskab*²⁾. Hvilke disse Godser og Krav have været, er ikke anført; først henimod Slutningen af det 13de Aarhundrede faaer man noget Nærmere at vide, da den ovennævnte Hertug Johans Søn, *Albrecht den Stores* Brodersøn, Hertug *Otto den Strenge*, i Aarene 1296 og 1297 solgte sine danske Godser til Greve *Gerhard den Anden* af Holsten³⁾, som hos sin Stedsøn Kong *Erik Erikson* (Menved) erhvervede følgende Stadfæstelse af Salget: «Vi Erik osv. Gjøre vitterligt, at til Bestyrkelse af Venskab og Kjærlighed imellem Os og Vor høitelskede Stedfader, den høibaarne Fyrste Hr. Gerhard, Greve af Holsten og Schauenborg, ratificere Vi og ved dette Brev bekræfte Salget af de brunsvigske og lüneborgske Hertugers *Arvegodser*, nemlig *Garding* og *Tetenboll* i Friesland, *Vardesyssel* i Jylland, *Avlby*, *Staverby*, *Lumby*, *Stige* i Fyen, med alle disse Godsers Tilliggende, samt overføre de nævnte Godser paa Vore, Vore Arvingers, Paarørendes og Efterfølgers Vegne til ovennævnte Vor kjære Stedfader Hr. Greve Gerhard og hans sande Arvinger og Efterfølgere. Derhos anerkjende Vi efter nøiagtig Prøvelse, at de nævnte Godser ere overdragne med al kongelig Ret og Frihed, med Eiendom, Nytte og Brug, arvelig Besiddelse, med al Jurisdiction, al Oppebørsel, alle skyldige og tvungne Afgifter, Fyrretyvemarksbøder, og hvad der almindelig kaldes Kirkelen, Falkeflugt, Strandfund, Vrag, Sandemænd, samt med Bøder og Sagefald efter Lovens Bogstav, saa og med dyrket og øde Jord, Skov og Krat, Eng og Fægang, salt og fersk Vand, Vandløb, og overalt med

¹⁾ Sudendorf, Urkundenbuch zur Geschichte der Herzöge v. Braunschweig und Lüneburg und ihrer Lande I, Nr. 64, p. 42. — Riedel, Codex diplomaticus Brandenburgensis, 2ten Haupttheils 1 Band, p. 92, Nr. 124. — Jfr. Origines Guelficæ IV, præfat., p. 13.

²⁾ «Similiter et bona eorum in Dacia et omnem actionem, quæ ipsis de Dacia contingere potest, habebunt etiam indivisam». Da Aktstykkets Original ikke kjendes, er det tilladt at foreslaa læst «exactionem» istedetfor «actionem».

³⁾ Falck, Sammlungen zur nähern Kunde des Vaterlandes, 3, 220; jfr. Suhm, XI, 249 og Hertug Ottos Erklæring af 8de December 1297, efter Afskrift i det danske Geheimearchiv, hos Michelsen, Nordfriesland im Mittelalter, p. 185.

al den Nytte og Brug at besidde til evig Eiendom, som Hertugerne have friest havt det, inden dets rette Skjel, og med al Indkomst, Ægt og Arbeide. Saa anerkjende vi og, at ihvorvel disse Godser ligge i Vort Rige, have Vi, Vore Arvinger og Efterkommere ingen anden Ret eller Rettighed i dem end alene to og en halv Mark Korn i Østerhornsherred og Udbudspengene i Skadsherred, der tilkomme Os og Vore Efterkommere». Thi byde Vi osv. Vordingborg, 1300, St. Mortens Dag.

Disse fyenske Godser og Vardesyssel vare endnu 1231 i Kongens Besiddelse som hans Gods, da Jordbogen udtrykkelig anfører det fyenske Gods, og Vardesyssel blandt *det* jydsk Gods, der maa antages at have været Kongegods, naar ingen Grund foreligger til at ansee det for Kronens Gods. Endnu i Aaret 1237 synes Byen Varde og Vardesyssel at have været i Kongens Besiddelse¹).

Naar og hvorledes ere disse Dele af den danske Kongeslægts Arvegods komne i de brunsvigske Hertugers Besiddelse? *Scheidt* mener i Fortalen til 4de Tome af Origines Guelficæ (S. 15), at det var Hertug Ottos *Arv* efter hans Moder Helene, og at denne har som Kong Valdemar den Førstes Datter faaet det Gods, der omtales i det brunsvigske Delingsbrev af 1267, som sin *Medgift* ved sit Ægteskab med Hertug Henrik Løves yngste Søn Vilhelm af Brunsvig; eller at Hertug Otto selv har faaet det af sin Morbroder Kong Valdemar den Anden i Betaling for *Krigstjeneste*; *Langebek* derimod gjætter paa, at det snarere har været Hertuginde Helenes eget *Arvegods*²). Men *hendes* Arv eller Medgift kunde i alt Fald kun det *sjællandske* Gods have været, der ikke er optaget i Jordbogens Hovedstykke, og som kan være skilt fra Patrimonialgodset længe før 1231, altsaa forsaavidt nok kunde antages at være udlagt Hertug Ottos Moder som Arv efter hendes Fader, Kong Valdemar den Første, eller ved hendes Ægteskab som Medgift. Men *Scheidt's* og *Langebeks* Gjætninger gjælde netop ikke om dette sjællandske Gods; om det fyenske og jydsk Gods maatte det formodes, at har det tilhørt Hertug Otto, maa han have faaet det af sin Morbroder Valdemar den Anden, ikke som Arv efter sin Moder; eller ogsaa har det slet ikke været i Hertug Ottos Haand, men er først efter hans Tid erhvervet af hans Sønner Albrecht og Johan, *inden* Delingen af 31te Marts 1267 udførtes. Thi vel navngives ved denne Deling ikke de danske Godser, der omtales i Akten; men da Godserne i Sønder- og Nørrejylland og i Fyen solgtes 1296 og 1297 af Hertug Johans *Søn* Otto den Strenge som de brunsvigske og lüneborgske Hertugers *Arvegods*, maa de have været i Sælgerens Faders og Farbroders Besiddelse. Vil man indvende, at *disse* Godser kunne være komne i brunsvigsk Haand *senere* end 1267, staaer ikke alene det i Veien, at man da ikke kan vide hvad det har været for danske Godser, der omtales i den brunsvigske Delingsakt af 31te Marts

¹) Valdemars Jordbog S. 10. 22. 24. S. R. Dan. VII, 520. 523. Suhm, IX, p. 771, jfr. p. 673.

²) Suhm, X, 606.

1267, men ogsaa, at der *efter* dette Aar ikke kjendes nogen Situation, der kan have bragt saa betydeligt Gods som det, Hertug Otto den Strenge solgte til Grev Gerhard, i hans Faders og Farbroders Haand. Derimod gave Begivenhederne *før* Aar 1267 Leilighed nok for Hertug Albrecht den Store af Brunsvig til at vinde Fodfæste i Danmark.

Det sjællandske Jordgods kan som alt bemærket have været den danske Kongedatter Helenes Arv eller Medgift; men det kan ogsaa være givet hendes Søn, den første Hertug Otto af Brunsvig, af hendes Broder Kong Valdemar den Anden, om ikke som egentlig Betaling for Krigstjeneste, saa dog i Anledning af de Tab, det fælles Nederlag ved Bornhøvede 1227 paaførte Søstersønnen. Slaget ved Bornhøvede var jo ikke ene en dansk Kamp om Herredømmet i Nordalbingien, men tillige det Welfiske Huses Kamp for at gjenvinde i det mindste Noget af hvad der tabtes ved Hertug Henrik Løves Fald. For dette Maal havde dennes Sønner Pfalzgreve Henrik og Keiser Otto den Fjerde kæmpet; og da Pfalzgreven døde den 14de April 1227, optog hans og det Welfiske Huses eneste Arving, Brodersønnen Otto, disse Planer. Derfor sluttede han sig til sin Morbroder Kong Valdemar; men derfor maatte ogsaa Welfernes Modstandere i Nordtyskland, Hertug Albrecht af Sachsen og Erkebiskop Gerhard den Anden af Bremen, slutte sig fast sammen med Valdemars Fjender Lybekerne, Greve Adolf den Fjerde af Holsten, Greve Henrik af Schwerin og de meklenborgske Fyrster. Dette Forbund var det, der seirede den 22de Juli 1227. Ogsaa deri var Lykken Valdemar og hans Søstersøn imod, at Otto blev fangen i Slaget og maatte et Par Aar derefter udløse sig af Fangenskab i Schwerin paa Betingelser, der tilintetgjorde Haabet om en fuldstændig Gjenreisning af Welfernes Magt i Nordtyskland. Dog saa Otto inden sin Død den 9de Juni 1252 ved sin kraftfulde og udholdende Virksomhed i det mindste de brunsvigske og lüneborgske Lande sikrede sin Slægt, hvis nye Stamfader han er bleven. Danmark derimod gik en stormfuld, ulykkelig Tid imøde og sank et Aarhundrede efter Bornhøvede tilsidst i fuldkommen Vanmagt.

Da Hertug Otto ved Bornhøvede kæmpede saavel for sin egen som for Kong Valdemars Sag, kan Kongen ikke antages at have havt *Løsepenge* at udrede for ham som en Forpligtelse, eller *Sold* at efterbetale for *Krigstjeneste*: Otto var selv en med Valdemar allieret Krigsherre. Men sandsynligt nok er det, at denne alligevel har givet Søstersønnen nogen Erstatning for det lidte Tab, saaledes som det skete med den anden Søstersøn, Albert af Orlamünde, der, efterat have faaet sin Frihed, men mistet Nordalbingien, fik Øen Als for sin øvrige Livstid. Hertug Ottos Moder Helene regnede saa sikkert paa Kong Valdemars Bistand med Gods eller Penge, at hun optog Forudsætningen derom i en Overenskomst, hun paa den fangne Søns Vegne 1228 sluttede med Biskoppen af Verden¹⁾. Det tør da være, at efter Ottos Befrielse i Aaret 1229, og efterat Kong Valdemar ved Slesviger-

¹⁾ Sudendorf, Urkundensammlung anf. St. 1, p. 11, Nr. 11.

traktaten i 1230 havde endt hele Striden med Schwerin, eller dog førend Jordbogens Hovedstykke opskreves, har Valdemar overladt Hertug Otto en Del af sit sjællandske Arvegods, og at det er af denne Grund, at Kong Erik og hans to Brødre som Arvinger til det kongelige Patrimonialgods maatte give Minde til, at Otto 1241 solgte dette Gods, eller Noget af dette Gods, til Ebbelholt og Antvorskov Klosters. Penge har Valdemar vist ikke havt at hjælpe sin Søstersøn med, efterat han havde udredet sine egne, sin Søns og sine Gidslers Løsepenge, næsten samtidigt med de store Udgifter til Krigen i 1226 og 1227¹⁾.

Hertug Ottos Sønner Albrecht og Johan arvede efter ham det brunsvigske og lüneburgske Hertugdømme. Om de ogsaa have *arvet* de Godser, som de besad i Danmark, — med andre Ord: om deres Fader har eiet andet Jordgods i Danmark end det, han solgte til de to Klosters i Sjælland, er os ubekjendt; men hans Sønner bleve i Forbindelse med den danske Kongeslægt som dens nære Paarørende, toge levende Del i Kampene mellem dens forskjellige Linier, og kunne ikke have savnet Leilighed til at gjøre sig Fordel af Kongehusets Ulykker.

Tyve Dage efter Hertug Ottos Død blev hans Fætter Kong Abel dræbt af Strandfriserne den 29de Juni 1252. Abels ældste Søn Valdemar, der da ikke kan have været over 15 Aar gammel, var paa Hjemveien fra Paris bleven Erkebiskoppen af Kølns Fange — Ingen veed af hvad Grund. Hans Farbroder Kristoffer greb da Leiligheden til at sætte Danmarks Krone paa sit Hoved, og til et Forsøg paa at bringe saavel Hertugdømmet i Jylland som Kong Abels *Arvegods* i Danmark tilbage til Kronen og Kongen. Men her traadte den fangne Valdemars Morbrødre, de *holstenske Grever Johan og Gerhard* ham i Veien. Grev Johan gjorde Udvei til 6000 Mark Sølv, hvormed han udløste Søstersønnen, og forbandt sig med de *brandenborgske Markgrever Johan den Første og Otto den Tredie*. En tydsk Hær, anført af Henrik Æmeltorp, hvem Kong Kristoffer efter et første Uheld ved Skælskør 1252 havde frataget det ham pantsatte Abelske *Arvegods* i Fyen og Sjælland, trængte i Aaret 1253 frem i Sønderjylland, plyndrede i September Byen Slesvig, der endnu dengang (ifølge Jordbogen) mere var en kongelig end en hertugelig Stad, og hærgede det aabne Land, medens *Lybekkerne* samtidigt hjemsøgte Øerne og Skaane, brændte Kjøbenhavn med Slottet og kæmpede med Kong Kristoffer ved Skanør²⁾. Kongen nødtes da til at se sig om efter Bistand i Tydskland, der naturligvis ikke kunde faaes uden Opoffrelser navnlig

1) Hvitfeld fortæller i Chronologiens 1ste Part S. 305, at Hertug Otto har havt Sølvborg i Bleking i Besiddelse. Dette finder jeg ikke bekræftet i ældre Beretninger og formoder, at han har forvexlet denne med en anden Hertug, nemlig Kong Valdemars uægte Søn Knud, der en Tidlang havde Bleking som Len af Kronen.

2) Se Biskop Jakob Erlandsens og Roskilde Domkapitels Breve af 26de Juli og 30te September 1253 i Urkundenbuch der Stadt Lübeck I, p. 186, Nr. 201 og p. 188, Nr. 204. — Hvitfeld, Chronologien I, p. 237.

ogsaa af det kongelige *Arvegods*. Vi have endnu to Overenskomster med tyske Fyrster, ikke ligefrem om Sold for Krigstjeneste, men om varige Besiddelser i Danmark for Tjeneste, — sandsynligvis for at holde en væbnet Magt til Angreb paa Lybek eller hvem der ellers truede Danmark fra Tydskland. Ved den første Akt, af 11te Oktober 1253, tilstod Kongen Grev *Gunzelin den Tredie af Schwerin*; — den Samme, hos hvem han selv som Barn havde været Gidsel — alle Besiddelser i *Haraldsted* og *Vordborg*¹⁾ samt Oppebørselen af *Jerlevherred*, saa at Greven i Alt skulde have 1000 Mark Penge aarlig af dette Gods; blev Indtægten Mindre, skulde det Manglende udredes fra andre kongelige Godser²⁾. — Da her ikke paaberaabes Samtykke af «*meliore regni*», men Kongen alene overdrager til en fremmed Fyrste «*possessiones*» og «*bona nostra*», maa dette Jordgods have været saadant, som han havde fri Haand over, altsaa *kongeligt* Gods.

Den anden tyske Fyrste, som Kong Kristoffer vandt til sin Tjeneste, var Hertug *Albrecht af Brunsvig*, hvem han lovede *Øen Als*; men da han ikke var istand til nu at sætte ham i virkelig Besiddelse af denne Ø, pantsatte han sin brunsvigske Fætter *Samsø* og *Endelave*, saavel Alt hvad der var Kongens Eiendom paa disse Øer, som hvad der var Kronens³⁾. Efter Jordbogen, hvor Samsø forekommer baade i Hovedstykket og i Øfortegnelsen, men Endelave alene i denne sidste⁴⁾, skulde man tro, at ikke Kronen, men kun Kongen havde Gods paa disse Øer; men Kong Kristoffer nævner her udtrykkelig ogsaa *Krongods* paa Samsø. Det kan være et Spørgsmaal, om her foreligger en Prøve paa Jordbogens Ufuldstændighed, eller om der imellem Jordbogens Hovedstykke og denne Overenskomst, d. e. imellem 1231 og 1253, er foregaaet en Omlægning, hvorved kongeligt Arvegods er bleven Krongods.

Hvad der senere blev af disse afhændede Godser, er svært at sige. Hidtil i det mindste har jeg ikke fundet noget andet Spor til, at Greverne af Schwerin have været Godseiere i Sjælland, Fyen og Jylland efter 1253. Samsø og Endelave maa dog vistnok være kommet tilbage til den danske Konge efter ikke mange Aars Forløb, uden at Tiden *naar*, og Maaden, *hvorpaa* det er skeet, nu kjendes; thi der underhandlede i Aaret 1278 imellem

¹⁾ *Vordborg* laa i den *sydlige* Halvdel af Fyen, som man seer af Kong Valdemar den Andens Brev, dat. Ribe 25de Juni 1229 om hans Svigerdatter Dronning Eleonores Udstyr, i Nordalbingische Studien I, p. 84, og i *Vendsherred*, S. R. D. VII, 523. Nærmere troer jeg det ikke muligt at bestemme denne forlængst forsvundne Borgs Beliggenhed. Jfr. Werlauff i Antiquar. Tidsskrift 1852—54, p. 251.

²⁾ Efter Originalen i Schwerin trykt i Mecklenburg. Urkundenbuch II, p. 44, Nr. 724. Jfr. Suhm, X, p. 236.

³⁾ Orig. Guelficæ III, præfat. p. 88. — Kong Kristoffers Pantebrev, dat. Skælskør den 21de Oktober 1253, i Urkundensammlung der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte I, p. 498, Nachtrag Nr. XII.

⁴⁾ S. R. D. VII, p. 519. 532.

Kong Erik Kristoffersen og Hertug Albrecht af Brunsvig om Ægteskab mellem dennes Datter og en af Kongens Sønner blandt Andet paa den Betingelse, at Bruden skulde have Samsø til sit Underhold. Da maa Øen have været i Kongens Haand, men anfægtet af Hertugen. Der blev iøvrigt Intet af denne Forbindelse¹⁾; Hertug Albrecht døde i det følgende Aar; der omtales ikke Fordringer af hans Arvinger paa Samsø, og ved det ovenfor omtalte Salg af det brunsvigske Gods i Danmark 1296 og 1297 forekommer Samsø ikke. Desuagtet er derved den Mulighed ikke udelukket, at Øen dog endnu i 1267 har været iblandt det danske Jordgods, de brunsvigske Brødre da vilde beholde i Fællesskab — maaske fordi de kun med forenede Kræfter kunde hævde Besiddelsen.

II.

Om Kong Kristoffer har kjøbt andre tyske Fyrsters Bistand i Krigen mod det slesvig-holstenske Forbund, veed jeg ikke. I ethvert Fald har den ikke været tilstrækkelig til at skaffe ham en fuldstændig Seir; thi han maatte dog 1254 finde sig i at overlade den unge *Valdemar* Abelssøn Hertugdømmet i Sønderjylland som et dansk Len og tilbagegive ham hans fædrene Arvegods i Kongeriget. Tillige maatte han afstaa Markgreve Johan af Brandenburg to Besiddelser i Danmark²⁾. Hvilke disse have været, angiver Kilden ikke; men da Markgrevens Sønner i Aaret 1277 solgte deres *Arvegods Ærø*, «nemlig *Seboy* og *Grosbøl*» til Fyrst Witzlaw den Anden af Rügen³⁾, saa kan det antages, at det har været disse to Gaarde, der overdroges den ældre Markgreve Johan enten nu 1254 eller maaske 1259, efter K. Kristoffers Død, da hans Enke søgte at vinde denne i Nordtyskland saa ansete og indflydelsesrige Fyrste for hendes unge Søn Kong Erik. Da Valdemars Jordbog nu lærer os⁴⁾, at hele Ærø var Kongehusets Arvegods med Undtagelse af Brunsnæs og Skjoldnæs, som tilhørte Kronen, saa er ogsaa i dette Tilfælde Dele af det kongelige Patri-

¹⁾ De tre Aktstykker af 15de Marts 1278, som Scheidt anfører i Indledningen til 3die Tome af *Origines Guelficæ*, p. 89, lade vel formode, at Underhandlingerne førte, men sige vist ikke, at en Overenskomst er sluttet. Det ligger nær at antage dem affattede i Hertugens Kancelli for at forelægges Kong Erik; men om dette nogensinde er skeet, faaer henstaa uafgjort. Som Vidnesbyrd om Hertug Albrechts Fordringer og Forhold til Danmark beholde de imidlertid deres Værd.

²⁾ Ernst Kirchberg i den meklenborgske Rimkrønike hos Westphalen, *Monumenta Germ. inedita* IV col. 773, kalder dem «czwo vesten». Saaledes kunde et Par større kongelige Gaarde med deres tilliggende Gods nok kaldes.

³⁾ Kjøbekontrakt imellem Fyrst Witzlaw og Markgreverne Johan den Anden, Otto den Fjerde og Konrad hos *Riedel*, *Codex diplom. Brandenburgensis*, 2den Hovedafdeling I, p. 129, Nr. 170.

⁴⁾ S. R. D. VII, 524. 530.

monium komme i tyske Fyrsters Hænder ikke længe efter Kong Valdemars Død. Hvorfor Markgreven optraadte i Forbindelse med Slesvigholstenerne imod Kong Kristoffer, og hvorpaa han grundede sin Fordring til det danske Kongehus, sige hverken danske eller tyske Kildeskrifter; men en nærmere Betragtning af Kong Valdemars Forhold til Nordtyskland og til det brandenborgske Hus vil dog maaske kaste noget Lys over dette i begge Landes Historier lige dunkle Punkt.

Man fremstiller i Almindelighed Valdemar som den, der efter Bornhøvede, eller dog efter Slesvigertraktaten af 1230, havde opgivet krigerske Tanker for ene at hellige sig fredelig Idræt; men dette har dog i Virkeligheden ikke været Tilfældet. Foruden det store Krigstog mod den tyske Orden, han forberedte i Aaret 1238 for at hævde Estlands Besiddelse, og som ved pavelig Mægling førte til Stensbytraktaten af 7de Juni 1238, har han eller hans Søn og Medregent i Aarene 1234 og 1235 forsøgt at gjenvinde Noget af det Tabte i Nordtyskland. Et Forbund med Grev Adolf den Fjerde blev indgaaet imod *Lybek*; at en dansk Sømagt, og en dansk Styrke i Forbindelse med Grev Adolfs Krigsmagt, angreb Staden 1234, kan ikke være tvivlsomt. Pave Gregor IX's Skrivelse af 15de Februar 1234, hvorved han tager Lybeks *Havn* under apostolisk Beskærmelse, viser at den da var truet — det kan ikke have været af andre end af Danmark, da Paven længere hen paa Aaret lod Kongen af Danmark opfordre til at aabne Havnen igjen for ikke at hindre Korsfarernes Afgang til Livland. Kongen lod da forsikre i Rom, at Lybeks Havn atter var fri, hvorfor Paven under 10 Marts 1235 tog sin Trusel om kirkelige Straffe tilbage¹⁾. Krigen er samtidigt ført tillands, det seer man af en heftig Strid imellem Staden og dens Biskop, som klagede over, at Stadens Krigsfolk havde brændt Kirker og ødelagt Kirkegods i Holsten, navnlig i Ratkau, Reinfeld og Travemünde, hvorfor han lyste Band over Lybek. Da Staden indbragte Sagen for Paven, paalagde denne, den 19de Marts 1235, Prælaterne i Schwerin at undersøge Bandlysningens Retmæssighed, og gjentog siden i flere Skrivelser fra 1235 og 1236 til forskjellige geistlige Personer dette Paabud²⁾. Af disse Tidsbestemmelser fremgaaer det aldeles klart, at Krigen ved Lybek maa være ført i Sommeren 1234 og Vinteren 1234—35, siden Paven ikke tidligere end i Marts 1235 fik Kong Valdemars Budskab om Ophævelsen af Blokaden for Lybeks Havn, og Stadens Klage over Biskoppens foregivne Misbrug af den geistlige Myndighed. Derimod er der i Lybeks Aktstykker ikke Spor af Krig imellem Staden og Danmark-Holsten længere hen paa Aaret 1235; udentvivel feiler derfor Suhm, naar han sætter *to* danske Krigstog imod Lybek, det ene 1234, det andet 1235³⁾, endskjøndt det er rigtig nok, at Krig er ført i begge Kalenderaar. Jeg formoder

¹⁾ De her nævnte Pavebreve ere trykte i Urkundenbuch der Stadt Lübeck, I, p. 64 ff., Nr. 55. 56. 64. 65. 67.

²⁾ Lüb. Urkundenb. I, Nr. 68. 69. 70. 71. 72. 74.

³⁾ Suhm IX, p. 637. 650.

ogsaa, at denne Krig snarere er ledet af Valdemars Sønner Kong Erik og Hertug Abel, end af den gamle Konge selv. Hvitfeld tør have Ret¹⁾, naar han henlægger det Nederlag, den danske Sømagt *da* skal have lidt ved Meklenborgs Kyster, til Kong Erik Plovpenning's Tid, altsaa til *hans* Krig imod Lybek Aar 1247²⁾, da den danske Sømagt atter forsøgte at spærre Stadens Udfart i Østersøen. — Hvad der har bevæget den danske Konge til her at forene sig med den holstenske Greve imod Staden, har vistnok især været det, der kommer frem i de pavelige Skrivelser, Ønsket om at standse den Strøm af Pilegrime og Korsfarere, der fra Traven drog til Livland den tydske Ridderorden tilhjelpe ikke alene imod Letter og Russer, men ogsaa imod de Danske, hvis tidligere Erobring i Estland Ordenen stræbte at tilvende sig.

Samtidigt med det dansk-holstenske Angreb paa Lybek finde vi de to *vestpommerske* Hertuger, *Wartislav den Tredie i Demmin* og *Barnim den Første i Stettin*, saaledes knyttede til denne Stad, at der maa have været Spænding imellem dem og de danske Konger. De Handelsbegunstigelser, Hertugerne i Marts 1234 tilstode Lybekkerne, vise det venligste Forhold imellem disse og Pommern³⁾ netop paa den Tid, da Staden truedes med Angreb fra Holsten og Danmark. At Pommern, hvis Hertuger havde benyttet Valdemars Fangenskab til at frigjøre sig fra Lensforholdet til Danmark, da ogsaa maatte blive en Gjenstand for dettes Fjendskab, var naturligt; og Kong Valdemar havde her en paalidelig Hjelper i sin trofaste Lensmand den tappe Fyrst Witzlav af Rügen, der havde lidt med ham og nu ved hans Opreisning kunde vente Hevn over de pommerske Hertuger og Fordele paa deres Bekostning. Det er ogsaa vist nok, at Kong Valdemar, eller maaske den unge Kong Erik, har samtidigt med Krigen imod Lybek vendt sig imod Pommern: «Aar 1234», siger Hvitfeld⁴⁾, «drog han (Kong Valdemar) atter udi Lante Venden, at bekræfte hvad han endda sammesteds indehavde, som laa under det Fyrstendømme Rügen». Suhm⁵⁾ vil hellere henføre dette Tog til det følgende Aar, dog uden at anføre nogen Grund til Retelsen, der formodentlig kun er foranlediget ved hans Forestillinger om den dansk-holstenske Krig med Lybek; men Suhm kjendte endnu ikke et senere fundet Aktstykke af 1235, hvorved den danske Konge *Erik* forlenede Fyrst *Witzlav* med det halve *Wolgast* og hvad dertil hørte⁶⁾. Rimeligvis har Danmark da forbeholdt sig selv den anden halve Del. Staden og

¹⁾ Chronologien I, p. 149.

²⁾ Suhm X, p. 77.

³⁾ Lüb. Urkundenb. I, Nr. 60—63, p. 68 ff.

⁴⁾ Chronolog. I, 143.

⁵⁾ Hist. af D. IX, 652.

⁶⁾ Kong Eriks Lensbrev, dat. Jurisburgh (d. e. Jørgensborg paa Maageøen ved Slesvig) anno 1235, nonas Februarii, Original i det Schwerinske Archiv, trykt hos Fabricius, Urkunden zur Geschichte des Fürstenthums Rügen, 2 B. (1stes Heft der Urkunden von 1193—1260), S. 7 og 15 Nr. 41 og

Landet Wolgast kan ikke vel være kommen i Danmark-Rügens Besiddelse senere end 1234, siden det deltes mellem dem allerede i Februar 1235, saa at Hvitfelds Tidsbestemmelse i dette Tilfælde maa være rigtigere end Suhms. Det maa da ogsaa antages, at det Stykke af Forpommerns Fastland, der ligger mellem Mundingerne af Floderne Pene og Hilda (Ryck) og som altsaa adskilte Wolgast fra det rügenske Fyrstendømmes Fastlandsbesiddelser nordfor den lille Flod Trebel, ved samme Leilighed er kommet fra Pommern til Rügen, følgelig i det mindste middelbart til det danske Rige. Men af Kong Eriks Lensbrev kan det ikke sees, om Staden og Landet Wolgast er delt imellem Kongen og Fyrsten i to afsondrede Dele, eller om Delingen har været af samme Art som den mellem Kongedømmet og Hertugdømmet i Sønderjylland og Slesvig, som kjendes af Valdemars Jordbog: ikke Landskabet og Staden vare delte, men Gods, Rettigheder og Indtægter i og af Landskabet og Staden vare dels forblevne Kronens, dels henlagte til Hertugen, der altsaa ikke havde et særskilt Land som et afsondret Lensfyrstendømme, men var belenet med en betydelig og rigt udstyret Stilling i en Landsdel, der vedblev at være Kronens.

At Fyrst Witzlav virkelig er kommen i Besiddelse af Wolgast fremgaaer middelbart, men tydeligt nok af to Overenskomster, som Biskop *Brunward* af Schwerin sluttede i Aaret 1236 med de *mecklenborgske* Fyrster *Borvin* og *Johan* om Biskopstienden af Landskaber i *Forpommern* lige indtil den nedre *Peene*¹⁾. Dengang da Bispedømmet i Schwerin oprettedes, henlagdes foruden de mecklenborgske Lande af Stavien alt Land indtil Peenefloden, altsaa det Vestlige af *Pommern*, under den schwerinske Biskop; men Pommerns *egen* Biskop i *Kammin* udstrakte dog sin Stav over *alt* pommersk Land, saa at Biskoppen af Schwerin ikke kom i Besiddelse af det vestlige Pommern, ihvorvel han ikke opgav sin Ret til denne Del af sit Stift. De ovennævnte Overenskomster vise nu, at de *mecklenborgske* Herrer *Borvin* og *Johan* have med Raad og Daad hjulpet *Brunward* til at udvide sin geistlige Magt over alt Land indtil *Peene*, hvorfor han med disse to Fyrster deler Biskopstienden af Landskaberne *Circipanien*, *Loitz*, *Gutzkow*, *Lassan*, det er den Del af *Forpommern*, der ligger mellem *Meklenborgs* Østgrændse og *Peenefloden*; men fra denne Deling undtages *Wolgast* og den *rügenske* Fyrstes andre Besiddelser paa Fastlandet, af hvilke Lande Biskoppen for

XXVIII. Jfr. *Hasselbach* et *Kosegarten*, *Codex Pomeraniæ* diplom. I, Nr. 232, p. 508 med Anmærkningerne.

¹⁾ Overenskomst dat. Warin 5 Februar 1236 imellem *Brunward* og *Borvin*, Herre af *Rostok*, i *Mecklenb.* *Urkundenb.* I, Nr. 446, p. 442; mellem *Brunward* og *Johan* Herre af *Mecklenborg*, dat. in campo solis (*Nykloster* eller *Sonnenkamp*) den 5 August 1236 hos *Fabricius* anf. *Sted* Nr. 44, XXX, p. 7 og 16; jfr. *Hasselb.* et *Kosegarten*, *codex Pomeraniæ* dipl. I, Nr. 233 og 243, p. 510 og 530. Da dette sidste Aktstykke tidligere er trykt i *Dreger's* *Codex diplomaticus* Nr. 64 med det urigtige Aars-tal 1226, har dette givet Anledning til stor Forvirring i *Meklenborgs* og *Pommern-Rügens* Historie paa dette Punkt. Jfr. *Suhm*, IX, p. 539. *Barthold*, *Geschichte von Rügen und Pommern* 2 Theil p. 377.

beholder sig den hele Tiende. Hvorledes det er gaaet til, at *Meklenborgs* Fyrster og Biskop kunde disponere over Tienden i den *pommerske* Hertug Wartislav's Land, siger ingen af Datidens historiske Kilder os; man maa gjætte sig frem, og da lader det sig neppe forklare anderledes, end at de meklenborgske Fyrster enten have været forbundne med de danske Konger og Fyrst Witzlav, eller have benyttet disses Angreb i 1234 til et samtidigt Angreb paa Hertugen af Demmin, hvorved de ikke alene erobrede den Del af Landskabet Circipanien, der siden bestandig har hørt til Meklenborg, men tillige besatte de ovennævnte Landskaber indtil Peene, uden dog i Tidens Længde at kunne fastholde disse Erobringer. Vel er Overenskomsten mellem Brunward og Borvin dateret netop Aarsdagen efter Kong Eriks Lensbrev til Fyrst Witzlav; men dette modsiger ikke Samtidigheden af et dansk-rügensk og et meklenborgsk Angreb paa de pommerske Hertuger, da der jo maatte hengaa nogen Tid imellem Landets Okkupation af Meklenborgerne og en Overenskomst angaaende Tiendens Deling mellem Biskoppen og de meklenborgske Fyrster.

Hertug *Wartislav* i Vestpommern (Demmin) maatte komme i pinlig Forlegenhed ved dette dobbelte Angreb. Saa stor blev hans Nød, at han mente at maatte søge Frelse, selv med store Opoffrelser, hos Markgreverne *Johan I* og *Otto III af Brandenburg*, som dog egentlig vare hans farligste Naboer; thi de tænkte ikke alene paa at vinde Land fra Pommern, men især paa at gjøre det Lensbrev, de havde udvirket hos Keiser Frederik den Anden¹⁾, gjældende som *Adkomst til Lenshøiheden over de pommerske Hertuger*. De omsiggribende Markgrever forsømte ikke at benytte den Nød, hvori Wartislav nu var stedt, til at afpresse ham den mærkelige Overenskomst i *Kremmen*, der i dansk Oversættelse lyder saaledes:

«Dette er Formen for Forliget mellem Herrerne J. og O.²⁾, Markgrever af Brandenburg, og Hr. Werslav af Demmin, nemlig at Hr. W. modtog alle de Godser og Lande, han har³⁾, af Markgrevernes Haand, undtagen hvad der hører til Hertugdømmet Sachsen. Og samme Hr. W. afstod til Markgreverne Landet Stargard med alt Tilliggende, Landet Bese-ritz ligeledes, og Landet Wostrow som det er beliggende, med alt dertil hørende indtil Floden Tollense⁴⁾, dog saaledes, at Markgreverne udrede til Herrer, Riddere og Lensmænd i Landet Wostrow en retfærdig og ærlig Erstatning for deres Len, saa at de takke Hr. W. derfor. Hertil er blandt Andet føiet Følgende: Døer Hr. W. uden Arvinger, skal Demmin og alle hans Lande staa Markgreverne aabent for; og om de *Danske Konge* kommer overens med *Markgreverne* om Lande, han tilegner sig, skulle de nævnte Markgrever være Hr. W.'s

¹⁾ Keiserens Lensbrev dat. Ravenna, December 1231, trykt efter to Transsumpter hos Riedel, Cod. dipl. Brandenb. 2 Haupttheil I, Nr. XX, p. 12.

²⁾ Saaledes i Aktstykket: kun Begyndelsesbogstaverne.

³⁾ — omnia bona, quæ habet.

⁴⁾ Disse Landskaber høre nu til Storhertugdømmet Meklenborg-Strelitz.

Hjemmelsmænd overensstemmende med Forligets Form. Og udse Markgreverne Hr. W. til at modtage Lande af Kongen, skal det ske ved Markgreverne uden egne Udgifter og Uleilighed¹⁾. Og dersom enten ved hans egen Forsømmelse, da han endnu var Barn, eller ved Andres Forsømmelse Godser og Lande ere ham fratagne, som Markgreverne erkjende at tilkomme ham med Rette, saa, hvis han vil søge saadanne Godser og Lande tilbage ved deres Bistand under hvilkensomhelst Form, da skal det ske paa Anfordring af de nævnte Herrers Hjælp og Bistand. Til Alt dette er endvidere føiet, at om Nøden kræver det, skal Hr. W. oplade *mine* (sic) og *sine* Herrer Slottet Demmin til den Tid og Time, de forlange det, og paa saadan Maade som det kan være begge Parter bekvemt og ærligt. Men for at ikke i Fremtiden Strid skal opstaa om Ord og Udtryk, have begge Parter lovet paa Ord og Ære at holde ovennævnte Overenskomst. Paa Markgrevernes Side have lovet Bartold af Feltberg o. Fl.; for Hr. W. have lovet Hr. Alardus Badelacken m. Fl. Saaledes sket i Cremene²⁾, Herrens Aar 1236, den 20de Juni».

Dette Aktstykke er kjendelig ikke en Traktat i Form, men kun en Optegnelse af det mellem Underhandlerne Aftalte; da det imidlertid endnu har Hertug Wartislavs Segl, saa at Overenskomsten er vedtagen i det mindste af ham, maa den dog trods Textens aabenbare Flygtighed og Utydelighed betragtes som bindende den ene af Forpommerns Hertuger ligeoverfor Brandenburg. Den første Del af Indholdet synes at maatte opfattes som en Gjentagelse af en tidligere Aftale, man maaske ikke har opskrevet; dertil er saa føiet hvad der er vedtaget i Kremmen, hvor Aktstykket udfærdigedes. Dette viser altsaa op til Begivenheder, der ligge noget tilbage for Aktstykkets Datum, og som have været af den Betydenhed, at Hertug Wartislav mente at maatte underkaste sig Brandenburgernes haarde Fordring for at vinde deres Bistand imod Fjender, der i Øieblikket vare ham endnu farligere.

¹⁾ Dette dunkle Sted lyder i den latinske Text saaledes: Et si rex Danorum cum dominis Marchionibus pro aliquibus bonis placitaverit sibi vindicando ex forma compositionis dicti Marchiones domino W. warandiam præstabunt. Et si pro aliquibus bonis a rege suscipiendis dominus W. destinatus a dominis Marchionibus fuerit sine propriis expensis et laboribus per dominos Marchiones consequatur. — Ordene «warandiam præstare» kunne neppe oversættes anderledes end ved *hjemle*, være *Hjemmelsmand for*; saaledes maa i det mindste «warandiam facere» forstaaes i den ovenfor paabe- raabte Købekontrakt af 18de Januar 1277 hos Riedel, Cod. Brandenb. II, Nr. 170, p. 129—30. Der synes altsaa i Kremmen-Traktaten at være Tale om Godser, Kong Valdemar tilegner sig og under- handler med Markgreverne om at overlade dem, og som disse i saa Fald forpligtes til at indrømme Wartislav og at hjemle ham ligeoverfor Kongen af Danmark. Ligeledes synes det, at Markgreverne ville benytte deres nye Lensmand som Underhandler mellem dem og Kongen, hvorfor Wartislav be- tinger sig, at dette i al Fald ikke skal ske paa hans egen Bekostning.

²⁾ *Kremmen* i Prov. Brandenburg, N. V. for Berlin. Aktstykket er først trykt i Buchholtz's Geschichte der Churmark Brandenburg II, 1ste Bog, Anhang Nr. 53, p. 67, men feilfuldt, hvorfor ogsaa Suhm IX, p. 669 har bragt fuldstændig Forvirring ind i disse Forhold ved at supplere Aktstykkets *W* til *Witzlav* (Fyrsten af Rügen) istedetfor til *Werslav* (Hertugen af Pommern-Demmin). Her er benyttet det Aftryk efter Originalakten i det kgl. preussiske Kabinetsarchiv, der er meddelt af Riedel i Cod. dipl. Brandenburgensis I, Nr. XXV, p. 17.

Til det forudsatte Angreb af Meklenborg og Danmark-Rügen i Aarene 1234—35 passer dette meget vel. Saa liden Oplysning nu Aktstykkets Ord end give om danske Sager, vise de dog, at Wartislav har frygtet for og villet sikre sig imod Udfaldet af Underhandlinger mellem den danske Konge og Markgreverne, samt at disse muligen kunde komme til at overtage Godser eller Lande fra Kongen, hvortil de vilde bruge deres nye pommerske Lensmand.

Om saadanne Underhandlinger mangle alle Efterretninger saavel i danske som i tyske Kildeskrifter, hvorfor de nyere Historieskrivere, som Buchholtz, Riedel, Barthold¹⁾, tyde de spredte Vink hver paa sin Vis. Fra et kritisk Standpunkt kan det derfor synes betænkeligt at forøge Gjætningerne med endnu et Forsøg; men da Aktstykkernes enkeltstaaende Oplysninger hverken kunne oversees eller selv vise Veien til deres Foreningspunkt, kan dette kun søges gennem Formodninger, der henstilles til Fagmænds Prøvelse. Og da synes følgende Kombination at have størst Sandsynlighed for sig.

Det vestlige Pommerns Fyrster have ikke været Keiserens og det tysk-romerske Riges umiddelbare Lensmænd, men først Hertugen af Sachsens Undermænd, saa, efter Henrik Løves Fald, da Keiser Frederik Rødskjæg løste dem fra Sachsen, kun et Øieblik Rigsfyrster, idet Erkebiskop Absalons Seir over Bugislav 1184 og Kong Knud Valdemarsøns Tog i det følgende Aar gjorde Pommerns Hertug til en Vasal af Danmarks Krone. Dette Forhold vedvarede, indtil Valdemar den Andens Ulykke tvang ham til i Overenskomsten med Grev Henrik af Schwerin af 1225²⁾ at opgive Herredømmet *over alle Slaviens Lande til Riget*. Da imidlertid, som viist i disse Studiers første Stykke, Danmarks Konge ved denne Overenskomst ikke traadte i noget Forhold til *Riget* og *Keiseren*, da der fremdeles intet Spor er til, at Kong Valdemar har givet sine Adkomstbreve til Slavien fra sig, om han har havt saadanne, og da den Overenskomst, der gav Valdemar Friheden, strax er sønderrevet af ham og i det her omhandlede Punkt ikke er stadfæstet i den endelige Overenskomst med Greven af Schwerin og hans Hjelper, nemlig i Slesvigertraktaten af 1230, saa stode Slaviens Herrer, navnlig Hertugerne af det vestlige Pommern, i en uklar og ubestemt Stilling: Baandet mellem dem og Kongen af Danmark var faktisk, men ikke retligt løst, Baandet imellem dem og Keiseren ikke gjenknyttet. Om de blot have *forsømt* dette Sidste, eller om de med Bevidsthed have foretrukket den tilsyneladende Uafhængighed baade af det tysk-romerske og af det danske Rige, Begivenhedernes Gang uden deres Medvirkning havde medført, veed jeg ikke, men vel, at de havde handlet klogere i at følge Grev Henrik af Schwerins Exempel, da han ved Overenskomsten af 16de Februar 1227 anerkjendte Hertugen af

¹⁾ Buchholtz, Gesch. der Churmark Brandenburg II, 1ste B. 150 ff. A. F. Riedel, Die Mark Brandenburg im Jahre 1250, p. 424 ff. Barthold, Gesch. von Rügen und Pommern, II, p. 421 ff.

²⁾ I det mindste saaledes som vi kjende denne Overenskomst af Aktstykket af 17de November 1225.

Sachsen som sin Lensherre og derved ikke alene vandt hans Bistand i Kampen mod Kong Valdemar, men tillige traadte ind igjen som et Ledemod af det tyske Keiserrige uden dog derved at lægge noget virkeligt Baand paa sin Frihed, da hverken Albert eller de følgende sachsiske Hertuger af Huset Anhalt nogensinde vandt Herredømme over Herrenne i Sachsen. Hertugdømmet Sachsen var nu engang for alle opløst med det Welfiske Huses Fald ved Henrik Løves Ulykke. Eller om de pommerske Hertuger ikke nu igjen vilde give sig ind under en Hertug af Sachsen, burde de itide have søgt Keiser Frederik den Andens Stadfæstelse, som Rigsfyrster, af hans Farfaders Lensbrev. Dette undlode eller forsømte de; Følgen blev, at deres Naboer, de brandenborgske Markgrever, ved Lensbrevet af 1231 fik Hertugdømmet Pommern medindbefattet i deres Rigslen, formodentlig ved den Forestilling, at Pommern saa godt som aldrig havde været et umiddelbart Rigslen, og at det alene kunde fastholdes som et Lem af Riget ved at stille det under den nærmeste og mægtigste Rigsfyrstes Høihed. Denne Forestilling maatte være vel skikket til at gjøre Indtryk paa Keiser Frederik, der jo gjerne greb den Leilighed til Rigets Udvidelse, Valdemars Ulykke bød ham, men selv var for fjern fra Norden og for dybt indviklet i de italienske Sager til at han formaaede at gribe ind i Nordtysklands Forhold med nogen Virkning. Saaledes troer jeg, at Keiserens Lensbrev af 1231 til de brandenborgske Markgrever lader sig forklare og fra hans og disses Standpunkt tildels forsvare. Naturligt var det imidlertid, at de pommerske Fyrster ikke godvilligt gik ind paa denne Underordning under Brandenburg; men Wartislavs Nød imellem det dansk-rügenske og det meklenborgske Angreb gav ham kun Valget imellem at søge sin krænkede *danske* Lensherres Naade, eller at kaste sig i Armene paa *Tyskland*, hvilket nu alene kunde ske ved Anerkjendelse af de brandenborgske Markgrevers Høihed over hans Land. Saaledes kom det til Overenskomsten i Kremmen, uden at Wartislav var tvungen ved umiddelbart krigersk Angreb fra Markgrevernes Side; thi det er kun nyere Historikere, ikke de oprindelige Kilder, der fremstille denne Overenskomst som Resultatet af en *Krig* mellem Brandenburg og Pommern. Men idet Wartislav traadte over til Markgreverne som deres Mand, har han dog betinget sig deres Bistand til at gjenhverve hvad Land han havde tabt paa andre Kanter, saasom til Meklenborgerne og til den danske Konge eller til Fyrsten af Rügen. Det blev nu Markgrevernes Fordel at faa Danmark ud af Pommern, hvilket synes at være opnaaet ved Ægteskabet imellem den ældste af Brødrene, Markgreve Johan den Første, og Kong Valdemars Datter *Sophia*, som i Aaret 1236 kun kan have været 15 Aar, hvis Suhms Formodning er grundet, at hendes Fødsel kostede hendes Moder, Dronning *Berengaria*, Livet den 27de Marts 1221, og som i intet Tilfælde kan have været 21 Aar gammel. Som Medgift betingedes Wolgast, eller maaske kun den kongelige Del af Wolgast, der laa Brandenburg saa beleiligt, hvad enten det gjaldt om at tilfredsstille Hertug Wartislav, eller om at holde ham i Afhængighed eller afpresse ham andet Land til Vederlag. At Wolgast virkelig har været *Sophias Medgift*

sees af hvad der 14 Aar senere forefaldt imellem Markgreve Johan, da Enkemand efter sin danske Hustru, og Wartislavs Fætter og Medregent Hertug *Barnim* af Stettin, der nu var kommen i Besiddelse af Wolgast — Ingen veed paa hvilken Maade. Heller ikke vides det, om Overenskomsten i Kremmen er i andre Punkter helt udført, eller hvorledes det skal forstaaes, at baade de pommerske Hertuger og Markgreverne *efter* 1236 have udøvet Regeringshandling i Landet Stargard¹⁾. Hvorledes Wartislavs Stilling blev i den nærmeste Tid efter 1236, kan ikke sees af de os levnede og tilgængelige Kilder, ligesaa lidt som *naar* og paa hvilken Maade Rügen mistede sin Del af Wolgast og atter maatte gaa tilbage til Trebelloden. Heller ikke de Forhold eller de Begivenheder kjendes, der i Aaret 1250 tvang den anden vestpommerske Hertug, *Barnim den Første*, til ligeledes at anerkjende brandenburgsk Lenshøiheid og at afstaa den største Del af Uckermark som Erstatning for Wolgast, der ved denne Leilighed af Markgreve Johan udtrykkelig kaldes *hans Sønners Arv*, altsaa Arv efter deres Moder, som var død i Aaret 1248²⁾. Da nu hverken Danmark eller Rügen beholdt Wolgast, og da Meklenborg af sine pommerske Erobringer kun beholdt den vestlige Del af Circipanien, saa blev det *de brandenburgske Markgrever*, der vandt den største Fordel af disse udviklede Forhold: Hertugen af Pommern-Demmin maatte afstaa til dem Landene Stargard, Beseritz og Wustrov, Hertugen af Pommern-Stettin Uckermark, og Begge maatte erkjende Brandenborgernes Lenshøiheid over Pommern.

Om Markgreve Johan strax ved Ægteskabet med den danske Kongedatter har betinget sig yderligere Medgift end Wolgast, er ubekjendt; de dunkle Ord i Overenskomsten i Kremmen, om at Wartislav muligen vil blive udseet af Markgreverne til at modtage Godser af Kongen, vise maaske, men ikke bestemt, i denne Retning. Heller ikke høre vi, at Markgreverne stillede nogen saadan Fordring til Kong Valdemar eller hans to ældre Søner. Sandsynligst er det, at han ved at slutte sig til den tredie Søns, Kong Kristoffer den Førstes, Fjender i den slesvigholstenske Feide 1253 har fundet Leiligheden gunstig nok

¹⁾ Den 6te Marts 1244 stiftede Markgreverne Johan og Otto Byen Friedland, Mecklenb. Urkundenb. I. Nr. 559, p. 536; 27de Mai 1244 stadfæste Barnim og Wartislav Klosteret Brodas Rettigheder, ib. ib. Nr. 563, p. 541. Friedland og Broda laa begge i det Land Stargard, der afstodes ved Overenskomsten i Kremmen.

²⁾ Traktat dat. Landin (i Nærheden af Schwedt i Provindsen Brandenburg) 1250, hos Riedel, Codex dipl. Brandenburgensis II, I, Nr. 45, p. 31. — At den danske Sophia var Moder til Markgreverne Johan II og Otto IV kan ikke længer betvivles. Riedel i «Die Mark Brandenburg im Jahre 1250», p. 430 ff. udvikler sig i uopløselige Vanskeligheder, naar han for at faa disse Søner af Johan I til Søner af et antaget ældre Ægteskab med en pommersk Hertugdatter, der skal have bragt ham Wolgast til Medgift, lader Sophia være hans sidste Hustru, gift efter 1244, og lader hende dø i Flensborg 1248 i første Barselseng. Jfr. Barthold, Gesch. von Rügen und Pommern II, p. 423, Note 5. — Otto Fock [har Intet til Oplysning om de her behandlede Forhold. Alene L. Quandt, Baltische Studien 10. 1. p. 158 ff. synes mig at vise den rette Vei gjennem den vildsomme Labyrinth af Begivenheder i Aarene 1234—1250.

til at fremkomme med Paastand paa, at Medgiften skulde betales i dansk Kongegods, da han ikke virkelig kom i Besiddelse af, eller da ikke længer var i Besiddelse af, Wolgast, — eller at han har benyttet K. Kristoffers Enkes og Søns endnu større Nød efter Kongens uventede Død den 29de Mai 1259 til at fremkomme med Fordringen ved Mødet i Rostok, hvor den ganske vist ikke kunde afvises af Enkedronningen. Saaledes lader det sig forklare, at det danske Kongehus først længe efter Sophias Ægteskab og Død kom til at betale hendes Medgift med sit Arvegods paa Ærø, endskjøndt Medgiften i Virkeligheden strax er udredet ved Formælingen, om ellers vor Kombination rammer Hovedpunktet i disse indviklede Forhold. Thi Markgreven havde jo ved dette Ægteskab faaet Midler ihænde til at gjøre sig betalt paa de pommerske Hertugers Bekostning med tidobbelt Værdi.

III.

Vi vende tilbage til Hertug Albrecht den Store af Brunsvig. Denne Mand er sikkert ogsaa efter 1253 og 1254 vedbleven at staa i nærmeste Forbindelse med Kong Kristoffer, da vi senere se ham træde saa bestemt op for denne Linie af Valdemars Slægt — eller i det mindste imod den sønderjydske Linie. Da Kong Kristoffer nu dertil havde tilfredsstillet Brandenborgerne med «to Borge» i Danmark, og da han vandt sine to nordlige Naboer, Sverrigs Regent *Birger Jarl* og siden 1257 Norges ansete og mægtige Konge *Hagen Hagensøn*, syntes han at staa fast nok til at kunne vove endnu et Forsøg paa Sønderjyllands Gjenforening med Kronen. Og han maatte det, vilde han ikke ofre sin Kongekrone for Fred med Abels Slægt og dens Hjælpere. Derfor greb Kristoffer rask til, da den unge Hertug Valdemar døde barnløs 1257, tog Sønderjylland til sig og vilde ikke anerkjende hans Broder Erik som Hertug. Nu samlede Kristoffers personlige Avindsmænd, Erkebiskop Jakob Erlandsøn, Biskop Peder Bang af Roskilde og den fyenske Biskop Rainer, alle fjendske Elementer til et Forbund; og da Kongen i Februar 1259 uventet lod Erkebiskoppen fængsle, bragte han kun Stormen til Udbrud noget tidligere, end det vilde være skeet, om Modstanderne havde faaet Tid til at fuldende deres Forberedelser. Thi det er neppe for dristigt at udpege de danske Prælater, Erkebiskoppen og Biskoppen af Roskilde som dem, der af Had til Kongen og hans Hus have tilveiebragt Aftale om Ægteskab imellem den sønderjydske Erik Abelson og Margrete, Datter af Kong Kristoffers Lensmand Fyrste Jaromar den Anden af Rügen, med den Hensigt at støde Kristoffer og hans Linie fra Danmarks Throne og sætte Erik Abelson i hans Sted, — en Plan, der i det mindste for saa vidt understøttedes af de holstenske Grever, at de vilde skaffe Søstersønnen Her-

tugdømmet Sønderjylland. Erkebiskoppens Fængsling bragte Sammensværgelsen til Udbrud. Biskop Peder Bang ilede til Rügen og vendte ved Paasketid 1259 tilbage til Kjøbenhavn med Jaromar og hans Hær, der indtog Staden, nedbrød Slottet, hvis Gjenopbyggelse efter Lybekkernes Ødelæggelse 1253 maa have været paabegyndt, men vel neppe kan have været fuldført, og bibragte den 14de Juni det sjællandske Landværn Nederlaget ved Nestved; medens de holstenske Grever til samme Tid faldt ind i Sønderjylland, og medens Kongens Fjender kunde haabe, at hans pludselige Død i Mai vilde lamme den danske Regerings Modstandskraft. Dog vendte Alt sig anderledes end Prælaternes giftige Had beregnede. Enkedronningens kraftige Optræden, Sverrigs og Norges Understøttelse, især Kong Hagens Ankomst med en norsk Flaade for Kjøbenhavn, tvang Jaromar til at forlade Sjælland; og de holstenske Grever synes beroligede ved, at deres Søstersøn nu kom faktisk i Besiddelse af Hertugdømmet. Ved Sammenkomsten i Rostok i Oktober 1259¹⁾ drog Enkedronningen Markgreve Johan af Brandenburg over paa sin Side, eller forebyggede dog hans Forening med Fjenderne, saa at hun i Julen samme Aar kunde lade sin tiaarige Søn Erik Kristoffersøn krone i Viborg. Jaromars nye Tog 1260 til Bornholm, og hans Indfald i Skaane, vendte ikke Sagen, da han i Slutningen af Aaret fandt en uhæderlig Død for en skaansk Kvindes Haand.

At Erkebiskoppen fik sin Frihed strax efter Kong Kristoffers Død, stemte ham ikke mildere imod hans Slægt; men da Erik Kristoffersøn dog nu sad paa Faderens Throne, ansaa Prælaten det for raadeligt at søge Tilflugt i Sverrig for derfra at fortsætte Striden. Og snart luede ogsaa Krigen med Hertug Erik og de holstenske Grever op paany. Hertugen maatte søge det sønderjydske Len hos den nu kronede Kong Erik; men den danske Regering vilde ikke indrømme Hertugdømmets Arvelighed, medens Hertug Erik ikke vilde modtage det som et personligt Len. Enkedronningen har sagtens ogsaa troet Leiligheden gunstig til at tage Hevn for de Sammensvornes Overfald i 1259. Støttende sig til Forbundet med Norge og Sverrig samlede hun en betydelig Hær og mødte Holstenerne med Hertug Erik paa Sletterne sydfor Dannevirke. Men her svigtede enten Lykken eller hendes mest betroede Mænd hende. Nederlaget paa *Lohede* den 28de Juli 1261 bragte hende selv og den unge Konge i Fangenskab. Men uagtet Alt nu syntes tabt for Kristoffers Slægt, fik Hertug Erik dog ikke Danmarks Krone. Hans Morbrødre, de holstenske Grever, viste ingen Iver for Hertugdømmets Gjenforening med Kongeriget; og desuden traadte Forholdet til deres sydlige Naboer hindrende i Veien for dem. Ved Juletid 1260 havde Grev *Johan*, den ældste af de holstenske Brødre, i *Lybek* havt en Strid med en holstensk Adelsmand og dræbt denne. Borgerskabet fortørnedes over dette Brud paa Stadens Fred, saa at Greven maatte vandre i Fængsel. Vel var han heldig nok til at flygte ud af dette; men nu

¹⁾ Se Suhm X, 394, og de der anførte Steder.

pønsede han paa Hevn. Staden kastede sig da i Armene paa Hertug *Albrecht af Brunsvig* og valgte ham til sin Skytsherre. Da Grev Johan nu efter Slaget paa Lohede førte en Del af den seirende Hær imod Lybek og hærjede Stadens Omegn; kom Hertug Albrecht den til Hjælp, uden Tvivl ogsaa tilskyndet af sit Forhold til det danske Kongehus. Understøttet af Lybekkerne og misfornøiede holstenske Adelsmænd trængte han ind i det østlige Holsten, indtog Pløn og beleirede Greve Johan i Kiel. Dog kunde han ikke indtage denne Stad og trak sig tilbage gennem Lybek¹); men Krigen mellem ham og de holstenske Grever vedvarede. Tillige optraadte den *meklenborgske Fyrste Johan* imod disse. I Forbindelse med Lybekkerne indtog og nedbrød han Borgen Dassau, der da tilhørte den *holstenske Johan*²). Alt dette skete endnu inden Slutningen af Aaret 1261, medens den danske Enkedronning holdtes fangen af de holstenske Grever i Hamborg og den unge Konge paa Nordborg af Hertug Erik, der vistnok ikke har manglet god Villie til at sætte Danmarks Krone paa sit Hoved, men selv Intet har kunnet udrette imod den langt overveiende Del af den danske Adel og det danske Folk, der støttede sig til Norge og Sverrig, — mindst saalænge de holstenske Grever havde Nød nok med at forsvare deres eget Land. Disse truedes i Vinteren 1261—62 endog med et stærkere Angreb; thi Hertug Albrecht tænkte paa intet Mindre end Holstens Erobring; ja han vendte endog sit Blik længere imod Nord, til Sønderjylland og maaske til Danmark selv, om Lykken var ham gunstig. Det er nu kommet for Dagens Lys, at et Forbund sluttedes den 11te Februar 1262 imellem de to brunsvigske Brødre og deres Søster Helene med' hendes Sønner, Hertugerne *Albrecht og Johan af Sachsen*, hvorved man lovede at understøtte hinanden i Krigen mod de holstenske Grever saaledes, at om Holsten erobredes og Forbundet besluttede at angribe Danmark, skulde det Vundne deles imellem de brunsvigske og de sachsiske Brødre samt de meklenborgske Fyrster, som man agtede at opfordre til at indtræde i Forbundet³).

Men disse Hertug Albrechts høitflyvende Planer vare allerede gennemkrydsede, inden Forbundet sluttedes, idet *Holstenerne* havde nærmet sig den mægtigste Fyrste i Nordtyskland, Markgreve *Johan af Brandenburg*. Allerede den 29de Januar 1262 var et Ægteskab bestemt imellem den *holstenske* Johans Datter og Markgrevens Søn, Kong Valdemar

¹) Detmar ved Aar 1261 hos Grautoff I, S. 141. Da Detmar har Grev Johans Anholdelse i Lybek ved *Juletid* 1261 og Hertug Albrechts Tog i et og samme Aar, men dog dette Tog *efter* Grevens Befrielse, kunde det synes tvivlsomt, om det brunsvigske Tog virkelig hører til 1261 eller til det næste Aar. Men de samtidige *Annales Albiani* (i *Monum. Germ. Historica, script. XVI*, p. 380 ff., *Annales Hamburgenses*) henføre det bestemt til 1261 strax — statim — efter Slaget paa Lohede. Den holstenske Greve Johan maa altsaa være bleven anholdt i Julen 1260; Detmar, eller hans Kilde, har da regnet Aarets Begyndelse fra Juledag. Jfr. iøvrigt Suhn X, 441 ff.

²) Detmar anf. St. — Lüb. Urkundenb. I, Nr. 257. 266. p. 237. 245.

³) Forbundsakten, dat. Tune, an. dni. 1262, III Idus Februarii, trykt, efter Originalen, hos Sudendorf i Braunschw. Urkundenbuch I, p. 55, Nr. 55.

den Andens Dattersøn, den ogsaa i Danmarks Historie bekjendte Markgreve Otto den Fjerde «med Pilen»¹⁾. Og nu toge *Markgreverne* Johan og Otto disse Sager i deres Haand. I Februar og Marts holdtes først i *Quedlinburg*, saa i *Salzwedel* Møder imellem Brandenborgerne, Hertug Albrecht af Brunsvig og de holstenske Grever, ved hvilke ogsaa den fangne danske Enkedronning var tilstede, og som endelig sluttedes i *Hamborg*²⁾. Mange Sager, ogsaa Handelsanliggender, ere paa disse Møder afgjorte; men for Danmarks Vedkommende mærke vi, at Enkedronningen kom paa fri Fod, Hertug Erik beholdt Slesvig, men overgav sin Fange, den unge danske Konge Erik, til Markgreverne, imod at disse saa opgave Rendsborg, der var dem pantsat for Krigshjælpen i 1253. Om Hertug Albrecht af Brunsvig har umiddelbart vundet nogen Fordel ved denne Leilighed, vide vi ikke. Man har vel yttret den Formodning, at Besiddelser i Holsten og Slesvig ere tilfaldne ham³⁾; var det Sidste rigtigt, maatte det snarest været *Garding* og *Tetenbüll* i det Eiderstedske, der da kom i brunsvigsk Besiddelse. Men mig er Intet bekjendt, hvortil en saadan Formodning kan støttes. Derimod er det vist nok, at han efter Forliget optraadte som *Rigsforstander i Danmark* i Aarene 1262 og 1263, hvilket Hverv dog kun synes at have været ham overdraget af Dronningen, ikke ved noget Valg af «*meliores regni*», hvad der i ethvert Fald kun kunde have været et Valg af det kongeligssindede Parti; de kongefjendske Prælater og deres Tilhængere havde ganske vist ikke deltaget deri. Mod dette Parti optraadte Hertugen med stor Strenghed, baade imod Kirken og mod Domkapitlet i Lund, hvis Vrede vi endnu kunne læse os til i Datidens Historiebøger⁴⁾. Og endnu haardere behandledes de *verdslige* Stormænd, der havde paadraget sig Kongehusets Vrede; thi Hertug Albrecht var det, der lod Marsken *Peder Finson* og Ridder *Ivar Tageson*, hvis Forræderi eller Feighed Enkedronningen gav Skyld for Nederlaget paa Lohede, hænge udenfor Nyborg. Men i Aaret 1263 gik Hertugen tilbage til Tydskland, hvor han strax efter indviklede sig i vidtudseende Stridigheder, saa at han maatte lade Tanken om Danmark fare.

At Hertug Albrecht har deltaget i Underhandlingerne i Aaret 1262 er sikkert; men iøvrigt foreligger Intet om de Aftaler eller Løfter eller Forventninger, der bevægede ham til at opgive sine Erobringsplaner mod Holsten og Sønderjylland for at optræde som det danske Kongehuses Støtte og Hevner. Heller ikke kunne vi angive Grunden til, at han forlod Danmark 1263. Vistnok havde han paadraget sig det kongefjendske Parties heftige Vrede; men om nogen virkelig Modstand høre vi ligesaa lidt, som om nogen Folkebevægelse

¹⁾ Riedel, Codex dipl. Brandenb. II, 1, p. 72, Nr. 100.

²⁾ Annales Albiani ad an. 1262, i S. Rer. Dan. I, 211. Detmar anf. St. S. 142 ved Aar 1262. Jfr. Riedel anf. St. Nr. 100, 101, 102, 104, 105 og 106, S. 72—81.

³⁾ Sudendorf i Indledning S. XIX til 1ste Del af hans Braunschw. Urkundenbuch.

⁴⁾ Annales Lundenses i Nordalbingische Studien V, p. 55, og efter dem Annales Esromenses i S. R. Dan. I, p. 246.

imod ham. Heller ikke var det truende Fare for hans Arvelande, der kaldte ham tilbage. Man fristes næsten til at tro, at han alene har modtaget Rigsforstanderens Navn af Dronningen for at tugte hendes og Kongehusets Fjender, saa at han er vendt tilbage efter at have udført dette. Men der er i alt dette meget Dunkelt.

Disse Forhold maatte unegtelig give Hertug Albrecht Leilighed nok til at erhverve Gods i Danmark, navnlig da Dele af det *kongelige Patrimonialgods*, som Erstatning for Bistand og Krigshjælp. Dette modsiges ikke deraf, at i 1296 og 1297 var det ikke *hans*, men *hans Broder Johans Søn*, Hertug *Otto den Strenge*, der solgte Godserne i Danmark til Greve Gerhard af Holsten. Albrechts Broder Johan, som dengang endnu regerede de Welfiske Arvelande i Fællesskab med ham og hjemme styrede Landene, medens Broderen tumlede sig blandt Fremmede, maatte tilveiebringe de fornødne Pengemidler ved Salg og Pantsættelse af hertugelige Godser saavel som ved andre Laan, saa at han endog engang selv maatte gaa i Indlager hos Laanerne. Sandsynligt er det derfor, at ihvorvel Brødrene ved Delingen 1267 beholdt de *danske* Godser i Fællesskab, har Johan dog havt Fordringer paa Broderen, som *denne* eller *hans* Arvinger alene kunde tilfredsstille ved at afstaa Hertug Johan alle Godserne i Danmark. Saaledes forklares det, at uagtet Overenskomsten af 1267 blev det *Johans Søn* alene, der solgte disse Godser til den holstenske Greve.

Albrecht ansaa sig imidlertid ikke for tilfredsstillet af det danske Kongehus. Vi erfare det af de ovenfor berørte Underhandlinger i 1278 om Ægteskab imellem hans Datter og en af Kong Eriks smaa Sønner; thi da hedder det, at *Hagenskov i Fyen* var ham pantsat for en Sum af 4000 Mark Sølv som Erstatning for tidligere Tab og Udgifter¹⁾. Dette lader jeg dog staa ved sit Værd, fordi jeg hverken har fundet nogen anden Efterretning om en saadan Pantsættelse eller noget Spor af, at Hagenskov virkelig har været i hans Besiddelse. Aktstykket i Origines Guelficæ alene afgjør ikke Sagen, især da Underhandlingerne i 1278 ikke førte til noget Resultat. I Archiverne ligge saa mange Skriftstykker, som kun vidne om Tanker, Forslag, ufuldbaarne Planer, ikke om virkelige Aftaler eller Begivenheder. Den afgudiske Ærefrygt for saakaldte Diplomer har ogsaa bragt Forvirring i Historien, selv efterat man havde lært at *twivle* ligeoverfor Historiebøgerne og at *prøve* Krøniker og Annaler, inden man udskrev dem.

¹⁾ Origines Guelficæ, III, præfat p. 89.